
REPUBLIKA

Josip Meštrović: *Orudske inkatancije*
Jelena Alfrević-Franić: *Maslina je žena*
Igor Petrić: *Disertacija nebitnog mišljenja*
Jasmina Bosančić: *Prostor, vrijeme, postojanje*
Željko Grabarević: *Sanji*
Jadranka Fatur: *Pjesme*
Damir Stanić: *Jedanaest glosa o Zagrebu na prijelazu milenija*
Tihana Petrac Matijević: *Ljubav i druge nasilne pojave*
Miroslav Pelikan: *Bernard Simon; Kipar*
Zdravko Kordić: *Riječi slobodne plovidbe*
Igor Žic: *Postojani kositreteni vojnici*
Željka Turk Joksimović: *Josip Badalić*

NOVI PRIJEVODI

Virginia Wolf: *Ulične pustolovine* (prevela Dorta Jagić)

KRITIKA

REPUBLIKA, časopis za književnost, umjetnost i društvo
Objavljuje Društvo hrvatskih književnika, odgovara Hrvojka Mihanović Salopek,
predsjednica DHK

Uredništvo: TIN LEMAC i LIVIJA REŠKOVAC

Adresa uredništva: Trg bana Josipa Jelačića 7/1, 10 000 Zagreb, tel: 01/4816 931, 4883 580

E-adresa: republika@dhk.hr

Uredništvo prima srijedom od 12 do 14 sati. Rukopise ne vraćamo.

Cijena dvobroja je 10 €. Godišnja pretplata je 50 €, za članove Društva hrvatskih književnika je 30 €, izvan Hrvatske u zemljama EU-a 50 €, izvan EU-a 70 € (s uključenim poštanskim troškovima).

Uplate u Hrvatskoj vrše se na žiroračun Društva hrvatskih književnika,
IBAN: HR5223600001101361393 (Zagrebačka banka d.d., Zagreb), poziv na broj: 0105-2023,
opis plaćanja: Republika 2023. Uplate iz inozemstva: Croatian Writers' Association,
Zagrebačka banka d. d., Savska 60, Zagreb, Croatia, IBAN: HR5223600001101361393,
SWIFT banke ZABHR2X. Poštarina plaćena u gotovini.

Lektura i korektura: Livija Reškovic

Grafička priprema: Neven Osojnik

Tisak: ITG d. o. o. Zagreb

Financijska potpora: Ministarstvo kulture RH i Grad Zagreb

Časopis je registriran pri Republičkom komitetu za informiranje pod brojem 842/2.
Osnivač: Nakladni zavod Hrvatske, 1945.

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

- Josip Meštrović: *Orudske inkatancije* / 3
Jelena Alfirević-Franić: *Maslina je žena* / 9
Igor Petrić: *Disertacija nebitnog mišljenja* / 16
Jasmina Bosančić: *Prostor, vrijeme, postojanje* / 21
Željko Grabarević: *Sanji* / 30
Jadranka Fatur: *Pjesme* / 35
Damir Stanić: *Jedanaest glosa o Zagrebu na prijelazu milenija* / 40
Tihana Petrac Matijević: *Ljubav i druge nasilne pojave* / 51
Miroslav Pelikan: *Bernard Simon; Kipar* / 65
Zdravko Kordić: *Riječi slobodne plovidbe* / 75
Igor Žic: *Postojani kositreni vojnik* / 91
Željka Turk Joksimović: *Josip Badalić* / 102

NOVI PRIJEVODI

- Virginia Wolf: *Ulične pustolovine* (prevela Dorta Jagić) / 106

KRITIKA

- Ivan Rogić Nehajev: *Potomak „darovita drvodelje“ u ekumenskom vrtu*
(Ivan Babić: *Šuma*, Naklada Bošković, 2023.) / 117
Lada Žigo Španić: *Važan prozni doprinos poeziji mora* (Milana Vuković
Runjić: *More ili san*, Vuković & Runjić, 2023.) / 120
Josip Sanko Rabar: *Tri ptice i tobožnje sitnice* (Ružica Martinović-Vlahović:
Tri ptice i jedan grad: Pripovijetke o rodama, djeci, ljubavi i ratu, Društvo
hrvatskih književnika, Zagreb, 2023.) / 123

Ivica Matičević: *O pustinji srca, još jednom* (Damir Karakaš: *Potop*, Naklada OceanMore, Zagreb, 2023.) / 126

Antun Pavešković: *Fusnote ljubavi i zlobe* (Zoran Ferić: *Dok prelaziš rijeku*, V.B.Z, Zagreb, 2022.) / 128

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK* / 132

Josip Meštrović

Orudske inkatancije

Budi realan
nema nikakva stalnoga boravišta
pardon, ima
ali uvijek samo privremenoga

dok ne napustiš svako boravište
svejedno koliko privremeno bilo
dok ne napustiš svaki entitet
svejedno koliko privremen bio
ti si opisiv prostorom i vremenom
(nema prostora ni vremena,
nema nikakva opisa i spisa)
a ta iskaznica ne može biti
propusnica
za jednu drugu svijest
oris, naime, svakoga takvog tebe
ne može biti nego privid
komu nego onomu kojemu se priviđa

jesi li, uzgred, ikada bio onaj
kojemu se ne priviđa

što, zar se to može biti

Na Zemlji ako nema Crkve nema ni veze s Bogom. Veza, Crkva, jest ono što je važnije od pojedinca i Boga. Na nebu nema nikakve Crkve jer kad si na nebu, kad si s Bogom, ne treba ti nikakva veza s njim, nikakav institucionalni posrednik. Ali kad si s Bogom, kad više nisi odvojen od njega, jesi li više osoban i je li više Bog osoba? A onda, nije li sve zajednica, nije li sve Crkva, u kojoj sve što jest treperi onim što je prije početka ikojeg, pa prema tome i prije institucije ikoje. To jest, prije logosa ikojeg, pa i onog koji je na početku bio.

Dok postoji smrt, tražiš smisao života, kad smrti više nema, nema više tebe. Kad više nema tebe, više ne tražiš smisao života. Dok nisi u svijesti, dok nisi svijesti, dok nisi svijest u kojoj nema smrti, kako ne bi tražio smisao života. A dok tražiš smisao života, uvijek ti je potreban neki Muzaget, pa bio on i ti sâm. Dok si dakle smrtnan, ne možeš bez njega, ne možeš bez sebe. Nije mogao bez sebe, bio je smrtnan. Kako si? Još sam smrtnan, još ne mogu bez sebe. Kamo god se okreneš, sve sami smrtnici. Prestani se okretati. Ali ne možeš se prestati okretati dok postojiš kao ono što se zove ja. A dok postojiš kao ja, postoje i snovi. Ostaneš bez ja, odnosno bez sebe i više ne sanjaš. Onaj koji je dakle bez sebe, onaj koji je naime bez smrti, više ne sanja. Snovi su za smrtnike. I svaka životinja sanja, i svaka u snovima vježba za bolju ili goru budućnost, bolju ili goru prošlost. Bog ne sanja, zato ga ni nema, Bog ne sanja, zato što je bez smrti. Kad postaneš njegov sin, o tebi ovisi ako ikada, ni tebe neće biti. Jer bit ćeš jedno s njim. Jer bit ćeš onaj koji je bez smrti. Jer bit ćeš onaj koji je umro sebi. A do tada? Koprcaj se, koprcaj. Što se i pristoji svakom junaku u mraku.

Što te, odnosno tko te
nadahnjuje
samo te duh
može nadahnjivati
a on nije ni u kojem ja
iako može biti

više ili manje
u svakome ja
ne piše li prema tome
naime
ne bi li trebalo pisati
za svako ja
zemlja podrijetla – raj
godina proizvodnje – nulta
a ako je tako
onda je u tome
nije li
draž svakoga ja.

Nije li tvojoj volji da bi bila zadovoljena tražiti neprolaznu ljubav. A onda nađeš li je, što će ti više ikoja vjera? Jer ti više nisi onaj koji vjeruje u ljubav, ti jesi ljubav. Tebi treba vjera i nevjera. Ljubavi, kad ona jest, ne treba ni vjera ni nevjera. Ali kad ona jest, što je s tobom objektivirajućim, što je s tvojim subjektom? Uostalom, nemoj po njemu previše, ne napadaj ga, ne dovodi ga toliko u pitanje, ne prisiljavaj ga na neprestano skitanje, on ne mora biti tako loš. Premda je često takva protuha, koja uvijek nešto protiv nekoga kuha, makar protiv samoga sebe, skoro uvijek u sjeni upravo cvatućeg ovog ili onog -izma. Ili upravo venućega ovog ili onog -izma.

Da su svi pozvani da sretnu ljubav svojega života, ne bi li ovaj svijet bio dosta siromašniji? Jer koja je to ljubav koja te oslobađa od svake skućenosti, od svake smućenosti, od svake svedenosti? Anđeli nemaju ni visokog ni niskog tlaka. Oni, između ostaloga, i jesu anđeli stoga što nemaju nikakvog tlaka, što ih ništa ne tlači, ništa ne savija, ništa ne ograničava. Samo u ljubavi, u jednoj drugoj ljubavi, doznaješ tko si. Koliko si danas daleko od toga. Anđeli nemaju moždane kore, oni nemaju svojih granica, što će njima vrijeme i političari? Jer gdje su oni, anđeli, nisi i ti koji je okorio korom tom. Pa neki drugi zvon niti ne čuješ. Koji to zvon? Zvon same tišine žive. U kojoj nikakve izdvojenosti ni odbačenosti nema.

Što će ti moje djetinjstvo
ti ga nisi imao.
I budući da ga nisi imao
moje te djetinjstvo ne zanima.
Pa ako mi je biti na priliku tvoju
od djetinjstva svojega treba mi se
odvezivati.
Ali imao si svoje ljubljeno dijete
imao si mene.
I nisi li se onda
mojim odrastanjem
ti odvezivao od sebe?
I u času kad si me ostavio
jesi li me ostavio
ili sam napokon ostavio sâm sebe?
I tako
dakle
do sebe dospio.
Tko to govori i
komu to
govori?
I kada?
Tko to i kada to
ne govori?
I neznajući
da govori.

Nisi jedini, nisi.
Hoćeš li ikada doznati koliko vas je?
A ako doznaš, kad doznaš,
što će biti s tobom?

Neće li biti isto što i s njima?
Bezglasnost same ljubavi,
nikad prije slušane,
nikad prije gledane,
neće li se očitovati svima,
neće li se očitovati svima iz svega?
I neće li tada svaki broj
i svako brojenje
biti poništeni?
Jer više neće biti nigdje
nikakva heroja
niti ikakva njegova,
ičijega
kroja.
Gdje to?
In te supra me.
Rekao bi Monikin sin.
Sin one čiji si prsten
našao na dnu mora.

Ljudi žive od svojih događaja,
od događaja drugih,
ne mogu oni bez njih,
ljudi su dakle ovisnici.
Ali da nisu ovisnici
ne bi bili ljudi,
ali da nisu ovisnici,
što bi bili?
Dok si ovisnik
ne možeš to znati,
niti to možeš ikako
prisposobiti.
Pa ako ti tkogod nudi štogod

što je bez ikakva doživljaja,
odnosno događaja,
štogod što je s vrlo malo doživljaja,
to te se ne prima,
to odbijaš.
Koje je to začaravanje
koje te može privući
tako da ostaneš
bez sebe?

Jelena Alfirević-Franić

Maslina je žena

DAN KADA SU MARIJI UJEVIĆ GALETOVIĆ REKLI DA ZA KIPARSTVO
TREBA IMATI ONU STVAR

boljelo te, Marija, kad su ti rekli da za kiparstvo treba imati onu stvar
tvoja ruka je drhtala, gutala si mrak, knedlu i sol u grlo
umjesto njegovih poljubaca
popila si tri konjaka
tvoje tijelo se raščetvorilo i
slijepa
tražila si crnu rupu rođenja u mramornoj rijeci

drugi dan, Marija, opipavala si bijela jedra
kamene bokove tijela
mjerila dubinu korita majčine maternice
koračala bosa rubom litice i
odbjegla iz raja, Nika sa Samotrake,
sanjala: – kipariti, kipariti

dan treći, ruka ti opet drhti, pod čekićem, Marija,
nisi muško, Marija, treba imati onu stvar za isklesati kamen

bijeli kamen – meso, bijeli je kamen meso

ti kuhaj ručak, operi mu rublje, pleši na kiši, čitaj sentimentalne romane, vezi goblene ili

piši nikomu pjesme,
Marija

ti šutjela si, Marija, kad su te crni leopardi odvlačili u gustiš
spoticala si se o krvavo kamenje
tvoje je koljeno krvarilo, a dojke su postale nečije jagode

kao divlja klesala si muška tijela, trbušine
dok si bila studentica Akademije zagledali su ti pod suknju
a onda si obukla hlače

otkriće jedne hipertrofije bicepsa
dovikivali su muškobanja Marija
a ti si hodala

kao tenk

nečijim mokrim poljima
zemlja ti je bila majka
iz prstiju izlijevala si pijesak
i kosti plamene
iz bronce i kamena

koža mi puca... meso je mramor, mramor je meso u plodnoj vodi
rađala si muškarce
robuste Krleže i drevne kraljeve
nove Adame

Marija, kažu da si drska,
(pripisivali su to tvom mediteranskom podrijetlu),
ipak, tvoji pokreti bili su glatki i djevičanski
ja ih dobro pamtim

one noći

prsti – perje

dojke – mlijeko i jagode...

ali sve tvoje žene-mačke su muškarci

pogledaj ta naga tijela

ukopana u nukleus galaksije

jesu li tome krivi oni crni leopardi

prestani, prestani već jednom, Marija, biti muško i pušiti tu cigaretu kao Jack Nicholson
otvori prozore

u ateljeu je tako zagušljivo
znaš li da je kiparstvo tijela ozbiljna djelatnost

a još ozbiljnija je djelatnost kiparstvo duše
odgovorila mi je Marija Ujević Galetović
i istresla pepeo na glavu
borgesovski zagledana u bijelo kamena:
– aleph

(17. III. 2023., u povodu smrti hrvatske kiparice Marije Ujević Galetović)

CIKLUS O MEDEJI

I. MEDEJA

Medeja, skini crvene rukavice dok još ima vremena. Pobjegni iz Korinta.
Nisi ti bludnica, kao Glauka.

– Mama, mama, mama – zar ne čuješ glasove vlastite djece koja dozivaju
te iz katakombe tvoje utrobe. Čujem miris krvi. Mahovina izrasta u podu
tvoje kuće u kojoj si popločala svoju djecu. Otrovnice gljivice kao prljave
točke izbijaju iz tvoga tijela, tla. Kamen je siv od tuge i dječjeg plača.

Medeja, skini crvene rukavice. Za tvoje grlo prijanjaju se školjke iz riječnoga
mulja. Utapaš se u noći punog Mjeseca. Medeja, progutat će te živo blato.

Osušile ti se crne kosti – čuješ li krikove djece u gorućem kotlu pakla? Mi
smo njima zamjenjive. Plave ili crne. Sve slične. Daleko sličnije negoli se
nama to čini.

Medeja, nitko od nas nema srce cijelo!

Ljubavnice uvijek nose crveni lak na noktima. Po tome ih se lako
prepozna. Ali, Medeja, zašto su i tvoje ruke crvene? Kao revolucija. Ljubav.
Ili smrt.

II. MEDEJINO EMOCIONALNO TIJELO

Medejino emocionalno tijelo. Crveno. Oko vrata zategnuto joj uže. Također crveno. Njezine ruke. Crvene. Opet si zaboravila rukavice, Medeja?

Na bijelim plahtama krvava Medeja
zagledana u kip crne Madonne.

Gospe od Montserrata – moli za nas! Grešnike.

Na bijelim plahtama plodna zemlja. Rahla, mekana, podatna.

Medejino emocionalno tijelo. Kao bol i majčinstvo.

Ljubav – samo nas još ljubav može spasiti

dok iz crvene nebeske perjanice na golo tijelo prosipa se milosrđe.

Uže je debelo.

Medeja, mogla si barem ruke namazati Neutrogenom.

III. MEDEJINO TIJELO

Tvoje tijelo skulptura bez glave nastranog umjetnika, ženski akt.

Samo tijelo, Medeja. Ti si samo golo bijelo tijelo. Zlatnih dojki i crvenih bradavica, iz kojih curi požuda prislonjenih muških usana na sisanje.

U misnim odijelima i kaputima. Rame do ramena. Na glavnome gradskom trgu – poredani muškarci u crnom. U rukama im kamenja. Spremni da ti tijelo na kamenom stupu srama raskasape kao životinju. Kanibali ispijenih lica. Meso-ž-d-e-r-i.

Tebe. Čedomorku.

Iz usta ti ispada šutnja, pamuk i, u obliku nepravilnih loptica, gomile bijelog izgužvanog papira.

Šakama prebijaš Jazonova leđa, u snu.

Može li se anakonu pošakljati po trbuhu i otići?

Medeja, ti si vještica. A mi živimo u 12. stoljeću.

Počinje kamenovanje.

MASLINA JE ŽENA

Maslina je kao žena.

U predvečerje, umoran od rada, poljodjelac na suhozid odlaže svoju motiku. Nježno se prikrada maslini i liježe u podnožju njezinih korijena, nogu i žila. Umilno, kao novorođenče u krilo materino. U blaženome raju, međ' zlatne grudi, ona ga miluje i privija.

Maslina je stara oko petsto godina. Kvirgava, po sredini rascijepljena. Ispunjena pukotinama i ranama. Muškarac naslanja svoju glavu na rascijepljeno mjesto u deblu. Upija joj arhetipske mirise, ulazi pod kožu.

Tijelo masline kao tijelo žene. U krošnji joj zlatne vlati, gnijezdo pticama. Maternica njezina debla krvari, crvenom vodom zalijeva svoju imanenciju.

Isusov križ, što ga je pronašla sv. Jelena u Jeruzalemu, izrađen je od debla masline. I Penelopin krevet od debla masline.

Pod rukom grudi su joj otežale, žare. Njezin plod kao purpurne bradavice južnjačke rasne žene. Zanosne, tople i mekane.

Tijelo masline kopni.

SILOVALI SMO IM MRTVA TIJELA

U Drini plutaju mrtva tijela
hrana ribama
nabujalih vodenomodrih glava
na svakom tijelu
odsječene dojke i
sedam
ubodnih rana

Drinske mučenice
kurve
prale su nam krvave noževe
i kuhale rusku votku
kad smo im krenuli skidati halje,
kurve
nisu se dale, skočile su kroz prozor
slomljene kosti.

U plićaku drinske obale, pred suton, silovali smo ih
mi, redom odlikaši Draže Mihajlovića
slinave, debele i masne
ispod redovničkih halja
njihova
vrela mrtva tijela još su isparavala
crvene potoke
Sve su žene kurve
Tijela. Tijela. Mesa. Tijela. Mesa. Mesa. Mesa. Tijela. Mesa. TijEsa.
Majku vam svetačku!

Žutim zubima i šiljatim prstima
kidali smo slojeve haljina
uplovljavali u svoje crne nukleuse
propadali u septičke jame, jam-e, ja-me, j-ame
pili toplu krv iz kaležne čaše
mirisali im nevinost, cvijeće, ženske svilene čarape,
ukočenost i mrtvačke pjege
okrunjeni nimbusi smrti
zadovoljeni
ležali dugo na leđima
u nirvani
brojeći mesnate zvijezde

Putujući sarkofazi!
I danas u Drini plutaju mrtva tijela silovanih sestara.

(Posvećeno nesretno stradalim Drinskim mučenicama.)

SNIJEG

tijelo žene golo kao snijeg
pod pokrivačem od
guščjeg pera i
pahuljaste čipke
sniva
netaknuti praiskon... mekoću
postojanja
koža joj miriše na agrume
vrat je kula bjelokosti
vlažne bradavice kao dva duda

...

niz trbuh klize joj nemiri
miris tvojih metalnih dodira
preko brjegova tijela prelijeva se
vruća čokolada
snijeg se pretvara u blato
anamorfična ekstaza

...

ostaje krvava fleka na snijegu
i žene narikuše u crnini koje na mrazloj cesti danonoćno peru krpama i četkama crveno
koje ne silazi

...

bilo bi bolje da nismo crno mlijeko pili i
srneće rogove lomili
bogove budili

...

ženo – crni labude u snijegu!

Igor Petrić

Disertacija nebitnog mišljenja

disertacija nebitnog mišljenja-1x

što sam
gdje sam
da sam netko, nešto
nisam siguran
možda jesam
ne znam
gonite se svi
mali
veliki
umišljeni
skriveni
čudni
obični
crveni i crni
posebno vi neodređeni
sivi i prozirni
jutarnji i popodnevni crvi mesnati
oprostite na izrazu
ne zamjeriti, događa se
svakom može pobjeći

disertacija nebitnog mišljenja-2x

što sam
gdje sam
da sam barem netko drugi
nisam
znam
mislim i osjećam
sve u svemu
baš je dobro ovako
biti drugačiji
biti nitko
u crtanom filmu
dvodimenzionalnoj stvarnosti
koja ne postoji
biti netko
na iskaznici
sa slikom i brojevima
čiji redoslijed navodno
ništa znači
ništa
nikom
ne predstavlja

disertacija nebitnog mišljenja-3x

zaboravi
odustani
ostani
napravi što hoćeš
samo nikada nemoj reći
nisam znao
nisam znala
kako i ti
ovom svijetu pripadaš

oprosti
zaboravio sam zaliti biljke
sad su mrtve
zemlja osušena
lebdi zrakom
priziva prošlost u slikama
slike u bojama
izmiješane
poput igraćih karata
slika čudna
jebi ga

disertacija nebitnog mišljenja-4x

što ću
kako ću
hoću
neću
ostat ću
otići
prkosit ću
leći na zemlju
blatnu
hladnu
i krvavu
nakon svih tih bitaka
u kojima
na kraju
čovjek jest će ljude
što ćeš
tako je to u životu
netko sanja i smije se
netko samo živi
i umire

disertacija nebitnog mišljenja-5x

smijem se
i plačem
usput
jer sve što kažeš
drugi izvrću
u glavi premeću
i smiju se
zadovoljni sobom
jer ne znaju
ne razumiju
što sam
kamo ću
zašto se uvijek
smijem
i kad sanjam
i kad ništa mi nije
trebam
ili
ne treba
ja svejedno idem

disertacija nebitnog mišljenja-6x

nevjerojatno
i dalje
pravim se
glumim
kao ne znam
što sam
tko sam
kuda dovraga idem
postoji li
ono nešto

veće, manje, gore
ili bolje
od ovog sada
ne znam
možda baš tu
pored mene
stoji netko,
smije se
svima nama u lice
i šuti naglas

disertacija nebitnog mišljenja-7x

ponekad
ne razumijem
ni sâm sebe
što hoću reći
svejedno
koliko se trudio
danas je
jedan od onih dana
iz kalendara
koji bez veze prolazi
zato ne zamjerite
na svim tim riječima
jer
tako je to
kad si na Mjesecu
kažu
zbog gravitacije
ili neke druge
neobične, obične
sile

Jasmina Bosančić

Prostor, vrijeme, postojanje

Arhiv

Ljudi za života sagrađe zgrade i
stvore gomilu stvari
gonjeni težnjom da utisnu
svoje postojanje
u prostor.
Opsjednutost pripadanju prostoru
traži hrabrog saveznika
u papiru
koji će objediniti razlučive i nerazlučive
činjenice
i držati ravnotežu
između privatnog i historijskog iskustva.
Gradimo arhive
jer trebamo predah,
usporavanje.
Arhivi nisu samo mjesta
u kojima ćemo odložiti prošlost nego i
čistilište mentalnoga krajolika.
Prezasićenost stvarima i pojavama
katkad nas udalji od samih sebe,
iskrivi očiste.

Stoga tražimo utočište koje će nam omogućiti
normalan nastavak sadašnjosti.
Arhivi su ovjekovječenje
naših obvezujućih rutina i
kodificiranih sjećanja.
Arhiviranje svakodnevice
stavlja nas u poziciju
i aktera i svjedoka.
Svoje matične slike osobnosti
krotimo
u arhivsko gradivo
i tako uređujemo,
preuređujemo
kauzalnu logiku stvarnosti.
Kada bi postojao
čarobni automat želja,
umjesto u dvorcu iz bajke,
poželjela bih živjeti
u malom arhivu.
U tom smirujućem prostoru,
s brdima i planinama od fascikala,
bila bih kraljica,
čuvarica brojčanih i slovnih svjetova.
Nekad je potrebno izlučiti višak misli i stvari,
preпустiti odlascima
i one više i one manje lijepe terete
stvarnosti
da bismo raskrčili puteljke
za nove izazove.

Čekanje

Volim razgovor, ali ne volim buku.
Imam mnoštvo fragmentarnih ogledala
rasutih duž velikih planinskih lanaca.

Ovjekovječena tajnama,
osjetila dekoriraju zbilju
komplimentima
čijem porijeklu ne možemo vjerovati.
Odsutnost udobnosti.
Eliptične varke u logici.
Napetost koja ne postoji.
Cijeli život se upoznajemo s drugima,
a sebe poznajemo površno.
Stavljamo stanku tamo gdje trebamo
stajati mi, sa svojim obzirom.
Od svoga kamena sagradih hram,
u kojem slavim svetkovinu primijenjene ljubavi,
one koja je optočena zlatnim ornamentima
stilizirane svakodnevice.
Oko hrama cvate stotinu bijelih božura.
Oko hrama stoji stotinu voštanih stražara.
Unutrašnjost svetinje miriše na cimet, marcipan
i med. Glatki zaobljeni rubovi siva kamena
odbijaju od sebe odsjaj sunčeve svjetlosti.
Volim mističnu buktinju živopisnih boja, ali
ne volim osjećaj da vlastito tijelo
dugujemo drugima,
zato ga posuđujem jedino vodi, mjesecini i
vjetru. Život nalikuje šarenu katalogu:
na jednom mjestu sljedovi sudbina, bezimena, bez broja,
tek složeni po pojmovnim kazalima.
Nikad ga ne stižemo prelistati do kraja
zbog iznenađujućih čimbenika.
Moramo staviti stanku. Čekati.
Predahnuti.
Odmoriti se.
Čekati.

San

San je devijacija zamišljene savršene stvarnosti.
Oslobađa nas pristojnosti.
Precizira našu subjektivnost pravilnim razmacima
među koncentričnim krugovima.
Sklon vremenskim inverzijama, san mijenja našu
biološku dob. Tonući u san, odričemo se
autonomije predodžbe
i pristajemo na suparništvo sa sekundarnim čuvstvima.
Brige koje na javi dijelimo s umnoženim licima
skamenjuju se u difuziju ritualne odgovornosti.
Usuđujemo se biti neprizorni, teški za uočavanje
među predmetima
koji stoje razbacani
u kutovima sobe, u ladicama, ispod stola.
Dinamizam budućnosti uvjetovan je uštapom
i razmjenom emotivnih dobara.
Na tom popisu jedino razočaranje nedostaje.
Njega ionako imamo napretek.
U stvarnosti se lakše povjeravamo neznancima,
u snu pokazujemo odanost običaju.
San mijenja iskustvo značenja.
Njemu se prepuštamo s osmijehom.
San nas dočekuje i prima s visokim stupnjem bontona.
Otpušta nas magnetnom ironijom.
Ostavlja zbunjene usred kauzalnih nizova vremena.
Pozadinu svakog sna čini asimetrija predodžbe i
iskustvenih kompromisa.
San nas priprema za posvećenost pragmatičnom
načelu. Usprkos izvanjskim promatračima, koji žele
da popustimo pred izazovima,
ostajemo vjerni
neobvezujućem postojanju.

Kolaž

Načinila sam kolaž od vlastitih
uspona i padova.
Upisala datume, označila mjesta.
Ponegdje prikačila razglednicu.
Bila sam previše ljubazna,
tuđe ideje stavljala ispred svojih.
Zaboravila sam na sve ono što mi je
najpotrebnije.
A najpotrebniji su zrak i voda,
sve ostalo je dodatak.
Poremetili su se dogovori s vremenom.
Pamučasti oblaci nagovještavaju
odobravanje,
promjene.
Predugo sam bila dobra i zaboravila
na sve što je najljepše.
To su mirisne svjetiljke, maštovit nakit
i kremasti kolači.
Sve ostalo je stvar ukusa ili mogućnosti.
Mnogo je silueta prošetalo kroz moj život.
Iza nekih je ostao blatnjav trag,
iza nekih ceremonijalan hod,
a neki su nezamijećeno posustali
već pri prvom koraku.
Bila sam povlašćena u boli.
Prisvajala i tuđa nezadovoljstva.
Teret me vukao na dno
sve dok nisam prestala disati.

Osmijeh u prostoru

Osmijeh je veći od prostorije.
Ne možeš ući.
Osmijeh zauzima više od pola praga na vratima.
Tjesnoća obuzima zrak. Ne možeš disati.
Osmijeh se napinje kao balon.
Unutra te čeka gozba.
Ne možeš se pomaknuti.
Od golema osmijeha jedva uspijevaš izustiti
pozdrav. Čuju se ljudski glasovi.
Ne razaznaješ im ton, sadržaj, boju.
Uzdižu se uvis. Gube se uskovitlani u sitnim
česticama prašine, u pukotinama zidova.
Ometaju te u naumu.
Govor se gubi u stiješnjenu prostoru.
Povremeno se oglaše kao jeka tek oštri
isječci fraza.
Tvoja nezgrapna pojava budi oprez u gledačima.
Razdražljivost.
Pokušavaš ući, grašci znoja orosili su čelo i
sijevaju se niz izbrijane obraze.
U rukama držiš papir s napisanim govorom.
Nasred prostorije kočoperi se
masivan stol od orahovine.
Osmijeh te suzio, kolači se na stolu smrznuli
od uključenog klima-uređaja.
Sokovi i vino stvrdnuli se u ledenjake:
crvene, žute, narančaste.
Cakle se tvoje oči.
Osmijeh te svladao.
Pokušavaš doći do daha.
Mijenjaš agregatna stanja.
Boriš se s prostorom, s dimenzijama.
Prostor je egoističan. Izbirljiv.
Osmijeh te udaljava od odredišta.

Od silne debljine puca.
Poput helija razliježe se svom prostorijom.
Tebe izdaje snaga.
Kičma te boli.
Glas je stisnut.
Gledaš prema stolu od orahovine.
Ukočen, iznemogao, promukao.
Osmijeh te nadmašio svojom
žlatinastom formom.
Nadrastao.
On je ostao, ti si otišao.

Staklena prizma

Kiša je isprala taloge rasanaka,
odnijela nizvodno zgužvani staniol od čokolade,
moj svileni šal i tvoje novine.
Otišao si bez osvrtnja, bez obećanja,
sa sobom si odnio sve dvojbe, izračune, procjene.
Nema više ni staklene prizme.
U nju si pospremio sve milisekunde
provedene sa mnom. Prvi put nisi posjedovao
epsku hrabrost,
iza tebe je ostalo mnoštvo nedorečenih argumenata.
Ti nisi bio loš, ali je loše bilo i vrijeme i mjesto.
Upoznali smo se prerano.
Trebali smo još sazrijevati pod svojim
staklenim prizmama,
izolirani od vanjskih šumova i zbivanja.
Ne mogu se sjetiti kad je krenula prva prepirka,
no odustali smo od sebe
bez odupiranja
nadolazećim trenucima.
Pješčani sat je iscurio. Zavjese su u sebe upile i

sakrile dnevno svjetlo.
Otkako si odšetao iz mog života,
uzmanjkalo mi je vitamina D,
vožnja po centru grada traje duže,
gubim sitne stvari,
na neobičnim mjestima pronalazim
one davno izgubljene i zaboravljene.
Kiša je s majčinskom brigom zbrinula
onemoćale travke i stabljike.
Svojom ljubavlju umorili smo zrak.
Izbljedjela je elegancija.
Nismo znali štedljivo raspolagati ljepotom,
pa se slomila,
usitnila do neprepoznatljivosti.
Voda je sa sobom povela tjeskobu nizvodno.
Ti si otputovao u daljinu
koja nema dvosmjernu cestu.
Ispisala sam kažiprstom tvoje ime na mokrom tlu,
nesavršenost mojih godina
pomladile su sjene drveća s gustim krošnjama.
Više nije ništa važno.
Vezala nas je sreća, nekad zahvalnost za iste stvari.
Uspomene su neuništive.
Imaju intenzitet po kojem se ravnaju
dani i noći
ukalupljeni u tvrdu rutinu.
Uspomene treba katkad stišati
da bismo mogli čuti svoj glas.
S tobom su vrijedila drugačija pravila.
Sad je svejedno. Ostala sam usidrena
u prohujalom vremenu.
Ti si, nadahnut, izišao iz okvira.
Ja sam se ugodno smjestila unutra.
Pazim da mi vlas kose ili tkanina haljine
ne viri preko rubova.

Vjerodostojnost

Ne bih bila vjerodostojna sebi
kada bih se odrekla
fatalnog pogleda,
ne bih ja bila ja
kada ne bih dopustila
riječima
da osvajaju
i prostor
i ljude,
ne bih bila pravedna prema sebi
kada bih tišinu
dala kao zalog
za iluzije,
ne bih ja bila ja
kada bih zaboravila
porijeklo svoje strasti.
Jer strast izvire iz pripadnosti prostoru
koji rođenjem bira nas
i uvjetuje nam sudbinu.
Ostajem skromna u željama, a u potpunosti se
predajem snazi riječi
jer u njima je sadržana moja moć postojanja.

Željko Grabarević

Sanji

SAN

Plakali smo. I grlili smo se.
Bila si topla i meka i čvrsto
ugniježđena na mom ramenu.
Nismo se ničem nadali.
Samo smo se držali.
Ujutro još osjećam pritisak
tvoje glave na mojoj desnoj
ruci i pažljivo ga čuvam.
Ne skidam majicu i još mirišeš
i vraćaš me u san koji
čekam večeras i možda te konačno opet uspijem poljubiti.

ČEKANJE

Znam da bi mi rekla
da možeš mi reći
Kaj si poludio, jedi
ne gledaj kišu
u njoj ničeg nema.

A ja ne mogu,
ja te samo čekam,
kad nešto zaškripi,
kada se vrata otvore
kad ti dajem ruku
i grabim prazninu.
A kunem se da
sam neki dan
dirao nešto toplo
neki topli dlan
i držim se njega dok traje
a znam da sanjam
vidim te kutkom oka
i ne mogu jesti ljubavi
nemoj se ljutiti
možda sutra, prekosutra
jednom sigurno hoću.
Za sada mi je
dovoljno čekanje.

POVRATAK

Znam što ćeš mi reći
kada se zauvijek vratim.
Pa gdje si do sada,
već dugo sam tu sama.
Nisam to znala
i nisi mi to rekao
kad sam odlazila.

Znam bit ćeš na sofi
i sretno me gledati
a ja ću te s olakšanjem
konačno tiho zagrliti.

ISTINA

Stalno sjedim desno od tebe
ne mogu pogledati lijevo
jer te onda neću vidjeti.
Ako ne gledam tamo
onda te osjećam dušom
i tijelom i znam da si tu
iza privida smrti i života
nasmijana čekaš moj dolazak.

OBILASCI

Trudim se ići tamo gdje
nikad nismo bili zajedno.
Malo ih je, pedeset godina
smo išli skupa posvuda.
I sad idem tamo gdje si
željela ići, a nisi stigla
pa te u sebi pitam
je li ti lijepo, jesi li
sretna sa mnom, možeš li
mi dati ruku
kao prije, kao nekada.

ODLAZAK

Nešto vam moram reći.
Ne volim biti sâm.
Netko mi mora reći
sve o svom snu,
sve o jutru pred nama.

Netko me mora pitati
kad ću se vratiti,
netko me mora
do vrata dopratiti
i reći čuvaj se
polako vozi, ima
na cesti previše
kretena i zatim
poljubiti i kroz
prozor mahnuti.
A ja se pravim da
je sve ok, da je
sve to prošlo i
da mi ništa ne treba
dok sjedam u
auto i peku me oči
i ne želim ići
Bože, ne želim nikud
bez tvog pozdrava.

MOLITVA

Imao sam molitvu.
Istinabog Cesarićevu,
ali sam ju zalud iskreno molio
svaki dan i svaku večer.

Stvarno imaš oči kao lane
uz tvoje uzglavlje kad si odlazila
daj mi ruku ljubavi zamolih i ti si mi ju odmah pružila kao dijete
poslušno, nježno, s povjerenjem
a baš ništa nisam mogao
Pitao sam kako si i čvrsto te držao
kao da te mogu zadržati.

Naše dvije srebrne srne
čekale su doma, naše sreće
koje si nam poklonila
koje su mi jedini smisao i svrha
sada kad si otišla.

Tagore je rekao „ali beskrajni su tvoji dvori Gospodine i tražeći je stigoh pragu tvome“.
I sad stojeći na pragu tvome
ne molim te za sebe
niti tražim da mi ju vratiš
samo te molim za djecu „kad spustiš ruku na njih, spusti je samo da ih gladiš“.

Jadranka Fatur

Pjesme

Vidim pred sobom na stolu
vodu u prozirnoj čaši
koju mi je pružila nepoznata žena
u šalici zapjenjena kava
a na uglačanom se mramoru
odražava prozor s granama
ogoljele breze
Zima je privremeno zaustavljena
ovdje u ostakljenoj sobi
gdje mislim o glasovima
čemu i komu pripadaju
i mogu li ih uzimati zajedno
s kavom i šećerom
u vrećici na tanjuru
jer to je Itaka koja luta svemirom
i moram ju prepoznati srcem
a ne samo mislima

23. 1. 2010.

KAPANJE

Ako zamislim život kao sliku
onda se njezin veličanstveni smisao
očituje u približavanju i okrupnjavanju
nekih njezinih dijelova
čitanje, ako je ispravno, tražit će
među znakovima veze
prečice, spone
čime će oživjeti nova dinamika
i prostrujati nepoznati sadržaj
zauzevši nove razmjere
To ja zovem tajnim značenjem
skrovitim iza glatke i općenite vanjštine
kakva je slika ruba grada
s neodređenim pošumljenim predjelom

28. 7. 2011.

Jesenji vjetar ulazi u moju ulicu
nije li donio vlažni tepih kiša
nisu li koraci po vodi donijeli
mnogo lisnatih otisaka
ljudske stope, mačje šape među lišćem
ili mjesečev odraz
koji se toplo isparavao
sjećajući na ljeto

11. 11. 2012

Vani i unutra
gore i dolje koje je isto
uroboros
postavljam temelje
za svoj život, znam, privremen
uvijek nedostaje ugradnja
neke krhke cvjetne strukture
i bljeska koji miluje
površinu tjelesnosti
onog zaboravljenog i prezrenog
u likujućem umu

9. 1. 2016.

ZELENI PROZOR

Prikupljati se misleći o sebi
poput bolesnog narcisa
nesigurnog i s teretom samoće
vjerojatno je navika
i paukova mreža koju sam jednom plela
ne znajući da će me zarobiti
Pokušavam biti drugo
misliti drugo
naprimjer topografiju i veliko drveće
s gusto nastanjenim svijetom bilja
koliko različitosti u boji zelene
kao s ljudima
hoću li i tu naći svoje drvo
i vlastito zeleno lice

28. 5. 2018., Jakovlje

Želim imati dom u svijetu
tako što ću doći k njemu
ne zatvoriti se u sobe
navlačeći zavjese i velove
čamiti osluškujući zvukove izvana
Ta puževa kućica i ljuške
utopističko kućište što uokviruje
moju bezobličnost odvoji od tijela i misli
ja sam izdana pa i ugrožena
kada se svjetlost u mene zagleda
Zašto ostati na toj nepodnošljivoj granici
kada i ja pripadam svijetu
poput kosova u parku
i tihih ljudi u prolazu svojim kućama

15. 5. 2018.

O, raskošne zvijezde
o, svemirski sati
vama govorim jer sjetih se
da ste golemo biće
skup vječni bogova
nama neizreciv dar
pozemljarima, homerskim ljudima
velika i vječna tajna
koja zaustavlja sve
govor i gibanja na ovoj planeti
punoj modrine
skoro olakšavajuće je misliti
kako postoji nešto trajnije
i vječno

23. 12. 2021.

NOĆ

Tvoje veliko lice, mjeseče obli,
večeras se nagnulo nad nas
više nego obično
zategnuto je, reljefno
osjećam li neku tugu ili tjeskobu
u pogledu koji sam dugo izbjegavala
Kao ono čemu se želi izmaknuti
iako je prisutnost pojačana i sve veća
premda to nije izljev ljubavni
nego suha tvrdnja o prisutnosti
čudne i davne čežnje
za drugim licem
i podijeljenost mogeg bića
prema tom porculanskom sjaju
spremnom srušiti se na tlo
uz prasak i krhotine.

15. 5. 2022.

Damir Stanić

Jedanaest glosa o Zagrebu na prijelazu milenija

Grad koji je živio

Slušao si Pipse, slušao si minimal. Ispijao si pivo i zadimljen se sladio bombonima. Svašta si vidio, svašta si činio, no nisi promišljao. Priznaj da nisi vjerovao da će sve ovako završiti. Priznaj da si zatečen i da ti jad obavlja utrobu. Priznaj i bit će ti lakše. Izbaci to iz sebe. Ti više nisi ono što si nekoć bio. Ne samo da nisi više onaj iz dokumentarističkih kompozicija nego nisi ni onaj što je na tim ulicama živio. Ti više nisi isti grad i džabe sve ove riječi, oprostajna pisma, memoari, pjesme i litanije. Sve je to tako davno prošlo da je moglo biti ne samo prošlo tisućljeće nego se jednako moglo raditi i o onome prethodnom. Moglo je proći i više milenija, distanca je dovoljno velika da u nju uguraš nekoliko svjetova. Uguraj sve u otpadna okna mladosti i nastavi dalje. Ne okreći se. Nećeš više vidjeti Concordiju i Molotovljeve koktele, nećeš vidjeti ni Kulušić i spojena tijela, nema više Lapa, pa da kao rudar iskapaš zlato iz dubina usnula grada. Nema više ništa. Nema više klupica i parkova, tu su danas fritule i burgeri. Nema ni burgera jer nema ni Hambyja. Nema više ničeg od onog što te činilo gradom. Zagreb više ne gori, on je gotovo dogorio. I ne možemo se nego nadati da će tih par sklonjenih tinjajućih ugaraka raspiriti kakav iznenadni vjetar do nekoga novog ognja, do plamena vihora koji će spaliti sve što mu se nađe na putu. Kao što je to Zagreb nekoć činio.

A danas?

Što to ostaje od nekadašnje stvarnosti?

Parkove su preorali kao što oru napuštene grobove, a zemljane rake pretvorili u nakićene grobnice skorojevića. Tamo gdje se odmetnički opijalo, gdje je galama dosegala takav intenzitet da i danas u prolazu prvenstveno razmišljam o sirotim susjedima i njihovim noćima uskraćenog sna, tamo gdje je jedan krivi potez vodio do brutalnih obračuna, gdje su se miješali *punk, rave, hip-hop* i navijačka pjesma, gdje je mrak razbijan žarom bataljuna upaljenih smotuljaka, stoje mlitava čeda postmodernizma, izgubljeni i letargični u svojoj slobodi, deideologizirani poput primata. Psi njih vode, a ne oni pse i gospodar je postao sužanj, a sužanj je evoluirao onkraj biološke kategorije. Možda je to i neopravdano reći jer psi su rijedak znamen dobrote i inkluzivnosti, kakvu bi, recimo, trebali gajiti kršćani. No danas, eto, nije preostalo čak ni neslaganje, kolizija idealizama mladosti, pa nema žustrih rasprava koje su u svom ekstremu lako mogle prerasti u fizičke okršaje. Moderan svijet spustio je kapke na orošene oči i umrtvljen odrađuje svoj vijek. Ipak, svijet će se neizbježno promijeniti kao što svijet ovih riječi nije isti svijet onih koje će slijediti, ali ta će se promjena detektirati retrogradno, u etapama i očistima razdoblja te valja pričekati neke buduće sudove. Možda će biti mnogo naklonjeniji ovom vremenu.

No kada bi barem ovaj udar zemlje, što je nezapamćenom silinom nasrnuo na nepripremljena božanstva, na demončice i utvarice koji se obmanjuju da su korifeji života, razotkrio stare strasti, *vis vitalis* nekadašnjega grada nedvojbeno sakrivenog negdje između razorene cigle i iza reklamnih plakata monstuoznih dimenzija. Možda su ti plakati toliko veliki jer se jedino na taj način mogu istodobno sakriti sram i energija pohranjena na mjestima koja nitko do toga ožujačkog dana nije niti tražio. Možda je tek pomicanje Zemljine kore bilo potrebno da se ukaže fosilizirana snaga nekadašnjega grada, koji je tako visoko kotirao u mnogim aspektima. Možda je doslovno tektonski udar jedino što može probuditi orijaške kvalitete ovog prostorno i demografski nevelikog mjesta, koje je stoljećima stajalo na periferiji, izloženo udarima i latentnoj prijetnji suparnika, a često i u sukobu sa samim sobom, da bi preživjelo. Tko zna, možda baš ta činjenica pokazuje potencijal onoga što je već toliko dugo sakriveno, a kao da korespondira s vladavinom

Milana Bandića, paradigme našega provincijalnog poniranja. Sada kada je trešnja razmaknula tkivo, a njegova vladavina došla svomu političkom i biološkom kraju, možda se klatno zaniže u drugu stranu i usmjeri nas prema nekim sretnijim vremenima. Nema sumnje da je ovaj grad to zaslužio.

Ljeto u gradu

Nekoć su gradska ljeta bila drugačija. Nekoć se praznina urotila s tišinom, a vrućina proždimala vrijeme koje je teklo beznadno sporo. I nije bilo obrane, nije bilo načina da se odupreš – čak ni tada, kada je ovaj grad još zaista bio grad, a ne utočište provincijalnog atavizma. Jer tada ljetom još nisu gospodarile monete, nego čista nepatvorena zagrebačka sjeta od koje se je bilo nemoguće zaštititi. Tek su budale pokušavale. Ta beskompromisna i brutalna ljetna gradska sjeta (najgora od svih sjeta) giljotinirala bi otpor na samom početku i zatim ga nehajno, dječaćki sadistički, pustila da pred praznim auditorijem dekapiran glavinja ulicama sve dok ne bi pronašao grob pod kakvim osušenim drvetom ili pretrpanim kontejnerom. Ta ljetna neman, sušta suprotnost slobodoljubivoj ljetnoj primorskoj sjeti, s njezinim ljetnim hitovima, preplanulim i slanim tjelesima, opijatima i izraženim libidom, satrapski je gonila nas, „ostatke ostataka“ ostavljenih i napuštenih, da se zaklanjamo iza panjeva, a refugije tražimo u rijetkim zimzelenim kaštelima, posljednjoj obrani očajnih. Sjeta je činila da Thanatos zagospodari snoviđenjima, a Dioniz se privremeno umirovi do stanja hibernacije. Zbog zgusnuta zraka teško se disalo, a kretalo još teže, dok je sve skućeniji gradski horizont treperio kao opsjena upaljena razuzdanim suncem. Grad nikada nije bio teži nego u prazna ljetna predvečerja.

A jednog sam predvečerja u redu za sladoled pod sparinom zrinjevačkih krošanja ugledao Peruna, Zeusa i Isusa Krista, odjevene u bijele pamučne potkošulje, oznojene i iscrpljene. Hroptali su drijemajući, međusobno oslonjeni na ustajala im tjelesa. Potom sam svetog Pavla promatrao kako namače bradu u mlakoj vodi fontana dok je na njegov zavežljaj legao mlađić iscerena osmijeha sa zagrijanom žlicom u rukama. Oganj božanski.

Par koraka dalje Nikola Zrinski spustio je svoj nabrekli drob s pijedestala i pognutih leđa galamio na omladinu proklinjući ih nemarne, jadajući se da zar je za to svoj život ostavio. Na kraju je zašutio i sa supijanim veteranima zaigrao šah. Svak' svome jat u leti, kneže. Svak'.

Rave on

Zavidio sam vam. Zavidio sam vam na hrabrosti kojom ste uzimali sve ponuđeno. Zavidio sam vam na zadovoljstvu, blaženstvu u očima i pokretima kojima ste otvarali svjetove. Zavidio sam vam na osmijesima koji satima nisu silazili s vaših lica. Zavidio sam na upornosti kojom se ste se iznova i iznova vraćali ritmu unatoč devastaciji koja je dominirala danima koji su slijedili. Zavidio sam vam na putovanjima kojima ste svjedočili u prožimanjima svjetova, osjećaju bratstva i sposobnosti da razgradite stvarnost kada je noć curila u dan. Pa *after*. I na tome sam vam zavidio.

Nekako sam vam zavidio i kada ste umirali, ludjeli, kada ste napuštali ove niže katove postojanja i odlazili tamo negdje daleko gore gdje vas nitko nije mogao dohvatiti ni pogledom ni mišlju. Kada ste se izbodeni pigali po šankovima i separeima zajedničkih birtija i kada su vam kapci padali duboko, duboko ispod naših nogu zaklanjajući vam pogled kao mrtvački pokrov.

Bilo je mnogo poetike u vašem bivanju. U izboru odjeće, držanju cigarete, načinu govora i smijanja. Sve je to tako naglo nahrupilo u ta kasna postratna zagrebačka postojanja, kao slatkiji koja su rođaci donosili s putovanja Zapadom.

Jednu sam od vas čak i poznao. Nisam ju razumio niti sam ju učinio svojom, ali nakratko sam ju poznao. I nje više nema. Jedino po čemu ju danas pamtim jest blag pogled, potreba za samoćom kretanja, nagli odlazak u jedno predvečerje na Glavnom kolodvoru i miris parfema, koji ponekad još osjetim mimoilazeći se s nepoznatim damama u prolazu. Pamtim i da smo jednom pokisli i promrzli nosili tuđu odbačenu odjeću. Šarenu i seljačku. Sve ono što nismo bili mi. Sjedili smo tih nekoliko tramvajskih stanica, promrzli, sneni i meki. Blaženi u nenadanu ostracizmu od standardnog, drugačiji od onih od maloprije. Kiša i kasni noćni sati daruju slobodu. Kratko je sve trajalo. Izišla je i otišla. Zauvijek. Nema je više. Pleše na beskonačnim horizontima onostranosti.

I kada pogledam unazad mogu samo reći da sam vam zavidio.

Ja sam vas tek usputno poznao.

Gostovanje vlakom

Vlak. Nikad dovoljno opjevan vlak. Da željeznicu guta već daljina, poznato je još iz osnovnoškolskih dana, no što se zna o sadržaju vagona koje je progutala ta daljina? Što to ostaje skriveno u utrobi zmijolike nema- ni, a da se rijetko razotkrije? Zar se sve svodi na svakodnevicu s ponekim odmakom, časak-dva kretanja pred našim očima i zaostalu tišinu? Što se to zapravo nameće pogledu i liježe svoje dojmove duboko u našoj nutrini?

Nametnute slike, tradicionalni i romantičarski prizori prvi navaljuju. Gonjene kulturološkim premazom, nameću se arhaične slike dima kako suklja iz samog nosa kompozicije te se kao razmazana i zagasita vodena boja povlači za tom željeznom mobilnom revolucijom prepuštajući se nebesima. Pseudoidilne slike ranog progresa.

E, takvi naši vlakovi bili nisu. Ne treba zamišljati, dovoljno je prisjetiti se radničkih jutra, jutra ranoranioca i onih prisiljenih na još noćna kreta- nja, tišine koja je pritiskala vagone prije polaska vlaka i vremena kada se šuteći kroz prozor promatralo lica nepoznatih suputnika. Prisjećam se i neke gotovo endemične podsvjesne granule napetosti prije svakog pokreta vlaka, nečega što kao da dandanas pokazuje neprirodnost našega naglog progresa i artificijelnost našega prebrzog kretanja. No najbistrije reminiscir- am jesenji ili zimski period kada se uvijek nešto dimilo, kada se dah pretvarao u paru, a magle se navlačile, pa je sve djelovalo predmoderno, devet- naestotoljetno i silno anakrono. Tada je sve bilo prepuno poetike koju je samo trebalo gledati, upijati i doživjeti da bi se kasnije moglo prisjećati s distance.

Vlak je jureća pozornica kroz horizont koji se nudi, kontinent u galopu na kojem je bilo divota egzistirati. Vlak. Ta lokomotiva i to kretanje upr- ljane kompozicije, sa zakučastim hodom konduktera čiji se dolazak prepo- znaje tek po zvuku otvaranja ili zatvaranja vrata negdje pored, što nervozno prekida drugi, možda i treći san dokona putnika. Kondukteri, sa svojim kapama i torbicama, uniformama koje su rijetko komu dobro pristajale.

Tko je napravio više kilometara? Kondukteri ili vlakovi? Bilo ih je raznih, sporih, agilnih i ažurnih, spremih na kompromis i dokolicu, na piće i smijeh i onih žandarski krutih, službujućih i nepokolebljivih. S neki- ma smo ispijali rakiju, s mnogima smo se sukobljavali. Jednog su pred našim očima odveli u psihijatrijsku ustanovu. Nadrealne scene.

Svi ti peroni, kolosijeci, brzi i spori vlakovi, krajolici različiti i slični, sva ta vječito ista lica u kupeima, sva ta nagomilana iskustva. Kako ne razmišljati sa sjetom o svim onim malim, danas možda nestalim postajama sa svojom provincijalnom logikom, prazninom i tišinom, malim „klasično“ uređenim bircuzima u kojima smo pili gemište i kratka pića, okruženi svugdje sličnim kolodvorskim likovima, pognutim i umrtvljenim, odjevenim u maskirne prsluke ili kožne traktorske jakne, zarasle u kosu i bradu u kojoj su sakrili stope svoga životnog puta. Pogledali bi nas rezervirano, a onda se vratili rutini svoje beskonačne svakodnevice. A konobarice tek? U bijelim košuljama, pokojim lajbekom i opjevanim borosanama, prekaljene i iskusne ratnice, nešto najbliže amazonkama koje je bilo moguće susresti, beskompromisne i neustrašive. Trebalo im se diviti. Trebalo bi ih opjevati.

Vlakovima i njihovim ljudima trebalo bi posvetiti čitave historije.

O ljubavi

O ljubavi na kraju milenija nema se mnogo reći. Žudjelo se strasno, htjelo se mnogo, da bi sve te prilike koje su se nudile ostale tek gorka sjećanja za desetljeća koja dolaze. Sva ta imena, lica, pogledi, te kretnje i način na koji se afektiralo i koketiralo, sve te igre uzavrela adolescentskog miljea, sve je to ostalo suviše skromno u odnosu na ono što je moglo biti. Pa ta pijana općenja, zakučasta ili javna mjesta, odnosi u nerješivoj opreci, sve je to potonulo kao Atlantida, ako je ikada, kao i taj mitski kontinent, uopće i postojalo. A možda se slika čini mračnijom nego što je doista bila? Današnjica je nesumnjivo modificirala prošlost, tu nijemu prikazu koja u nas zuri s nekih odviše udaljenih kontinenata, te se postavlja pitanje što bi se pokazalo da se razdere koprena vremena i da se čovjek nađe neposredno suočen s vremenom od nekada. Tko bi izdržao sud, mi ili vrijeme?

Zašto je tako bilo ili moralo biti, nemoguće je dokučiti. Sve one koje su bile umnažaju se u sjećanjima onih koje su mogle biti, a prazninu zaostalu nakon propuštenih prilika ispunjava tek sjeta s ponešto jedi.

Nasukani vlakovi sporednih perona Glavnog kolodvora jedini su profitirali. Tu smo se sklanjali, tu smo se smijali, tu smo ponirali.

Napuštene kompozicije upijale su toplinu naših mladenačkih tijela i ponekad se činilo kao da privremeno oživljavaju. Tijela užarena oponiranjem, alkoholom, frulicama i malim bubnjevima koji su poticali na ples,

tijela vulkanizirana izraženim seksualnim nagonom koji se brzo pretvarao u općenje primata, sve je to djelovalo kao žeravica u prohladnim zagrebačkim noćima. Trinaestica je bila čerga, putujući dom ekstrovertiran i otvoren prolascima i pogledima stranaca, ali vagoni, eh, vagoni su bili nasukane palače, oronuli dvorovi koje su privremeno zauzeli, baš kao što su naši slavenski preci, ti ratnici s glazbom u bisagama, zauzimali napuštene rimske građevine darivajući im nov, specifičan život. Zavaravam se da smo i mi, dijeleći međusobno svoja tjelesa, podijelili s tim rashodovanim gvožđem ponešto emocije i strasti, barem na kraju puta, prije nego su ih razrezali u komade kao što se naoko neživoj materiji to na kraju puta vazda čini.

Sitna čarka, cipelarka

Bilo je lako pronaći nasilje. Dovoljno je bilo drugačije izgledati. Riječi i vokalna pozadina često su bili sasvim nepotrebni, sve se moglo razaznati po odjeći, frizuri, obući, pa čak i po najmanjim dijelovima koje se često zanemaruju, žnirancima, bedževima, određenim, jedva primjetnim bojama, sitnim akronimima, minijaturnim simbolima. Mi smo gospodarili centrom, razvlačili ga rukama kao plastelin stvarajući autonomne, nama prihvatljive forme. Ponekad smo, doduše rijetko, gutali slinu pomiješanu s krvlju, abendesen gradskih pozornica. Samson je puštao kosu jer mu je sa svakom vlasi rasla snaga, a mi smo čini suprotno. Mi smo s naših glava opetovano odstranjivali kosu izlažući auditoriju rezove i šavove, tu popudbinu uličnog iskustva. Pouzdavali smo se u eksplozivnost našeg nastupa, u beskompromisnost naših nakana i metalom podebljane kapice radničkih čizama. Doba siline, doba ekstrema, mladenačke snage. Ajmo svi, ajmo, ajmooo! Ratni poklič pred kojim se protivnik smanjivao do razine mrava. O, kako je bilo slatko letjeti prikovan!

Kontrapunkt

S distance sam slušao taj zvuk. Nov zvuk, eklektičan, najgradskiji od svih ritmova, svjež i zavodljiv, tuđ i nedohvatljiv. Dok su svi hlapljivo gutali petke i subote ostavljajući nedjelji da se hrva s posljedicama prethodnih dana, oni su birali baš nedjelju. Neobičan dan, poput onoga iz Haustorove

pjesme. Beskompromisan dan jer sutra nema relaksacije, nema pretjerana snivanja, nema kvartovskih kava koje su se u prvim satima poslijepodneva znale transformirati u cjelonoćne epopeje. Nedjelja je najozbiljniji od svih dana. Božji dan, težak i opčinjen, dan višestrukih suočavanja. Prikladan dan, zapravo. Jer ako je nedjelja zaista dan boga i bogu posvećena, onda nema ništa prirodnije od klanjanju bogu ritma u sakralnu nedjelju koja plešući tone u profani ponedjeljak. Metafizički obredi poput antičkih misterija u srcu ateistizirane postmoderne? Svakako. Jer svako doba treba svoju mistiku, svoju izvanvremenost i metafiziku, uvijek će postojati oaze transcendentalnog. Većina nas ionako još uvijek predmoderni i atavistički žudi za duhovnim, pa je gotovo nemoguće anemično promatrati nešto tako senzualno i izvorno božanski poput ritma.

Kontrapunkt. Svojom kontrom i svojim punktom, pa čak i svojim pankom unutar naoko prečvrste terminološke cjeline. *Punk* ne zvukom, ali paralelama i konotacijama, avangardnim naginjanjem prema nekim drugim gradovima i kontinentima. Stapanje nas provincijalnih s kolosima, sa stvarnostima izvan našeg domašaja. Bili smo male šajke razdragano nasukane na tropskim obalama novootkrivena svijeta. Nije bilo ničega modernijeg niti će još dugo biti. Nešto me stisne do gušenja kada se sjetim te modernosti od nekada.

Pamtim i razgovor s nepoznatim povratnikom iz New Yorka. Prepoznao me, a da se nikada nismo sreli. Dijalog s bratom, a ne potpunim strancem. Nešto stihijski duboko. Verbalne transverzale drugarstva. Najugodniji razgovori i najmekši osmijesi u ritmu harmonije, sve onako kako bi trebalo biti. Mirne noći iza bajuneta grozničavih dana. Sjajna sjećanja.

Tako se mnogo moglo reći s tako malo ritma.

Pili smo u tramvajima, hladnim noćima prisiljeni

Slavna je bila stara Trinaestica. Najljudskiji od svijeta izuma, prijevozno sredstvo po mjeri bogova. Urbana čeraga za gradske skitnice i one željne bazičnog osjećaja omamljujuće topline. Zaobljena poput kapsule, poput male doze analgetika namijenjene večernjem konzumiranju uz pivo i jeftino vino. Kao čunj koji se klatari zagrebačkim tračnicama, stalno u istome smjeru, apsolutno odan vlastitu cikličkom postojanju. Mehaničko polubožanstvo stvoreno ingenioznošću smrtnog stvora čovjeka, sigurna dilažansa

do suvremenih dana, nepobjediv dokaz da je jednom nekom bilo stalo i da je promislio o onome što čini. Lako te je bilo voljeti, lako je bilo čekati, pa i potrošiti dodatno vrijeme propuštajući novije ili starije, grublje i hladnije modele, vjerno iščekujući onaj koji će ionako ubrzo doći. Krošnjama Zrinjevca, pod fasadama Donjega grada, reflektirajući Vukovarsku, zbijena pod trgom, škripava sve do nekadašnjeg Kvatrića, prometovala je ta vesela pojava kao električni vlakovi u dječjim rukama. Možda bi se sve to moglo najpreciznije opisati kao igra, mobilna igra koja se mogla živjeti i koja je bila život koji se lako pretvarao u igru.

Bilo ju je lako voljeti.

Treba je se sjetiti, treba ju pamtit i slaviti. Treba joj odati zaslužen priznanje. Kao zaboravljenim veteranima, pa čak i kao pokojnicima čije medalje za neku davno iskazanu hrabrost preuzimaju ostarjeli najbliži ili neke mlađe generacije koje zaslužne poznaju tek iz priča i s fotografija. Patos sjete, tuga i radost pomiješana kao vino i kisela, sve bubri od teških osjećanja koja se prelijevaju preko lica okupljenih, ulaze u brazde ambijenta i pretvaraju se u trajnu prisutnost konteksta poput najmonumentalnijeg spomenika nečijeg bivanja. Pretvaranje u pozadinu, u sjećanje.

Stara Trinaestica.

Prijevozna kombinacija ušuškanih, nasmiješenih i omamljenih. Mek naslon u koji se moglo potonuti kao dijete u topao puding od čokolade, kao adolescent u puteno žensko tijelo, kao prekarijat u zaboravan baldahin sjete. Dovoljno se prisjetiti i u mislima se pojavljuju slike razdraganih lica, toplih i bliskih scena kojima valja vjerovati.

Stara Trinaestica.

Utočište i scenografija.

Concordia

Bratstvo je bila šuplja riječ, artefakt i relikv prošlih vremena. Bio je to znak ispražnjen od izvornog značenja i napunjen nagonom i psovka. Oštar znak, bure baruta. Prah iz kojeg bi buknuo plamen, okusom i mirisom izjednačio bi se s pepelom koji je iza njega hlapljiva ostao. O, kako je lako bilo zapaliti taj vječno tinjajući oganj zamračenih ulica!

Nikada nisam bio bliže kozmosu kao tada kada je zvjezdanu noć zaslijepio meteor, sastavljen od benzina i tkanine, koji je iznad naših glava osta-

vio trag ognja i svoje kratko maliciozno postojanje spektakularno okončao na obližnjem zidu. Kratka vatrena obzorja kao putanja jednoga specifičnog iskustva, ustrojena u određenome vremensko-prostornom kontekstu u jednoj urbanoj provaliji, zabravljenoj između nekoliko sociopolitičkih provincijalizama koji su na nas slali i policiju i medije podjednako.

Lucifer je bakljama osvjetljavao zagrebačku tminu. Arkandele Mihaele, kukavico, gdje si se skrivao noćima?

Umro je Franjo Tuđman

Pili smo praktički do jutra. Bog zna više gdje. Pili smo jer se subotom pije, a pili smo jer se po prvi puta odlazilo na gostovanje u Vukovar. Pijana prosinačka noć nabijena emocijama. Pjesme su se morale pjevati, a kakve, e to više ne pamtim. Možda je bolje ne pamtiti pjesme pjevane na zalasku tog desetljeća. Tuđman je ležao na samrti, a znali smo da će s njegovom smrću uskrsnuti ono za što smo se godinama borili – Dinamo. Svi smo bili svjesni da će se njegovim odlaskom sav taj vladarski dvor, ispunjen beskičmenjacima i gumenim dušama, raspasti poput pješćanih kula koje smo kao djeca gradili pa rušili u ljetnim jadranskim mjesecima. Nije bilo dileme. Tih se godina još moglo piti do ranih jutarnjih sati, najkraće odspavati i potom ustati proklinjući sebe, ali ipak ustati, i krenuti na gostovanje. A gostovanja su predstavljala cjelodnevne, pa i višednevne avanture satkane od alkohola, opijata, adrenalina i raznih nepredvidivih situacija. Mladost je div, koji na svojim rukama može nositi toliko toga što danas izaziva mučninu već na samu pomisao.

No pamtim klimanje mamurne glave i svijet sažet na jedva vidljivu crtu svjetlosti koja je pronašla puta kroz minimalno otvorene kapke, tek onoliko koliko je dopuštao umor. Nedjeljna vožnja na liniji Dugave – Črnomerec predstavljala je naoko beskrajn koridor kretanja, ispunjen ispitivačkim pogledima starijeg svijeta koji se iščuđava i sablažnjava, a u osnovi vjerojatno zavidi mamurnom svijetu mladosti. A kada je vani bila studen, kao što je to bilo tog dana, tada su se prozori iznutra toliko zamaglili da su stvorili jedan mikrokozmos uperen prema sebi samome. S osjećajem omamljujuće topline koju autobus nudi u hladna zimska jutra i osuđujućim pogledima starijih, gotovo se mogla osjetiti obiteljska atmosfera nekadašnjih obiteljskih zadruga.

I kada se masa okupila kod Doma sportova, i kada nas je od ukrcaja dijelilo svega nekoliko trenutaka, šaptom se počela širiti, pa potom sve glasnije ponavljati jedan rečenica: „Umro je Tuđman, umro je Tuđman.“ Toliko sadržaja bilo je ugrušano u tim trima riječima, cijela jedna epoha koja je neporecivo došla svom kraju u ovo prosinačko jutro pred sudbo-nosnu utakmicu. Ispred tih triju riječi, znali smo, stajala su tri koraka do cilja kojem smo težili desetljeće, do trijumfa nad golom silom autokracije i rigidnosti, trijumfa iza kojeg su stajale stotine prijave, miris zapaljena stadiona, intenzivan osjet boli nakon susreta s pendrecima, artikulirana i neartikulirana skandiranja, demoniziranje medija i simpatije građana, klopke i podmičivanja, ignoriranja i uvrede. A u osnovu svega toga stajalo je puko neshvaćanje osnovnog pojma navijaštva, potpuna mentalna aberacija koja je stajala potpuno nemoćna pred pukom voljom i ustrajnošću navijačkog prkosa.

I sada kada je taj dan napokon došao, nije bilo snage nositi se s tom promjenom. Iscrpljeno tijelo vuklo se domu i sva snaga usmjerila se tek prema tome cilju. I Tuđman, i odgođeno kolo, i sociopolitički moment, sve je to palo u drugi plan pred pukom potrebnom za snom. I kada sada čovjek reminiscira, prizori su isprekidani, razilaženje gomile, puni autobusi uspavana navijačkog korpusa, zelene spitke i para disanja alkoholnog predznaka. Snivao sam putem kući, miran i spokojan na kraju razdoblja dok je jedan milenij nestajao poput mekih kordunskih rakija uz koje pišem ove pasuse.

Godinama kasnije ću se na jednome novozagrebačkom zidu susresti s gigantskim natpisima posvećenim Dinamu i Bad Blue Boysima, među kojima će se isticati parole u slavu Franje Tuđmana i HDZ-a. U potpisu će stajati BBB Siget, a ne tako duboko u tlu ispod tih slova upokojene 1990. okretat će se u grobu od srama i nelagode. Zaista, postavlja si vjerojatno od pamtivijeka čovjek isto pitanje, zar smo se zaista borili da bi se kasnije baš sve tako lako zaboravilo?

Tihana Petrac Matijević

Ljubav i druge nasilne pojave (ulomak iz neobjavljenog romana)

Kolekcionarska igračka

Kad su ušli u restoran, lice joj zapahne val topline koja je sunula van kao iz pećnice. Restoran je bio decentno ukrašen božićnim lampicama i božikovinom. Obrazi joj se zarumene i Kristianov šef Branimir već se stvorio iza nje uzimajući joj kaput.

„Magdalena, Magdalena... moja ruža, moja nada, moja sudba...“ otpjevuši joj poznati stih, uzme ju za ruku i odvede do stola oko kojeg je sjedilo desetak Kristianovih stranačkih kolega s djevojkama i suprugama.

„Hej, pa gdje ste vi?“ netko vikne.

„Imao sam neodgodivog posla“, reče Kristian i namigne bahato stavljajući ruku na sâm rub suprugine haljine. Svi se razulareno nasmiju, zajapureni i znojni od vrućine i alkohola.

Sve fina gospoda izvana, a primitivci iznutra.

Smjestili su se kraj Branimira i njegove nove ljubavnice Ingrid. Magdalena nije štedjela skupi pjenušac, a tablete popraćene alkoholom uspavale su strah i probudile neke zaboravljene, davno pozaspale emocije. Polako se budilo samopouzdanje, smisao za humor i inat kao glavni sastojak u tom kotlu probuđenih emocija. *Ja nisam ovo nametnuto, pretpostavljeno, drugima podrazumijevajuće. Ja sam iskra što plane kad on okrene glavu, što se trzne kad nitko ne gleda, što želi van!*

Sve je opuštenije gestikulirala, šalila se i razgovarala sa svima. Branimir je oduvijek bio slab na nju. Nije imao pojma da je završila u horor-filmu u kojem joj je dodijeljena glavna ženska uloga. Obasipao ju je pažnjom neprekidno ju dodirujući, prelazeći joj vrškom prsta preko gola ramena, čisteći imaginarne mucice s njene haljine ili joj ljubeći ruku.

„Sve nježne riječi svijeta sačuvao sam za te... Sve nježne riječi svijeta da tebe meni vrate, moja čežnja davna...“

„Ah, Branko, uvijek tako pjesnički raspoložen...“

„Magdalena, Magdalena, što mi radiš, Magdalena? Mogu li nešto učiniti za tebe, draga? Da ti donesem još pjenušca? Možda kaput da izađemo na terasu? Novog muža?“

„Bilo kojoj od tih ponuda teško je odoljeti, ali što bi rekla Ingrid?“

„Oh, moja je Ingrid djevojka otvorena uma. Je li tako, draga?“

Ingrid ljupko namigne. Dobro je znala zašto je s nekim poput Branimir. Kristian je glasno razgovarao bahato se šepureći.

„Pjenušac će biti dovoljan za sad“, reče Magdalena i nasmije se zavodljivo Branimiru.

„Oh, ubijaš me, znaš to?“

„Znam, znam...“ odgovori smiješeći se.

„Nego, reci mi, gdje te ovaj tvoj pećinski čovjek krije? Zašto te nikad ne vidamo?“

„Ah, Brane, gdje me krije... U pećini, gdje drugdje? Udari me toljagom i odvuče za kosu – tako rade pećinski ljudi.“

Svi se glasno nasmiju pogledavajući u Kristiana. On je mijenjao boje stežući vilicu. Željela je sačuvati taj trenutak zauvijek, izliti ga u smoli kao komarca zarobljena u vremenu. Znala je što znači to stezanje vilice i što obično slijedi nakon toga, ali nije si mogla pomoći. Nastavila je igru, pa neka bude što mora biti. Nije mogla prestati, da je baš i htjela.

„Mislim da si malo previše popila, draga“, pogledavši ju ledeno, reče Kristian.

„Ali, dragi, jedva sam počela.“

„Kristiane, koji si ti sretnik!“

„Znam.“

„Kakvu ženu imaš, ni svjestan nisi.“

„Svjestan sam ja, svjestan, ne brini ti ništa, Brane“, reče, a žila mu iskoči na čelu.

„Vidi je samo: kao pahulja. Njoj treba nježna ruka, netko da je mazi i pazi... A ne ti, takva sirovina. Nikada ti neću oprostiti što si mi ju onako ugrabio ispred nosa. Nježan cvjetić u moru korova...“

Kristian je pocrvenio. Svi su dosta popili i riječi su izlazile bez cenzure.

„Što?“ reče ona zbunjeno. Shvaćala je da su te riječi važne, da su sudbinski važne, ali njihov smisao nije joj dolazio.

„Što to govoriš, Brane?“

„Pa zar ti ovaj konj to nikada nije ispričao? Sjedili smo nas dvojica tog ljeta u onom vašem lokalnom kafiću i spremali se na sastanak. Ti si prolazila, onako lijepa i nježna u nekoj cvjetnoj haljini. Rekao sam mu: ‘Vidiš, Kristian, ono tamo je moja buduća žena.’ Nisam ni sanjao da će se baciti na tebe kao jastreb da mi te preotme. Nikad mu to neću oprostiti i on to dobro zna“, reče i ode do džuboksa.

Ona probljedi kao krpa. S užasom shvati da ju je Kristian odabrao samo zato kako bi imao nešto što Brane želi. Kao kolekcionarsku igračku koju je jedan dječak želio, a drugi ju je u inat kupio. Došlo joj je da vrišti, da počne bacati čaše, da razbije bocu i gurne mu ju u grkljan. Došlo joj je da umre. Proklet bio trenutak kad je prošla pokraj njih, kad je postala igračka u nadmetanju dvojice svirepih dječaka. Da nije prošla ulicom toga dana, da je prošla pet minuta prije ili kasnije, njen bi život bio potpuno drugačiji i kakav god taj drugi scenarij bio, nesumnjivo bi bio bolji i sretniji od ovog sada.

„Magdalena, spremaj se. Kasno je.“

Ona je šokirano sjedila. U nju se uvlačio očaj.

Prostorom se razlijevao Oliverov glas pun čežnje: „Magdalena, Magdalena, moja patnja, moja tajna, moja ljubav... Još te molim, Magdalena, da se vratiš, Magdalena...“ Branimir je izgovarao riječi gledajući u nju. Kristian se približio noseći kapute i primio ju za ruku potičući ju da ustane. Ona se s gađenjem otrese.

„Dosta je, idemo“, reče sve se teže kontrolirajući i pogleda ju prijeteći.

Ona polako ustane dok joj je u glavi pulsiralo. Pred očima su joj se počeli redati zamišljeni prizori života s Branimirom. Da je završila udana za njega, bio bi to potpuno drugačiji život. Možda bi ju varao, najvjerojatnije bi ju varao, ali on je bio tip koji vara ženu, ali ju u isto vrijeme tretira kao kraljicu. Takav je bio Brane.

Ustao je pridržati joj kaput i šapnuo: „Sve nježne riječi svijeta sačuvao sam za te...“

U trenu osvijesti apsurdnost svoga života, braka i sebe same. Inat se te noći ponovno rodio u njoj. Cijela ona poslužila je svomu mužu kao sredstvo inata. Oženio ju je u inat Branimiru. Ta spoznaja boljela je više od ičega. Da ju Branimir nije izdvojio iz mase, Kristian ju nikad ne bi primijetio.

„Brane moj, zar te nisu naučili...“ rekla je stežući vilicu.

„Što, dušo?“

„Kad ti je do nečeg stalo, onda se za to boriš. Držiš i ne puštaš, a ne prepustiš to nekom na pladnju jer si u protivnom kukavica.“ Brane je zbu-njeno stajao i dalje držeći njen kaput.

Upravo ga je definirala kao glavnog krivca za svoj nesretan život. Došlo joj je da ga udari, kazni. Bilo joj je lakše dok to nije znala, ovako joj je bilo bolno jasno kako je njen život ispao takav pukom slučajnošću i nečijim hirom. Sjeti se kako ju je Kristian uređivao za izlaske s kolegama s onoliko žara, kao da je Barbie lutka. Sve to da nahrani ego, da pokaže svom nadre-đenom kako ima nešto što on želi.

Svjež zrak vani prizove ju u stvarnost i shvati kako će ta večer imati za nju gadne posljedice. Fizičke. Morat će platiti svu spontanost koju je pokazala i povredu ega koju mu je nanijela. Znala je kako to ide. Sve ono istinski njeno, za što se busao u prsa u društvu smatrajući to svojim vlasništvom, postalo bi nedobrodošlo u njihovim četirima zidovima. Prezreno u svojoj jednostavnoj sigurnosti u sebe i prostoj veselosti postojanja i imanja kontrole. Sve to pred drugima poželjno u četirima zidovima njene tamnice postalo bi nepoželjno, nešto što je trebalo zatrti i priklati do nove prigode u kojoj će mu se dopustiti da se izdigne, promili van i pokaže svima. Nakratko. Neka drugi samo naslute njen pun potencijal. Neka vide što može. I neka znaju što *on* posjeduje.

Ali kad bi ostali sami, bilo je to nešto što je trebalo brzo zatrti u korijenu kako ona sama ne bi vidjela tko je i što je sve u stanju. Jer to je bila opasna zona. Ako zna, što će joj onda on koji ju nikada nije niti želio upoznati? Želio ju je samo posjedovati. Pokazivati na bliceve. Da previše nje ne dođe na svjetlo dana, a zajedno s tim i previše tuđih čežnji i želja koje bi i njoj dale širinu vidika. Viđenje svijeta tada je bilo potrebno ponovno vratiti u skromne okvire ovisnosti. Financijske sigurnosti. Poimanja vlastite nevažnosti. Kako se samo usuđivala osjećati se dobro u svojoj koži? Dostojno da se suoči sa svijetom?

Šutke su ušli u auto. Nitko nije progovorio ni riječ. Ta je šutnja bila toliko strašna i istovremeno glasna poput tišine iz mračna bunara. Puna nedefinirane prijetnje. Kao zavijanje vukova u daljini koje naglo prestane kad se približiš, pa više ne znaš gdje su. Ova spoznaja o Branimiru i okolnostima koje su se posložile tako prokleta bolesno slomila ju je potpuno i ponovno osjeti strah, ali istovremeno i bunt i silno gnušanje. Kakav je to sitan i malen čovjek bio! Netko tko je cijeli svoj život oblikovao i podredio nekom u inat. Kakav bijednik! Koliko krhak je bio taj ego da se izgrađivao

na takvim temeljima. Posjedovanjem. Lomljenjem duha i podređivanjem kako bi se osjećao muškarcem. Kakav slabić! Došlo joj je da povrati od svega tog pjenušca i novih spoznaja.

Istinski živjeti već je dugo bio SF, ali sad joj se samo postojanje učini preteškim. To nije trebala biti njena priča! Držao ju je u pokornosti, zaslužjenu očajem gdje se jedina sloboda događala u njenoj mašti. Sve ostalo je kavez. Kavez supostojanja, zlostavljanja i nerazumijevanja dvaju bića koja dijele život. Kužna močvara trulih emocija. U njoj su gnjile i trovale ju kao bolesno, inficirano tkivo koje vapi za amputacijom. Da je u pitanju noga, davno bi ju odrezala. *Nekako bih već bez nje, baš kao moja balerina.*

Kristian zaustavi Mercedes na kolnom prilazu. Izide poput furije i luđački udari vratima. Prijeđe na suprotnu stranu i grubo ju izvuče iz auta vukući ju prema ulaznim vratima. Teturala je za njim u visokim petama i jauknuła iskrenuši gležanj. Ušli su u kuću. Uhvatio ju je za kosu i počeo vući prema dnevnoj sobi.

„Kristian, nemoj!“

Odvalio joj je šamar.

„Ti ćeš mene onako sramotiti pred prijateljima. Mene?“

„Nisam te sramotila, nastojala sam biti prirodna i ne sramotiti te ovime u što si me pretvorio!“

„A u što sam te ja to pretvorio?“

„U kukavicu! Sjenu! Sramotnu verziju mene!“

„Vidim da tu još ipak ima dosta posla.“

„Reci, zašto si me oženio?“

„Kakvo je to pitanje?“

„Odgovori! Zašto?“

„Jer mi se htjelo.“

„Odgovor bi trebao biti: zato što sam te volio, zato što sam se zaljubio ili tako nešto. Ali oboje bi se na to morali nasmijati. Onda da preformuliram: zašto ti se htjelo?“

Zastao je, razmislio sekundu, nasmijao se s hladnom zlobom i rekao: „Jer te on htio. Ali, čuj, ne bih uspio bez tebe.“

„Oženio si me jer me netko drugi htio? Shvaćaš li ti koliko je to bolesno?“

„Meni ne. Meni zvuči zabavno.“

„Sva ona uređivanja za zabave bila su tvoj mali projekt, bila sam tvoja barbika kojom si poravnavao račune?“

„Nije se činilo da tebi smeta“, pomiluje joj vrat.
„Molim te, samo me pusti!“
„Što je, radije bi da te *Brane* malo dira? Bi li ti se to više svidjelo?“
„Danas me samo pusti, sutra radi što hoćeš. Samo me danas više ne diraj, molim te.“
„Samo zatvori oči i zamisli njega. U čemu je problem?“ reče i počne joj grubo skidati haljinu.
„Kristiane, molim te, pusti me danas, ne mogu danas...“
„E pa, draga moja, morat ćeš.“

Mostovi od snova

U snovima ponekad možemo biti što želimo. Kruti okviri realnosti sustižu nas i u podsvijesti, pa kočnice koje imamo na javi imamo i u snovima, ali ponekad, samo ponekad, provuče se neki od snova i preplavi nas potpuno pokazujući nam jasnu sliku naših čežnji.

Sanjala je Marka. Osjeti travu meku pod bosim stopalima. Trče prema plaži. Smiju se glasno i on ju sruši na pijesak sitan poput mljevena šećera. Njihovi se dlanovi spajaju i njegova ruka postaje njezina. Ljube se i više ne zna gdje završava on, a gdje počinje ona. Neopisiva ugoda i ljepota ispune ju do zadnje stanice u tijelu. Aparat za kavu zapišti. San je djelovao opojno i dugo odbija otvoriti oči da joj ne pobjegne osjećaj ljepote obostrana pripadanja i savršena sklada.

„Budi se, *sleepy head*, kava je gotova!“ začuje Ethana iz kuhinje.

Zrake jutarnje svjetlosti traže put do njenih očiju kroz proreze žaluzina. I dalje odbija otvoriti oči, čim ih otvori, san će otići, zna.

Ethan opet zove. Nevoljko ustane i odvuče se do kuhinjskog šanka. Ethan je bio jutarnji tip; svježe iscijeđeni narančin sok već čeka poslužen u dvjema čašama kraj tostiranog kruha.

„Jučer nismo stigli pravo ni razgovarati“, reče.

„Nismo.“

„Spavala si kad sam došao. Hajde, pitaj me!“

„Što da te pitam?“

„Jesam li uspio obaviti transakciju. Pitaj samo.“

„Jesi li uspio obaviti transakciju?“ upita bezvoljno.

„Daj malo entuzijazma! Jesam! Naravno da sam uspio obaviti transakciju!“

„Jeej“, odgovori ravnodušno.

„Što je s tobom? Je li sve u redu?“

„Nije, Ethane. Ništa nije u redu. Ali ništa što bi tebe trebalo uzrujati.“

„Što sad to znači?“

„Upravo to što sam rekla“, srkne kavu. „Idem se spremiti za posao.“

„Daj, pa što ti je?“

„Ništa. Samo mi je umro otac, životi moje sestre i majke su u rasulu, a ja više ne znam tko sam i u što sam se pretvorila. Ali, hej, ti si uspio obaviti transakciju!“ reče bijesno i udari vratima.

Nadala se da će se, kad se vrati u rutinu, život iz dana u dan polako vratiti na tračnice poput vlaka koji je samo na trenutak iskočio. Posao u maloj nakladničkoj kući znao je biti stresan, ali pretežno se sve ležerno odrađivalo. Svakog jutra u 8:35 ulijetala je noseći dvije velike kave iz Starbucksa u malen zagušljiv prostor pregrađen u odjeljke. Gledan iz zraka zasigurno se činio poput labirinta za štakore. U uredu ju je svakodnevno čekao isti scenarij i neponovljiva radna ekipa. Rasprave o jutarnjoj temperaturi, magla i kiša koja puzi po staklu prkoseći zakonu gravitacije. Pred kraj mjeseca natezanje realizacije preko granica mogućeg.

Njezini kolege možda bi se bolje uklopili u neku cirkusku predstavu nego u nakladničku kuću. Pijan, sirov, nevideno vulgaran George koji smišlja logo za frizerski salon svoje kćeri, šef Arthur s ekstremnim raspoloženjima koja variraju od neobjašnjiva urlača, koga će svakog trena strefiti infarkt, do neke blage vrste ovce. Jack, koji kad odradi svoj i Georgeov posao, bez ikakvih suvišnih komentara ili dvosložnih riječi izvuče svoj imaginarni mozgovni kabel, okrene svima leđa kao da se odjavljuje šaljući neverbalni *over and out* i zazuri se van kroz prozor u kišu i maglu. Prepredena kolegica Amelia i Chloe sa svojim teorijama urote.

Banuvši u to poznato okruženje u kojem je svatko vjerno odrađivao vlastitu, nepisanim aneksom ugovora o radu zacrtanu ulogu, Evelin se zapita gdje je to već tako dugo zaglavila. Pomisli kako joj nedostaje zdrave objektivnosti da i sebe okarakterizira s dvjema-trima glavnim značajkama i uklopi se u taj neponovljivi *dream team*.

Voljela je Chloe i bilo joj je drago što upravo s njom dijeli radni stol. Znala je biti nemoguća i šašava, ali iza svih tih teorija urote krila se dobra i inteligentna djevojka, čije ju je društvo punilo energijom, a ostali su ju

većinu vremena samo praznili. Bila je usamljena i ponekad je jedino s Chloe imala osjećaj da je nešto iz svoga dana uistinu podijelila, da je s nekim bar kratko bila na istoj valnoj dužini. Shvati da se otuđila od ljudi. Žene i djevojke Ethanovih prijatelja nisu joj odgovarale. Razgovarale su pretežno o modnim dodatcima, najnovijim Manolo cipelama i tome hoće li šljokice biti *in* za Božić. Kad bi se zaželjela s nekim družiti, shvatila bi da nema nikoga osim Chloe. Čovjek je, činilo se, ipak društvena životinja. Ili politička. Nije bila sigurna, ali činilo se da je životinja u svakom slučaju.

Chloe joj je govorila da živi po štreberskom obrascu kojeg se što prije treba riješiti. Govorila joj je kako život ne čeka one koji ga odrađuju kao da je popis obveza. Život je čekao da ga se živi, da se u njemu uživa onako kako ti u kojem trenu dođe i da u tom procesu odgovaraš jedino sebi. I da si si, na kraju krajeva, sâm kriv ako u tome ne uspiješ. Uvijek bi ju spustila na zemlju i natjerala ju na razmišljanje. Sad shvati koliko joj je drago što ju vidi u toj njenoj šašavoj, šarenoj, hipijevskoj suknji i samo joj bez riječi stavi kavu na stol.

„Opet si smrknuta“, predbaci joj Chloe.

„Šupak u taksiju me pošpricao dok sam prelazila cestu.“

„Je l' te pogazio?“

„Nije me, kao što vidiš, pogazio.“

„Onda?“

„Ah. Onda ništa, Chloe. Sve u redu.“

„Eto, vidiš.“

Chloe je sjela na upaljenu grijalicu. Evelin je pokušavala biti spremna, koliko se to uopće moglo biti, za situaciju u kojoj će njezina cvjetna suknja planuti, ali ništa nije rekla. Znala je da ionako ne bi imalo smisla, a nije imala volje za još deset besmislenih rečenica. Spremala se pročitati rukopis koji joj se nije svidio, pa ga je odgađala još od prije godišnjeg odmora.

Chloe je tada, sjedeći na grijalici bez straha, počela svirati imaginarne gusle. Ispuštala je neopisivo žalopojne zvukove opjevavajući cjelokupnu situaciju na poslu u narodnom melosu koji je opasno podsjećao na crnogorski.

„Ma *what the hell...*“ pomisli Evelin, pa joj se pridruži nadopunjavajući stihove vlastitim šašavim prijedlozima u toj dirljivoj folklornoj izvedbi. *Nema li Chloe ipak balkanske korijene?*

Čovjek zbilja lako poludi. Istina je da je samo nebo granica, ali ponekad, do ludila, to sasvim sigurno mogu biti i gusle.

Odsvirale su i otpjevale naricaljku do kraja, gucnule kavu, pa se primile čitanja rukopisa.

Majčinstvo kao stupica

Zbog čega nalazimo utočište u statusu quo, čak i kad smo nezadovoljni svojim životom? Zašto nas paralizira strah od neuspjeha kad nešto trebamo promijeniti? Tražimo utjehu u sigurnosti poznatoga, bez obzira što to poznato nudi. To je valjda taj isti strah koji je natjerao majku da ostane sa svojim zlostavljačem, da svakodnevno trpi poniženja i udarce, strah od toga da može biti i gore. Po tome je obrascu život mogao ispasti loše ili još gore, a Sara je iz svoje zatvorene kutije zabrinuto škiljila u velik, zločest svijet.

Svoju je djecu nastojala naučiti da zaslužuju najbolje, dati im krila i pustiti ih letjeti beskrajnim horizontima uzbudljivih mogućnosti koje samo čekaju da pruže ruku i odaberu. Nije željela da se boje posegnuti uvjereni kako nemaju pravo jer to pravo pripada nekomu drugom. Nekom tko vrijedi i samim tim zaslužuje. *Cijeli svijet je prazan list papira na koji će ispisati svoju simfoniju.* Njezin je posao bio pomoći im rano otkriti njihove jake strane, da ih razvijaju i iskoriste i da nikad ne slijede njen ili Josipov – nečiji tuđi put. Znala je kako bi ih taj put odveo negdje drugdje nego što je njih trebao. Ali nije. Zašto nije? Čiji je ona put slijedila? Tu je ležao odgovor, ona nikada nije otkrila svoj put. Samo plan rute za bijeg.

Znala je da roditelj oblikuje djetetov način razmišljanja i njegovu sliku o sebi. *Djeca gledaju svijet našim očima. Utjecaj majke na djecu je nemjerljiv.* Plašila ju je moć koju su roditelji imali nad svojom djecom. A plašilo ju je i kako se ta moć često zloupotrebljavala. Znala je da će uvjerenja koja stavi u te glave ostati ondje zauvijek i kolikogod kasnije postali imućni ili uspješni, u srcu će uvijek biti prazni ako ih ne nauči da vrijede. Bez obzira što postigli, da vrijede upravo takvi kakvi jesu.

Kad se u sedamnaestoj pomokrila na prvi test za trudnoću koji je odmah pokazao plus, osjećaj je bio nestvaran. Izišla je iz kupatila nesigurna kao tele na ledu i pokazala ga sestri. Obje su bile u blagom šoku. Osjetila je u isto vrijeme strah i grozničavu sreću. Evelin je odjurila u ljekarnu po još jedan, najskuplji test u prodaji i po tone voća. Za njeno dijete. Dijete. U njoj je bilo dijete. Nosila je novi život.

Trudnoća je ujedno postala poput ulaznice za kino u kojem se odvija jedna sasvim druga projekcija, karta za bolji život. Josip ju je ionako mislio zaprositi, ovo je samo ubrzalo postupak. Njena želja da upozna to biće koje je u njoj raslo nekad je bila toliko jaka da je mislila da će poludjeti. *Kakvo li će biti? Tvrđoglavo? Plaho? Zaigrano? Likovno nadareno? Kakvo? Kakvo?*

I onda je postala majka iznimnu dječaku sklonu propitkivanju svijeta. Bio je zahtjevan za dvoje prosječne djece. Posvetila mu se sto posto. Budila se dvoznamenkasti broj puta svake noći gotovo tri godine zaredom, nekad joj se činilo da je davala i više od tih sto posto, poput onih apsurdnih nogometaša koji se daju sto deset posto na utakmicama. Svaki komad namještaja došao bi s uputama, ali s djetetom nije došla nikakva uputa o rukovanju. *Sve će to doći instinktivno. Dojenje je divno iskustvo. Ništa nije došlo instinktivno, ništa! Tko li smišlja sve te glupe rečenice? Zasigurno neki muškarac koji radi na pronatalitetnoj politici i nema blage veze ni o čemu.*

Nije očekivala da će kad postane majka prestati postojati u svim drugim dotadašnjim ulogama: kao prijateljica, žena, sestra i kći. Ona je bila i jedva imala vremena biti samo majka. Nije znala da će njena karijera, druženje s prijateljicama, svi njeni interesi koje nije pravo ni otkrila, da će sve biti stavljeno na čekanje do tko zna kada. *Je li tako bilo biti majka u Hrvatskoj? Je li tako bilo biti majka zahtjevnom djetetu? Je li tako bilo biti majka?* Nije znala. Kao što nije znala ni da će se, odabravši taj put, morati odreći svega drugog. Nekad i osnovnih potreba poput hrane i sna.

Pokušavajući biti savršena, zaboravila je da i na sebe mora paziti, da i njeno zdravlje treba čuvati. Na kraju se jedva suočavala sa svakodnevnim obvezama. Zamjerala je svima čiji život nije podrazumijevao samo dojenje, uspavlivanje i prljave pelene. Pretvorila se u vulkan pred erupciju.

I ona je željela raditi i imati karijeru, i ona je željela ići na poslovni put u Berlin, i ona je željela na edukaciju u skupom hotelu, na božićni domjenak i na *team building*. I ona je željela...

Ali bila je majka.

Sada je imala dva prekrasna dječaka za koje je znala da ne bi bili toliko dobri da se ona posvetila i drugim stvarima. Ili se samo vješto tješila kako bi to zapostavljanje i ostavljanje sebe po strani imalo nekog smisla. Kako bi sama sebi imala smisla. S druge strane, da je cijelo to vrijeme bila zadovoljna i sretna, dio toga bi se prenio i na njih. Velik dio. Djeca su bila poput prijavnika za sve vrste dobrih i loših vibracija u kući. A kod njih loših nije nedostajalo.

„Stakleni plafon. On je uvijek tu za nas žene, samo se ne vidi, ali bez greške je tu“, pomisli ljutito bjesomučno pospremajući. Uza sav nered i divljanje djece po kući, Josip je smatrao da ima uvjete i dovoljno vremena za gledanje TV-a. Nije željela novu svadbu. Već je napamet znala rečenice koje slijede. *I što još želiš, takvu djecu imaš? Što još želiš, što bi još htjela?*

Puno, puno toga želim. Želim masažu stopala, želim na Sejše, želim sat vremena dnevno samo za sebe, ići gdje još nisam bila i kućicu na Lastovu želim. I saharski pijesak pod nogama i jedan do dva pogleda puna obožavanja svakog dana želim. Uspješnu karijeru, wellness-vikend s prijateljicama i zelene koktele sa slamčicama. To želim. I lista tu ne prestaje. Ali se ne usudim reći da ne ispadnem nezahvalna. Željati. Zašto ne bih smjela barem željeti?

Toliko je toga mogla postići da je količinu energije koju je trošila na strahove i zamjeranje trošila na ostvarenje želja. Samo da se nije toliko bojala željeti. Ali davno je naučila da je željeti ružno i neskromno, pa je s vremenom zaboravivši što želi, zaboravila i tko je jer nas upravo to što želimo definira. Ona svojoj djeci nikad neće postavljati granice na želje. *Često je samo znati što želiš i usuditi se to reći siguran put k uspjehu i sreći. Kakav je to zatvor u kojem je čak i željeti zabranjeno? Jako opasan zatvor. Zatvor za slobodu mašte, zatvor za slobodu misli i otkrivanje sebe samih. Zatvor u koji nas polako guraju čim smo u mogućnosti jasno artikulirati svoje želje. Dok ih se ne počnemo sramiti. Ukalupi se ili šuti. Ili želi kuću, auto i siguran posao kao svi normalni ljudi ili šuti. Ne budi nerazumna. Ne budi glupa. Opet si u oblacima. Spusti se na zemlju...*

Koliba

Imajući svoje roditelje kao jedini model ponašanja, Sara nikad nije naučila reći što želi ili što bi željela promijeniti u braku. Ona i Evelin s čuđenjem su promatrale tetku Mariju i tetka Franju; uvijek su izgledali opušteno, tetka nikad nije bila u grču u njegovoj blizini. Oko njih se širila neka toplina, čak i kad bi jedno drugo prekoravali. Voljela je Avu, sjećala se kad se tek rodila i kad je došla iz bolnice crvena i sva zgužvana kao da ju je netko izvadio iz centrifuge. Voljela ju je, ali pomalo joj je i zavidjela jer se nije činilo da zna kakva je sretnica. Bili su poput onih izmišljenih obitelji koje u časopisima reklamiraju kredite ili telefonske kompanije, obitelji iz božićnih reklama za Coca-Colu. Nerealno sretne, a da to i ne znaju.

Josip je smatrao da sudjeluje u kućanskim poslovima ako jednom u dvama tjednima objesi rublje, uglanca stakleni stol po kojem bi dečki nešto prolili ili tu i tamo iznese smeće. Dok bi ona pripremala ručak, on bi pitao: „Mogu li ti što pomoći?“

„Ne!“ ljuto bi odgovorila.

„Sigurno?“ bio je uporan u želji da dodatnim pitanjem sa sebe skinе svaku daljnju odgovornost.

„Rekla sam ne!“ izderala bi se ona. I tako bi taj razgovor izgledao svaki put. Osim toga dana.

Tog su dana dječaci bili nemogući; od jutra su bili strašno bučni, mačevali se skačući po trosjedu i foteljama, tukli se i vikali. Odjednom su svi redom ustanovili da premiru od gladi dok je ručak bio u samom začetku. Pas je zavijao tražeći da ga netko izvede, a Sara u blenderu miksala banane i mlijeko kako bi svi preživjeli do ručka dok se mljeveno meso tek odleđivalo u sudoperu.

„Mogu li ti što pomoći?“ upita ju suprug.

„Da, možeš oprati lonac za juhu ako ne gledaš TV.“

„Pa gledam, ali dobro...“

„Ne moraš onda, sama ću.“

Ustao je bezvoljno i odmah je krenula kuknjava kako je sudoper premalen, kako ga od tog položaja bole leđa (što bi bio obvezan komentar i kod usisavanja), kako se sve sasušilo i koliko to sad treba ribati.

„Probaj s onim s čim se ribaju jabuke“, predloži Damjan.

Što se to uopće unutra kuhalo da se tako skorilo? Zašto lonac nije jučer stavljen u perilicu? Zašto nisu kupili širu perilicu? Zašto, zašto, zašto, nastavljao se pitati Josip. U njoj je kipjelo. Priča se nastavljala o perilici, kičmi, sudoperu i tako ukrug. Dečki su urlali, pas zavijao.

Osjeti kako joj poput vampira sišu životnu energiju. Ne odustaju dok ju skroz ne iscijede; kružna transfuzija u kojoj svoje potrebe i prohtjeve mijenjaju za njenu životnu energiju. I tako redom: Josip, svekrva, svekar, susjede, prijateljice, majka i dječaci. „Ne želim više biti vaša hrana, čujete li? Ne želim biti željezo za vašu anemičnu krv!“ poželi vrištati. Neće odustat i dok ju ne oglođu do kosti.

Zvuk blendera stopi se sa psećim zavijanjem, dječjim vikanjem, Josipovom kuknjavom.

Konačno je oprao lonac i vratio se na kauč. „Super, serija je gotova!“ reče kao da je propao svijet.

Sara osjeti trnce u glavi. Miris sirove mljevene govedine digne joj želudac i ona povrati u sudoper. Naglom kretnjom iščupa blender iz struje i baci ga uz tresak kroza zatvoreni prozor. Sve u sekundi zanijemi: i blender i pas i djeca i kuknjava, samo vjetar fижukne kroz prozor.

Divno li zvuči tišina. Koliko dugo ju nije čula? Navečer zaspi iste sekunde kad joj glava dotakne jastuk i spava dok se netko ne probudi žedan ili mora piškit' ili je strašno sanjao ili se samo poželio mame. Noćas se Damjan upiškiio, pa je trebalo presvući posteljinu i nabrzinu ga istuširati. Oboje su se potpuno razbudili tako da je dječak zaspao tek pred jutro. Već je čula pijetle u daljini, a bijele su zrake zore već zavirivale kroz prozor.

Uspomena na Nou iskočila je neočekivano poput onih strašnih klaunova koji iskoče kad odvrneš poklopac. U toj je kutiji, pomno zatvorenoj, čuvala uspomenu na njega. Bio je tako nježan! U obitelji Maras nije bilo mjesta za slabiće. Do devete je godine mokrio u krevet i redovito dobivao batine od oca. Sjećala se kako bi Noa tih jutara izgledao izgubljeno i osramoćeno; gledao bi u svoj tanjur ne mogavši progutati zalogaj koji je beskonačno premještao po ustima. Nije mogla prestati razmišljati o njemu, ugurati tog klauna natrag u tijesnu kutiju iz koje je tako nasilno izišao. Kad je Damjan zaspao, Ivan se probudio i ona poželi umrijeti – tako bi se konačno naspavala. Da. Tišina je bila sve što joj je trebalo. Samo to. Ili u njenu slučaju – sve to.

Svekrva i svekar došli su vidjeti što je tresnulo. Josip je bio toliko šokiran da je ugasio televizor. Svi su razjapljenih usta gledali što se događa. Ona osjeti krajnju smirenost i olakšanje. *Gle, ipak imaju mute button, samo ga je trebalo pronaći.* Otišla je u sobu, uzela torbu, jaknu i ključ od auta i zalupila vratima koja su se tresla na šarkama jer ih Josip još uvijek nije popravio. Bez riječi zaputi se u očev vinograd.

Vozila je prema kontinentalnom predjelu dok je snijeg sve jače padao. Ususret su joj letjeli milijuni pahuljastih galaksija kao da vozi svemirski brod. *Kao da jurim prema crnoj rupi koja će me progutati.* Prebaci brisače na najjače. Uputi se uzbrdo i gume počnu vrtjeti bez otpora. Nema lance za snijeg – ne miče se s mjesta. *Ne, ne, samo to ne!* Čvrsto je odlučila nasilu uzeti malo tišine i samoće i ostati do sutra u vinogradu. Kad se smjesti, obavijestiti ih gdje je i isključiti mobitel. *Nema šanse da se sad vratim. Radi-*

je bih legla na cestu i bacila novčić hoće li prvo naići auto ili ću se smrznuti.

Što sad da radi? Malo se premišljala i onda odlučila: nazvat će ga. Nazvat će Viktora. Činilo se da je jedva dočekao poziv. Čekala je nešto više od tričetvrt sata kad ugleda njegov sivi SUV. Ok. To se činilo kao bolje rješenje za zimske uvjete na cesti.

Odgurali su Fiata s ceste i uputili se dalje Viktorovim terencem. Vikendica od drvenih trupaca s prostranim trijemom izgledala je bajkovito pod snijegom. Rijetko su dolazili zimi dok je bila mala. Na trijemu su bila naslagana drva za ogrjev i Viktor se prihvatio loženja kamina. Nije ništa pitao, išao je plimom nadajući se najboljem. Sara je bila duplo mlađa i što god da bude, bit će dobro. Drva su bila mokra i dugo je trebao da se zapale. Vatra je počela širiti ugodnu toplinu po sobi. Sara je sjedila za stolom izgledajući smušeno.

„Jako si napeta“, reče Viktor, stane iza nje i krene joj masirati ramena i vrat. Masaža je polako otpuštala napetost iz njena tijela. Zavukao joj je ruke ispod ovratnika majice šireći zahvat prema ključnim kostima.

„Sviđa ti se?“

„Da“, promrmlja. Lagano joj podigne kosu i poljubi vrat. Povuču je na noge, otkopča joj traperice i polegne ju ispred kamina.

Miroslav Pelikan

Bernard Simon

Mihovil Vraz nehajno je odmaknuo sijede pramenove sa znojna čela. Nikada kraja ovom putu, a toliko mu se radovao. Vlak se polako kretao ili se to samo njemu pričinjalo. Krajobrazi su lijeno odmicali ispred prozora sa zamazanim staklima izmjenjujući se u raznolikoj konfiguraciji iz kadra u kadar. Pomalo se i zamorio gledajući pejzaže. Doista, bili su lijepi i jedinstveni, no umor je postupno nadvladavao njihovu ljepotu.

Prije nekoliko dana dobio je jednostavan zadatak od glavnog urednika, morao bi otputovati na udaljeni Plavi otok, više desetaka milja udaljen od obale, i pokušati istražiti, oblikovati za javnost život nedavno preminulog pjesnika Bernarda Simona. Naime, stjecajem okolnosti književni kritičar Hugo Tomečić pronašao je u arhivi ugasla književnog časopisa *Osvit* nekoliko neobjavljenih pjesama Bernarda Simona. Ostao je zapanjen njihovom snagom, nesputanom eruptivnošću.

Vlak se napokon dovukao do stanice, izmoreni putnici razišli su se brzo. Trajekt za Plavi otok polazio je za dvadesetak minuta, valjalo bi požuriti do luke.

Nekoliko sati plovidbe po mirnu, zaspalu moru osvježilo je novinara. Gotovo je cijelo vrijeme prosjedio na palubi gledajući udaljene otoke kako promiču jedan za drugim.

Glavna luka Plavog otoka, mjesto Veli Kamen, ugnijezdilo se ispod brda. Nevelik grad s nekoliko ulica, s kamenim kućama gusto zbijenim i tek ponekim vrtom smaragdne boje između. No dobro, par dana opuštena rada ovdje u Velom Kamenu ne može mu naškoditi, naprotiv.

Tajnica redakcije ugovorila mu je unaprijed boravak u privatnom smještaju, u staroj sivoj kući, u Palači Bronovski, koja je pripadala staroj otočkoj obitelji Tomas.

Na prvom katu palače, u veliku dvosobnom stanu smjestio se brzo, oduševljen teškom tišinom i hladovinom prostora. S prozora se sjajno vidjela nedaleka luka, otoci u daljini.

Prvu noć na otoku proveo je teško, stalno se budeći, uznemiren.

Već idući dan sklopio je cjelovitu priču o preminulom pjesniku Bernardu Simonu. Nigdje tajne, dileme, upita. Simon je proveo cijeli život na otoku, osim vremena studija u priobalnom središtu. Radni vijek je proveo u gradskoj upravi, točnije u arhivi, nekako zaboravljen i zapostavljen. Njegov kratkotrajni brak, rijetko povremeno objavljivanje poezije u časopisima, tek jedna knjiga, izbor pjesama neposredno prije smrti bili su općepoznati podatci o nepoznatom čovjeku Bernardu Simonu.

Od roditelja je naslijedio staru kuću na samoj obali, Obala pomoraca 2, okruženu lijepim vrtom u kojem su ga tek rijetki mogli vidjeti kako zaklonjen granama drveća sjedi, čita ili piše u posvemašnjoj tišini.

O Bernardu Simonu tek su znali koju riječ više.

Redovit i pouzdan na poslu (mada su pojedinci u pola glasa rekli novinaru kako je pjesnik radio na izmišljenome radnom mjestu da bi uopće imao od čega živjeti), u pristojnim odnosima sa svima, ali s tek malo nužnih riječi.

Gotovo nikada nije odlazio na kopno, osim u dvama slučajevima, nekako neposredno slijedio je jedan drugi, u četrdeset i četvrtoj slomio je lijevu ruku, povreda se zakomplicirala, pa je morao na operaciju u bolnicu na obali i drugi put kada je u četrdeset i šestoj obolio od meningoencefalitisa, pa je proveo gotovo mjesec dana u istoj priobalnoj bolnici.

Ipak, Bernarda Simona najbolje su poznavali lokalni poštari, naime on je često naručivao knjige, časopise, ploče, pa su tako pismonoše gotovo svakodnevno dolazili na adresu Obala pomoraca 2 i isporučivali naručeno, bio vlasnik kuće nazočan ili ne. Ponekada su ga viđali i u zgradi pošte kada je na neke adrese slao pjesme, uglavnom bezuspješno jer nije imao ni veza ni prijatelja u svijetu umjetnika, on je živio svoj život, dalek za mnoge, na rubu svemira, na Plavom otoku, gotovo usred mora. Nekim čudom netko nepoznat je uvidio, neposredno prije smrti pjesnika Bernarda Simona, kako je u proteklim desetljećima objavio ne tako mali opus, nekima je

to bilo zanimljivo, pa mu je tako i objavljen izbor iz cjelokupnog opusa, ponajprije zahvaljujući potpori ministra kulture, u pitanju je bio paritet regija.

Navečer prvoga dana Vraz je pokušavao stupiti u kontakt sa Simonovom kratkotrajnom suprugom V. Z. Ona se naime nakon te avanture ubrzo udala za lokalnog političara K. Z. i s njim proživjela više desetaka godina otmjeno i elegantno, sve dok K. Z. nije stradao u prometnoj nesreći na kopnu. Nisu imali djece.

„Gledajte, gospodine Vraz, što vam ja mogu reći o Bernardu Simonu. On se tada tek vratio sa školovanja, s kopna, počeo je raditi u arhivu, bio je neobičan, s malo riječi, nekako tajanstven, sve je mogao izreći očima, pogledom. Hm, i sada se živo sjećam njegova pogleda. Upoznali smo se i tako. Bili smo u braku kraće od godinu dana. Ne, nije bio zlostavljač ni grub, bio je jednostavno previše zatvoren, ja nikako nisam mogla tu njegovu školjku otvoriti. I tako, brzo smo se sporazumno razveli. Oh, da, da, sretali smo se često. On bi me uvijek prvi pozdravio, onako ozbiljno. Vidite, to je čudno, iako smo živjeli relativno blizu jedan drugoga, mislim nakon razvoda, sretali smo se često, ali nikada s njim nisam više razgovarala, nismo promijenili ni jednu jedinu riječ, samo pozdravi i to je bilo sve. Pitate me što sam osjetila kada sam čula da je preminuo? Ništa, vjerujte, ništa, on je oduvijek bio stranac u mom životu. Ne, nisam bila ni na pokopu. Znam da je sahranjen u obiteljskoj grobnici.“

Od suradnika s posla sam saznao kako je Bernard Simon živio vrlo jednoličan život radeći pola dana u arhivu, a onaj drugi dio dana bio im je nepoznat. Od susjeda Borisa K., Obala pomoraca 4, tek nekoliko riječi.

„On i ja smo se znali cijeli život, no nikada nisam bio u njegovoj kući niti on u mojoj. Sjećam se, razgovarali smo ponekad, tu na ogradi koja dijeli vrtove, o umjetnosti, o glazbi najviše. Često se čula glazba iz njegove kuće, klasika.“

Od župnika sam doznao kako je on osobno iznimno cijenio poeziju Bernarda Simona, ali o tome nisu nikada razgovarali jer pjesnik nije išao u crkvu iako je potjecao iz pobožne obitelji.

Uz asistenciju lokalnih vlasti posjetio sam pjesnikov dom. Kuća je bila ispunjena teškim, zagušljivim zrakom, mračna, negostoljubiva. Po policama mnoštvo knjiga, ploče s druge strane, časopisi, uz nešto namještaja u spavaćoj sobi i velik stol s naslonjačem u biblioteci. Kuhinja gotovo polu-

prazna. Na zidovima sam opazio nekoliko crteža, ugljen i olovka. Približio sam se i u dnu crteža s primorskim motivima ugledao signaturu B. S. 81, B. S. 75, B. S. 92...

Dakle, bio je i slikar, to će Tomečića zanimati, Bernard Simon, pjesnik i slikar.

Okrenuo sam se ljubaznomu gradskom tajniku koji me pratio.

„To je sve?“

„Molim?“

„Slika više nema?“

„Ima svega. Ostavio je puno knjiga, časopisa, pronađeno je nekoliko albuma tih crteža, slični su ovima na zidu. Sve je tu, evo trenutak“, i ubrzo se vrati s albumima, „izvolite pogledati.“

„Što će biti s kućom?“

„Koliko znam, traže se rođaci, vjerojatno, vrlo daleki rođaci. Kada budu pronađeni, dobit će što je njihovo.“

„Da, da vidimo te albume.“

Listajući ih postajao sam iznenađeniji, zapanjeniji. Poezija Bernarda Simona prepuna mitova, izrazito lirska, elegična, nježna, suptilna, a u mome su krilu crno-bijeli crteži brodova i pomoraca, havarija, udesa, utapljanja, strah i smrt.

„To su sve njegovi crteži?“

„Da, da, pouzdano, naš mladi liječnik ih je pozorno sve više puta pregledao i rekao kako je odmah uočio crtu koja se u crtežima lijepo razvija ako ih poredate kronološki, dakle od samoga početka. Riječ je o izrazito neprijateljskom stavu prema okolini, pa i prema sebi, destruktivnost i autodestruktivnost.“

„Čudno, poezija mu snažno odudara od crteža.“

„No što ćemo, sve je to život.“

I tada sam se dosjetio, valjalo bi organizirati izložbu ovih crteža, dva lica jednog čovjeka.

Po povratku glavni urednik nije bio oduševljen.

„Korektno, Vraz, samo korektno. No vadi vas mogućnost izložbe. Mislim da će se to moći organizirati. Vi, Tomečić i ja.“

Ilustrirani članak o pjesniku Bernardu Simonu, o crtaču s udaljenog otoka, odjeknuo je snažno. Javnost je pokazala izniman interes razmišljajući tko zna koliko se takvih osoba krije po našim otocima.

Tomečić je s grupom iskusnih kustosa postavio izložbu za nekoliko mjeseci u gradskoj galeriji izloživši gotovo sve crteže, kronološki i s impozantnim katalogom u kojem su sa svojim promišljanjima sudjelovali brojni likovni kritičari.

Reklo bi se, konzumenti kulturnih dobara bili su većinom zapanjeni, jedni razdragani, drugi su u prvi plan stavljali psihopatologiju autora, neki su bili iznenađeni, a drugi zbunjeni crtežima pjesnika Bernarda Simona.

Naravno, uskoro su se pojavili i neki daljnji rođaci pjesnika i rado baštinili njegovu ostavštinu, vješto i brzo prodajući crteže, najprije državi, a zatim i galeristima, pojedincima. Simon je ostavio iza sebe nekoliko stotina crteža, pa su svi mogli namiriti aktualne potrebe.

Istodobno s tom popularnosti u mnogim se medijima moglo primijetiti rastezanje njegove psihe, opisivala su se i tumačila njegova bolesna, sumračna stanja, a to crteži sjajno potkrepljuju, često s mnogo malicioznosti, nerazumijevanja, pa čak i s izrazitim neprijateljstvom.

Meni je pomalo bilo mučno od svega što se događalo s mrtvim pjesnikom i bilo mi je iskreno žao što sam crteže izvukao na svjetlost dana.

U jednoj od prigoda čestih boravaka na Plavom otoku posjetio sam po prvi put i lokalno groblje i potražio grobnicu. Uz rub groblja jednostavna grobnica od kamena obitelji Simon.

Stajao sam ispred nadgrobne ploče promatrajući njezinu neravnu površinu čitajući imena i godine.

Osjećao sam snažnu potrebu da se ispričam mrtvom čovjeku. Ja, koji sam donio nemir, stajao sam pognute glave ispred posljednjeg počivališta pjesnika.

Tada sam ugledao V. Z.

Primijetila me je, pogledala me nekako čudno, razočarano.

„Trebali ste ga pustiti na miru, gospodine Vraz.“

„Da, možda.“

„Nitko ne zna tko je bio Bernard Simon. Ne znam ni ja. Ali sada kada je već sve tako, molim vas, pođite sa mnom, nešto ću vam pokazati.“

Pratio sam V. Z. oprezno koračajući pored nje.

„Ovdje stanujem, udite.“

Uvela me je u prostrani dnevni boravak, svijetao, prozračan.

„Trenutak vas molim.“

Ubrzo je donijela nekoliko pisama.

„Pročitajte ih. Složena su po redu.“

Odmah sam znao. To su bila davna pisma Bernarda Simona upućena V. Z., napisana nakon razvoda.

Čitao sam ih zbunjen otkrivajući tuđu intimu.

Bernard Simon iznimno je žestoko volio V. Z. preklinjući ju neka se vrati, moleći ju, ljubeći ju iz retka u redak, ne razumijevajući njezin odlazak, blag, poetičan, tužan, radostan zbog svoje ljubavi. U jednom se pismu ispričava što ju je uznemiravao ne uzmičući i dalje od svoje ljubavi prema njoj.

Pisma su bila datirana dvjema godinama. Čitajući pisma, činilo se kako Simonova ljubav iz pisma u pismo jača.

„Jeste li mu odgovarali na pisma?“

„Ne, nikada. Sačuvala sam ih, a da i ne znam zašto. Znate, dobila bih pismo od njega, on bi se kleo u svoju ljubav, sreli bi se na ulici, a on bi me samo kratko, ozbiljno pozdravio i prošao dalje. Eto, i to je Bernard Simon. Mediji su od njega napravili monstruma, vrlo popularnog i traženog umjetnika. On je za sve čudak i nerazumnik. Nitko ne zna tko je bio Bernard Simon. Znam, sada ga želite ostaviti na miru i ne bi nikada objavili njegova pisma ljubavi. Ne uklapaju se. Eto, znajući da ih ne bi željeli objaviti, dala sam ih na uvid.“

Više nisam odlazio na Plavi otok, pred mirovinom sam. Euforija o Simonu je vrlo brzo splasnula, pa sam u miru mogao objaviti monografiju o tom pjesniku s tek nekoliko crteža.

Ponekad pokušavam zamisliti njegovo ozbiljno lice kako se diskretno smiješi i misli kako mi, njegovi suvremenici, ništa ne razumijemo.

Miroslav Pelikan

Kipar

Leo Markon, kipar iznimna ugleda, za mnoge se je sasvim iznenada odlučio za radikalni potez ili preokret u mirnu životu s nataloženih gotovo šezdeset godina. Postigao je sve što je mogao, naravno ne i ono što je želio ili sanjao povjeravajući se tek nekima. Mnoge su njegove skulpture zauzimale dominantne položaje u gotovo svim važnijim gradovima zemlje, nedvojbeno ga preporučujući svima kojima je do umjetnosti stalo. U njegovu atelijeru, u otmjenoj Sjevernoj ulici, uvijek je vladala gužva. Tek neki najavljeni odabirali su za sebe ili svoje tajne klijente ponešto iz prisutna izloženog materijala, uglavnom iz serija manjih plastika (njih je Leo rado nazivao kućnim kiparstvom), a oni drugi, nenajavljeni, pokušavali su također ugrabiti ponešto iz atelijera ne pitajući za cijenu. Leo nikoga nije odbijao, poslije kraćeg razgovora stranke su odnosile dragocjeni komad obrađenog kamena ili metala. Popodne su dolazili razni predstavnici medija. Negdje pred samu večer Leo bi zatvarao atelijer za posjetitelje i prepuštao se, napokon, najvećemu, neiscrpnom zadovoljstvu, uranjao je u zamršene kompozicije skica zamišljajući nerođene skulpture. Do duboko u noć čuli su se udarci čekića. Pred jutro iscijeden, ozbiljno umoran, napuštao je zadovoljan atelijer i vraćao se u svoj nedaleki dom, koji se također nalazio u Sjevernoj ulici.

Od samoga početka njihove veze i braka supruga Lana prihvatila je njegov neobični raspored. Iako i sama kiparica, nakon akademije nije krenula u surove predjele umjetnosti, ona se brinula o njihovu domu. To i nije bila tako teška zadaća, Leo je oduvijek dobro zarađivao, a trebalo mu je tek nešto novca za novi materijal i održavanje atelijera, ništa više. Rijetko

su izlazili, njegovali su prijateljske odnose s mnogim obiteljima, većinom umjetnika. Kako se Leo uzdizao kao umjetnik tako su se i prijateljstva polako, ali neminovno gasila, no to ga nije smetalo, kao ni Lanu, ona ima na brizi njihov dom.

Nažalost, nisu imali djece. Dok su bili mlađi, iskušali su sve mogućnosti, no bez rezultata. Vremenom su se pomirili s tom spoznajom.

Nakon kratkog sna Leo je već oko deset bio u atelijeru, za početak je raspremio nered od jučerašnjih posjeta i rada. Važno je reći kako je svaki dan provodio tamo, bez obzira je li nedjelja, blagdan ili svakodnevni radni dan. Ta odanost atelijeru trajala je nepomučeno desetljećima. Ništa nije moglo zaustaviti takvo jednolično i ravnomjerno odvijanje dana njihovih života.

Leo je od samoga početka ostao vjeran klasičnoj skulpturi, stvarnom stanju, kako je sâm govorio, unatoč ponekom tonu koji je govorio o njegovoj nemodernoj, neaktualnoj umjetnosti. Nije se obazirao na te glasove, nastavljao je po svome jasno osjećajući snagu osobnog viđenja umjetničke kreacije.

Prije nekih desetak dana upoznao je Petru, mladu, šarmantnu damu, koja je na preporuke mnogih započela rad na izradi doktorata o njegovu velikom opusu.

Ovih dana nije mogao odagnati ideju kako mu samo Petrino iskustvo predstavlja svojevrsni užitak. Rado je odgovarao na njezina, često i provokativna i osobna pitanja prisjećajući se muka i dilema koje su ga pratile.

Njezini posjeti iz povremenih prerasli su u svakodnevno druženje. Leo je otvoreno, bez ustezanja govorio o svojim vizijama ponekad diskretno korigirajući misli u rečenicama Petrina doktorata.

Zima je nekako brzo zamijenila jesen, zahladilo je. Leo nije volio zimsko vrijeme, posebice kratkoću dana i slabo svjetlo, no sjaj i vatra koje je unijela Petra u njegov atelijer bili su jači.

U proteklih šest ili sedam mjeseci nije nekoliko puta izjutra došao kući, opravdao se ženi hitrošću isporuke, naime nije uspio u predviđenom roku završiti skulpturu, a kupac je nestrpljivo čekao.

Leova supruga Lana nije na njemu primjećivala nikakve promjene, često se kasnije prisjećala u raznim razgovorima, no on je dobro znao, Petra je silovito uzdrmala njegov smireni i usporeni život, postao je ovisan

o njoj, sviđao mu se njezin akcent, njezine geste, nježnost puti, čarobna zanesenost njezinih godina.

Početkom proljeća je u nekoliko riječi najavio supruzi odlazak u Pariz s Petrom, mogu odmah pokrenuti brakorazvodnu parnicu, stan i sve u njemu je njezino, atelijer ostaje njemu.

Javnost nije bila osobito šokirana ljubavnom pričom Lea i Petre. Pa on je umjetnik, traži u njenoj mladosti inspiraciju.

Brzo je rasprodao praktično cijeli sadržaj atelijera do zadnje skice jer Pariz je skup.

Leo je otišao u Pariz živjeti svoj novi život. Njegova bivša supruga povukla se u intimnost stana rijetko komunicirajući s poznanicima i medijima, koji su povremeno čeprkali po njihovu životu, no ne nalazeći ništa posebno u proteklom razdoblju njihova zajednička života, puštali bi ju na miru, do neke nove glasine.

O Leu se nakon pustolovna odlaska u Pariz ništa nije čulo. Neki su smatrali kako on tamo radi na velikoj izložbi kojom će zasjati na nebu Francuske, a drugi su vjerovali kako ga samo Petrino tijelo drži na pariškoj adresi.

Kao i uvijek u takvim nevjerojatnim zbivanjima Jaroslav Krištof, novinar izjavitelj *Dnevnog lista*, sasvim je slučajno, toga lipanjskog jutra u Sjevernoj ulici, susreo pogrbljenu osobu kako stoji na kolniku. Izgledalo je kao da ne zna kamo će. Jaroslav se bolje zagledao, ne, nemoguće. Pogrbljeni starac bio je na Krištofovo veliko iznenađenje Leo Markon, veliki Leo Markon, kod koga si morao čekati, ne tako davno, na red da te primi u atelijeru, ne tako davno. Krištof se dobro sjećao, od kada je otišao u Pariz, o Markonu nije objavljena nijedna vijest, o njemu se gubi svaki trag.

Jaroslav pristupi čovjeku.

„Oprostite, Vi ste Leo Markon?“

Starac se okrene, doista, to je on, Leo Markon.

„Da, da, ja sam Leo Markon.“

„Dugo se o vama ništa nije čulo“, radoznalo će Krištof.

Leo odmahne rukom.

„I nema se što čuti.“

„Pričalo se da pripremate veliku izložbu u Parizu“, nastavi Krištof.

„Čujte, vi ste zacijelo novinar, da, naravno. Čujte, od kada sam napustio ovaj atelijer, ispred kojega sada tako nemoćno stojim, nisam povukao nijednu crtu na papiru niti zamahnuo čekićem.“

„Da?“ začudi se novinar.

„Da, da“, resignirano će kipar, „godinama ništa ne radim. Ugasio sam se. Sve što sam sačuvao od svojih djela prodao sam, često i u besćenje, kako bih mogao još malo poživjeti u Parizu. A sada, ovdje, opraštam se samo od svoga atelijera jer i njega sam na kraju prodao.“

„Oprostite, ne tiče me se, ali vi ste otišli u Pariz s Petrom, doktorandicom, ona se bavila vama, mislim vašim opusom.“

„Da, dobro ste to rekli, ona se bavila sa mnom, manje mojim djelom. Ah, Petra, nakon dva mjeseca raja u Parizu ona me je ostavila i otišla, trebali su joj širi horizonti jer ja sam je sputavao. Tako mi je rekla, mada sam ja znao o čemu je riječ.“

„O čemu je riječ?“ upita Krištof.

„Našla je boljeg i korisnijeg. A ja, kamo sam se ja mogao vratiti? Veliki kipar i veliki zavodnik. Kamo se stara budala može vratiti?“

Starac se naglo okrene, zastane i onako poluokrenut kaže:

„Ja sam daleka prošlost, mladiću“, i ode niz ulicu.

Mnogi su se iznenadili kada je u vijestima objavljeno da je Leo Markon, jedno od najznačajnijih imena suvremene umjetnosti, preminuo u Parizu. Mediji su iz poštovanja prema umjetniku izostavili dio vijesti kako je Markon umro u nekoj ubožnici.

Te su večeri i Lana i Krištof i mnogi drugi gledali autorsku emisiju Petre la Ville o djelu Lea Markona. S mnogo simpatija i emocija predstavljena je kao najbolja, najstručnija poznavateljica opusa poznatoga umjetnika. Gospođa La Ville odužila se javnosti govoreći toplo o Leu čovjeku, o Leu umjetniku, posebice se osvrćući na njegovo plodonosno razdoblje u zemlji i vrijeme kontemplacije u Parizu.

Javnost je visokom gledanošću pratila emisiju o Leu Markonu misleći kako je prava sreća što on ima u ovim trenucima iskrenu prijateljicu i spasiteljicu djela od zaborava.

Zdravko Kordić

Riječi slobodne plovidbe (Uz desetu obljetnicu smrti Nikole Martića)

Pod milozvukom zvonkih riječi škripi pero zapelo u teška i nemila doba, zapelo u miomirise; u zvuke proljeća, ljeta, jeseni, zime... zapelo se i zapelo u jug, u Mediteran – ishodište civilizacije, dok sricaše riječi, one nam izmaknu, iskliznu od prevelike ljubavi: od pjesničkoga zanosa, zatalasaju, razvigure se: penju se i padaju lanci – i duhovi pred unutarnjom slobodom koju donosi i sriče riječ, ni s čim ograničena: unutarnja sloboda – pjeva. Miljkovićevski rečeno, kao što su sužnji znali pjevati o njoj i težiti za njom do iščeznuća. Bajkovitost lahori, vigori i igra svoju igru ne misleći na strogi oblik – ne misleći ni na ono izrečeno; puštajući i ispuštajući riječi u plovidbu morem, zemljom i nebom. Vatra plamti – unutarnja i vanjska!

„Ni ja nisam ni najmanje pitom, također sam i neprevodiv, ja dišem svoju barbarsku vihru nad krovovima svijeta“ (Walt Whitman, *Vlati trave*).

Dišem svoj usklik; uzvik ponad krovova zavičaja, ponad krovova domovine i nije me briga ni za kakvo blago, pa ni za mišljenje. Tu sam! Unutarnje slobodan – svoj sam poput skeptika, posebice Epikteta.

„Izgleda čudesnim i teško prohodnim – tužni siromah podneblja čija je jedina vrlina zasljepljujuća hrabrost, mogao odmetnuti u divlje pustinje na brazilskoj granici“ (J. L. Borges, *Kratke priče*).

U divlje pustinje i bogatstva riječi odmetnuo se N. Martić ostavivši velike ožiljke riječi i na riječima. Poetičnost, poetološku silabiku, uzimajući uzmak uz pustoš plodne planete, putovanje prethodi rođenju; rođenje putovanju – ime mi je Nikola, ne prepoznaješ me – nisam vas još prosla-

vio premda se pruženih ruku povlačim i provlačim kroza svoje rođenje: u dimu, u sušnicama, kroza suhozidine. To je utihnulo u mene, padala kiša ili padao behar. Još sam tu u svom jeziku, o(p)čaran bajkom juga, sestrištvom; „pobratimstvom lica u svemiru“ (Ujević) – tu sam, bez obzira na to što kazuje barometar, toplomjer – pišem s pravom bez ičije pomoći, punomoći – povjerio sam svoje biće riječi unutarnjem zanosu. Imam dobro pamćenje premda me proplamsaji nose – vijore sa mnom uvečer kada liježem u krevet, u mrklu noć i u lijepu bajku rumena Istoka – kada rosom umivam lice. Ne treba mi čuvar! Sve je prerano i prekasno. Svaki bljesak se nastavlja kao „znamen“ – dostojno se vraćam u zavičaj: kako bih proslavio svoj zavičaj i zavičajne ljude žuljevitih ruku. Tu miriše šeboj, zeleni se trava, posjećuju me šafranove boje. Odasvud izbija magnolija – odasvud izbijaju i izviru pjesme. Pjesme biljaka, životinja – lepet krila leptira. Odrastao!

Otplavljen sam mnogim tragičnim događajima – naš je jezik tumač tih događanja na poprištu veličanstvene historije. Hvalimo naš jezik, gradimo žetvu u jeziku, komunizam uzvraća. Socijalne tugaljive pjesme postaju introspektivne (uvlače se duboko u sebe i što se više uvlače, što više šute – rječitije su), otpornije su jezičnom unitarizmu. Unitarizmu u jeziku.

Komunizam ubija svaku inspiraciju premda nismo ukoričeni u akademске odore – trudimo se činiti umjetnost što slobodnijom, demokratskijom i čistijom. Mirisne trave odaju manifestnu slobodu vlastita unutarnjega emigriranja, kao što se E. Montale borio riječima – umjetnošću protivu fašizma (1944.) – tako se i mi godinama borimo protivu unifikacije jezika – npr. *Sarajevskom deklaracijom, Deklaracijom o položaju hrvatskoga jezika...* Jezik riječi i riječ jezika moraju ostati zasebni i dominantni. Pjesnik svojom slobodom prevodi estetički sud – pjesnik je predvodnik i prorok svojega naroda.

Nikola Martić nije nikada držao do tehničkih oblika, prozodijskih pejzaža, (a)tonalne glazbe – glazba prirode, slika prirode – sve se to sliva u veliku poetsku izvornu simfoniju! Pobuna u umjetnosti, pobuna umjetnosti je dopuštena – nema savršene umjetnosti; bio bi to zatvoreni estetičko-poetičko-filozofijski krug (sustav).

Poezija opstoji! Pjesnik uporno figuralno sriče lirske kantilene u stihu ili u pjesničkoj prozi – pjesnik piše za narod; piše za sve koji ga žele slušati i čitati. Pjesnički i pjesništveni glas ne iščezava; ne/važno zaslužuje li počasti, ne treba ga uznemiravati, to je unutarnji veličanstveni pjesnički brod – unu-

tarnje ćutilo koje agonalno podržava vatru pjesničkih iskrica i iskrcava svoju unutarnjost – bila ona više otvorena ili hermetična. To je Martićev arhetip koji je impulzivan – čas agnostički čas panteistički – čas zapljusnut drevnim religijama, pa seže sve do ateizma. Ponekoć je Riječ katoličkoga usmjerenja – bez obzira na sve iz dubljine izlazi katolički iskon ikavskoga narativa i riječi juga Hercegovine. Poetičko pjesništvo raspjevano prozodijски do „zna- mena“, do čudesne bajke; „zanosna pjeva“ o ljubavnoj magiji, o moćnoj rapsodiji; o aromatičnu Sredozemlju (arhetipskoj zemlji i civilizaciji).

Horizont i uzlazna crta pjevanja ide od apollinaireovskih simbola ekspresionizma; „stabla usred svijeta“ – od whitmanovskoga pjeva racionalno pojmljena – ljubavlju; do Saint-Johna Persea i njegova poetskoga iluminizma; preobrazbe lirizma, koji se čita, sluša i gleda – ta „zemaljska bajka“ rođena iz nemušta glasa, iz ljubavne igre i magije; svečanosti i uzvišenosti pjesnikovanja.

„Nek se opet vrati nada licu čovjekovom, svjetlost odbjegla pred sjenkom vremena i oluje, lice žene oprano od šminke, meke ruke najmlađe ljubavnice“ (N. M.) – tu je ljubav pjesma, polet, drvo, more; tamni ljudski glasovi jednoga neprekinutog, nepreglednog i nedoglednog kontinuiteta i tu se ništa „ne treba imenovati“. Ova bi poetika htjela objuniti sve; sve zaviti u „znamen“ riječi – mističnu igru svjetla ponad svjetlucanja i pjene morskog azura.

Emocije putem lahora vjetra u zelenoj krošnji, apstrakcija neiskazivog preko iskazivog; duh razbuđen, uzburkan kao vihor, kao vode mora – i istodobno smjernost, uljuljkanost usamljenika; utopljenika u pjesmi cvrčka, u pjesmi mora, oluje i vjetra; u pjesmi godišnjih doba.

Prošlost nadolazi eliotovskim putima u trenutcima ljubavi; ljubavne agonije koja je epicentar znamenata, ali i cijele Martićeve rascvale lirske poetike, iskustvo nadolazeće prošlosti vodi u djetinjstvo; vodi u arhetip prapovijesti, oplemenjuje se pričom Istoka. Senzualizam bez ostatka, bez sjenke; ognjište noćnoga kruga koje se usrdno zatvara do „svanuća davnine“. Predci – prabajka, otkud je potekla riječ – vatra, to sveto žarište koje se kotrlja pramenovima povijesti da bi (nekako) doseglo smisao.

Pjesma unutarnjega diktata, Martićeva pjesma rimbaudovske mašte opijena riječju; cvatom, opijena trudom pčele, prelijetanjem biljaka, cvjetova – opijena opuštenim otpuštenim ritmom – ritmom rascvale, opjevane zemlje.

U knjizi *Bogumilska bajka* bogumilstvo se ne spominje ni u kojem obliku premda je prepoznat dizdarevski imput i impuls – a moto: „Bože, davno ti sam legao // i vele ti mi je ležati“ (XIV. st.); „Dođe smrt u vrijeme života, // Dom moj ožalostih!“ (1413.) – zapisi sa stećaka.

Ova knjiga ne „razvija, dograđuje, uzbudljivu patetiku bogumilskog kompleksa kao podlogu i osnovu jednog savremenog viđenja i osećanja sveta. Ljubav pred nevidljivim silama historije, prošlosti, doživljaj ljubavi, zemlje i zavičaja kao predtekst za variranje temeljnih egzistencijalnih stanja i situacija – to su neke od bitnih odrednica“ – *Bogumilske bajke* – (M. I. Bandić).

Martićeva poetika dotiče se tamnih vremena povijesti, pa tako i srednjovjekovlja hrvatske Bosne. Nisu samo bosanski krstjani dizali stećke! Bogumilstvo (i patarenstvo) su prolazni elementi (p)lutanja, odraz su buna, socijalnoga stanja! Dva povijesno-književna koncepta nije uvijek sretno uspoređivati: *Bogumilsko groblje*, poemu Zlatka Tomičića – pa dodati posredstvo *Bašćanske ploče* (koja nema sveze s bogumilstvom), pa tu pribrojiti Martićevu zbirku *Bogumilska bajka* – u kojoj se osim u naslovu ne spominje bogumilstvo – ne radi se ni o kompatibilnosti ni o nadovezivanju (bez obzira na istaknutoga književnika Vinka Grubišića). Tomičićevo djelo nije predmet ovoga teksta, pa ni usporedba s *Bogumilskom bajkom* Nikole Martića. Martić piše bogumilska – premda je utemeljitelj Bogomil – pa bi se trebalo zvati bogumilstvo.

Mogu govoriti o bajkovitosti i mitskoj, i mističnoj povijesti ne samo u *Bogumilskoj bajci* nego u cijelom Martićevu djelu. Povijest je književno na djelu i u djelu – pa se tu „prigodno“ našao i zapis sa stećaka da bi se zabilježilo i to povijesno razdoblje – ima kod Martića, u cijelom djelu, dizdarevskih motiva – oni su samo okrznuti (nisu dominantni). Dizdar je koristeći neku literaturu (prije svega francusku) upadao u zamke o dominaciji bogumilskih kultura i bogumilstva općenito.

„Ban Kulin bio je cijeloga života dobar i pobožan katolik, ali je u svom vjerskom neznanju pomagao, da se u Bosni raširi bogumilstvo, kojemu je bio počelnik bugarski pop Bogomil iz vremena bugarskoga cara Petra (927. – 969.). Bogumilstvo je zapravo novi oblik staroga Manesova (+ 277.) dvopočelinštva.

Bogomili su učili, da postoje dva počela: bog dobra i bog zla; prvi je stvorio sve, što je duhovno, a drugi zvan Stanael ili Đavao, vidljivi svijet. Prema toj nauci, u čovjeku je iskra dobroga boga, duša, koja je zaslužjena

u tijelu, koje je stvorio Stanael“ (D. Mandić, svezak I., str. 456, Mostar, 2013.). Na str. 458 (isto djelo) Mandić dodaje o obraćenju bogomila:

„Posebna je zasluga bana Stjepana II., da je franjevački red g. 1340. osnovao *bosansku vikariju*, misionarsku organizaciju za obraćanje bogomilskih vjernika na katoličku vjeru evanđeoskim propovijedanjem. Otada će se u Bosni slijegati ponajbolji franjevački misionari iz cijele Europe: iz hrvatskih katoličkih zemalja, iz Italije, Francuske, Španjolske, Engleske, Njemačke, Ugarske i Poljske. Franjevci bosanske vikarije, koja će se od g. 1517. zvati Provincija Bosne Srebreničke, u daljnjoj povijesti Bosne i Hercegovine postat će veoma značajan utjecajan čimbenik.

Prve franjevačke samostane podigao je Stjepan II. Kotromanić uz banški dvor u Sutjesci i u Milima kod Visokoga, gdje je u samostanskoj crkvi izgradio grobnicu za se i za svoju obitelj. Bosanska vikarija već je g. 1376. brojila 35 samostana s nekih 400 misionara. Njihovim radom bilo je do g. 1400 obraćeno oko 500 000 bogomilskih vjernika na katoličku vjeru.“ Mandić navodi da je „mladi i poduzetni ban Tvrtko I. – učvrstio bosansku banovinu, te je proširio na Srbiju iza cara Stefana Dušana (†1355.)... tako je bilo sve do pada Bosne pod Tursku (1463.)“. Toliko o povijesti koja je jedva dotaknuta u Martićevoj poetici i njegovu djelu.

„Smrt je za nas najveća počast u doba života i pjesme naše, mada pune radosti; govore o znacima nekog drugoga svijeta.

I hvaleći smrt, slali smo dobre vijesti prijateljem s mora, dobre vijesti prijateljem s kopna, mnijući samo hrabrost u svjetlosti govora“ (N. Martić, *Bogumilska bajka*, str. 22).

Što je smrt za Martića? Igra života i igra sa životom – a što je život?! Igra sa smrću, bezdana i beznadna igra hvaleći hrabrost; gubitke u svjetlosti govora izgleda i čini nam se da je smrt izvornija od života. Premda iz smrti izbija klica života! Točno, pjesma izgleda kao panteistički psalam autentično ugrađen u poetiku svezremene svjetlosti – zova materijalnosti preko emocionalnog duha.

„Moderno, konkretno ruho pojedinih pjesama nije nipošto znak zanatškoga ekshibicionizma, nego je izraz organske potrebe u korist života i njegovih najvitalnijih poticaja. Poezija koju se, dakle, mora objavljivati jer u aktualnoj poplavi efemernih znakova lažne civilizacije, ona održava ritam prauzročnog smisla“ (Anatolij Kudrjavcev – recenzija uz: N. M., *Zavjetno stablo*).

Martića privlače pradavne civilizacije i njima se provlače tragovi dolinom Neretve, tragovi sredozemne kulture i civilizacije. Dakle, civilizacije koje su još nastajale u pijesku i s njim nestale; one su kao i pjesnik na tragu vlastita intelektualnoga izgnanstva. Intertekstualnost je u obrisima izmjena duhovnosti i prirode (ptica, biljaka koje upreda u bajke ili u „stablo nasred svijeta“ – kako bi se uputio duhovnoj čistoći djece).

Na jednoj strani, jezično i duboko-toponimski, simbolično ga privlače Saint-John Preseove *Ptice, Anabaza, Izgnanstvo, Morekazi...*, neumorni i lutalački duh poetike u ovim knjigama. Pierre Jean Jouve je također pjesnik ekspresionističkoga i nadrealističkoga naboja koje je poetološki Martić upoznao. René Char, smjeli pjesnik metafore i metafizičnosti, rimbaudovski nasljednik – freudovski traga za dubljinama ne/svjesnoga: a ljubavna poezija je životna, tjelesna, tvarna – prožeta čežnjom za senzualizmom, za ćutilnošću do apsurdna očaja i u traganju za apsolutom – čovjek u dosluhu s riječju, riječ u dosluhu s pjesnikom u traganju zatemeljima i vrhovima – vraćanje na zemlju i u zemlju, tu gasiti vatru pjesničkoga nagnuća – šimićevski, jedino tu tjelesnu i pjesničku vatru može ugastiti „ladna zemlja“.

„Ljubavi moja, veća od svih riječi izgovorenih ovim usnama žene koja nasrće i umiva te požarom ljepšim od svanuća“. (N. M., *Bogumilska bajka*, str. 57).

Može li se požar poezije koja plamti ugastiti?

Ali – *Zaslov*:

„Kad se sve zna i ništa se ne zna,
kad je sve rečeno i ništa nije rečeno,
kad se pobuna duše javlja u govoru,
a govor ne može da je iskaže,
u tom trenu, baš na tom trenu,
čovjek počašćen smrću
podize svoje pravo na ljubav“

(*Svanuće davnine*, str. 58).

Ljubav smiruje i smrt. Ljubav je sveobuhvatnost svemira, bez nje nema mira – ne smije se mrziti, sve se mora KRISTOVSKI OPROSTITI.

„Samo pomazanje i miropomazanje“ – evo katoličkoga smisla i kod N. Martića!

Jer: „Zar nećeš i ti poći ovom blistavom stazom na zemlji? Jer, evo, sviće... Stotinu stidljivih zora odjednom“ (N. M., *Svjetlost stidljivih zora*, str. 20). Kao kod drugih velikih pjesnika, kod Martića se provlači svjetlost i kad „zima traži svoga pjesnika“, oduševljenje lakoćom tegobna života i tragično razočaranje poveznice su između suza i radosti, između trpnje i zanosa, ushita – te tragičnoga pada kao poveznice trenutka života i vječnosti smrti, gdje se sljubljuju nebo i zemlja, ljudska čežnja za nedosegnutim, za nedostižnim i ljudsko bivstvovanje kao korifej arhetipa izvora, iskona, a to je Das Sein (esse). Teškoća puta, teškoća putovanja, susret sa sunčanom tugom – otkucaji pa jecaji srca, plač: tražim i tražim vječni kruh od kojega ne ću ogladnjeti premda sam putnik „na svoju odgovornost“ (Vuletić), osobni putnik na Istok, na Zapad zapeo ponekoć u panteizam, tragam za skloništem za rasanjene ranjene duše – a vjetar se uvlači u mirise kadulje, lavande, u mirise južnoga bilja.

Na dan rođenja (i prije) počeh umirati, pa otuda sam i došao pisati, mirisati cvijeće – žene izrasle u mojim njedrima, u mojim snovima. Tišina noći nedovršena drhti zbog jutra koje se približuje; zbog sutrašnjega dana – a to je nepobitna istina!

„I bijaše ova noć prazna, istražujući svjetlo na brežuljku, kopajući svoje snove, kopajući po snovima okrenem se prema jugu gdje nađem ljude koje sam odveć davno ostavio a još ih nisam proslavio. Zdravo, meni odani sa mojega ognjišta, iz mojega djetinjstva – ostat ću tu s vama malo kako bih se sjetio vremena potrošena, vremena izgubljena.“

Glasno zboriti o ljubavi, kao stvorenja koja sanjaju i kao dvije mrkle sjenke koje titraju u prolazu između dana i noći, između života i smrti.“

I „vrtovi humske zemlje“ plove poput lađe; u srcu da se nađu i nikada otud ne izađu – blistaju poput jutarnje sjene u svitanje.

Svi nemiri zatvaraju se bjelinom papira, što je drugo ljubav do „mastilo u krvi“ (B. Miljković), koje se rađa u ranama u svanuće i tu se „samo strašna bajka kočoperi, i čednost pušta svoje koplje da krvari“ (N. Martić).

„Oluja dođe s mora“ (N. M.), ali u „zoru sve umine“. To je samo martićevski pjesan, putena radost iskazana igrama neba i zemlje kroz „usta puna radosti“. (N. M.).

Ljubav raznosi prah svijetom, čovjek je upućen na drugoga, upućen je i sudbinski vezan na svijet oko sebe koji je dosegnuo vrhunac u čovjeku. *Stablo nasred svijeta* – raskošno, ljepotom rastrošno; produktivno; stablo

mira i ljubavi – čudesno stablo raste u visine, u uzvisine: radost stvaranja svijeta kakav jest. Stablo izrasta iz riječi, obraslo je poetičkim vokabularom, dar životu, dar i dah života – događaj u svemiru.

Obiteljsko stablo je poetička priča, više ispričana nego opjevana – govori o pravu na ljubav, o junačkim pothvatima i (su)novraća se nadgrobnim na(t)pisima, o naraštajima: konačno o kršćanskim zazivanjima: „Djeco, zajedno s vama ljubav će ući u ovaj dom. Od danas ja ću se radovati kao golubica što nadlijeće polje i odjednom ugleda svoje jato. Neka (je) vaše novo jato i množnije i hrabrije od jata iz kojih dolazite. Rađajte djecu i vaša ljubav će podmladiti ovaj svijet“ (N. Martić, *Obiteljsko stablo*, str. 35).

„I tako, s koljena na koljeno... kroz dolinu teče najljepša rijeka na svijetu“ (N. M.).

A tek kasnije uplitanje u *Košulju od lišća* nosi nešto smireniji glas, ali se poetika i dalje upliće i zapliće u južna ocrtja, iskon rođenja iz kojega se Nikola ne može, niti žudi, niti želi izvući. „U svim Martićevim knjigama... snažan je osjećaj punine jezika, slojevitosti značenja i bogatstva slika: to je pjesništvo, po svemu, pjesništvo znamenja – znaka plovidbe i svanuća“ (K. Šego, iz recenzije – *Košulja od lišća*). Naprijed rečena Šegina misao u potpunosti odgovara Martićevu poetološkom leksiku, višeslojnosti i bogatstvu nosivosti riječi i jezika.

Martić, potpisnik *Sarajevske deklaracije o hrvatskom jeziku*, u poetskoj praksi nije mnogo mario za prohodnost i čistoću hrvatskoga jezika. Ne znam kako to nitko od hrvatskih (kritičkih) čitatelja nije zamijetio ili je u tomu još bilo straha... kao i u Martićevu pisanju, ali Martić je odvažan potpisnik Deklaracije i nije povukao svoj potpis, pa ne vidim razloga da njegov poetički čistopis nije i hrvatski čistopis. Zadnjih tridesetak i koju godinu ne bi trebalo, ne bi smjelo biti straha. Smatram važnim držati do čistoće i čestitosti hrvatskoga jezika u pisanju (to ostaje u povijesti; u jeziku, u vremenu...). To je važnije nego deklaratorno iskazivati i podržavati sve uzuse hrvatskoga jezika premda ni to nije zanemarivo. Ima tu koječega i do recenzenata; lektora, korektora – ali oni ne smiju zadirati u auktorov jezik, u njegovo supstancijalno tkivo. (Smatram da i sada njegov sin Boran, u nadi da je živ, s hrvatskim nakladničkim kućama – to može učiniti uz pomoć jezikoslovaca i istaknutih književnika... tako bi Martićevo djelo dobilo na čistoći i redukciji, pa i na kakvoći). Izbaciti srbizme i tuđice gdje je to moguće... npr: niko, neko, ponovo, dockan te mnogo „dakavice“ i drugih riječi.

„Pjesme Nikole Martića iz njegove nove knjige (*Košulja od lišća* – op. Z. K.) bremenite su povijesnim primisljima u kojima suvremene nedaće doživljavaju katarzu i prosvjetljenje. U tome pjesničko i ljudsko iskustvo postiže skupni izraz bogatog jezičnog tkiva koje nam prenosi misao o tragičnosti života u brzacima i vrtlozima povijesti na prostorima neprolazne ljepote, kojima smo baštinici“ (Zvonimir Mrkonjić, iz recenzije).

Uz ovu protegu i misao Zvonimira Mrkonjića možemo samo još dodati – ta svevremena, neprolazna ljepota je duboko mistična i pjesnički imaginarna. Inače je hrvatski jezik popravljen, kudikamo bolje uporabljen u odnosu na ranije knjige.

PJESAN CVIJETI ZUZORIĆ

Odakle ti košulja od lišća, dijete?

Pitaju me katkad

Mile gospođe iz Grada.

A ja se samo osmjehujem.

Kako da im rečem

odakle mi košulja od lišća?

Minula su draga ljeta, zime

Nema više košulje od lišća

ni čuđenja gospođa iz Grada.

.....

Pjesan Cvijeti Zuzorić jedna je od najmetaforičnijih, ali i najizravnijih povijesnih istina cvjetova od lišća, njima je utvrdila istinu o Osmanlijama, sačuvala obraz, kršćansku vjeru i digla Hrvatsku iz sna. Žena-heroína! Cvijeta Zuzorić! Mila Gojsalić!

Jednostavnim stihovima kao da je riječ o priči, a ne o povijesnoj drami i tragediji glavne junakinje, Martić veliča moralna djela do vrhunca poetičke lagodnosti – a ne kao da se radi o eksplozivu koji jest pretočen poetički u „košulju od lišća“.

*Ovdje se nikad ne zna
čija će ruka rastvoriti vrata
između zime i proljeća,
čija će ruka zapaliti svijeću
na grobu prerano umrlog pjesnika
I danas njegovo se ime izgovara šaptom,
i pjesme iz njegovih snova
ovdje se pjevaju šaptom,
do uzglavlja mu ostavljaju onaj cvijet
što plamti bojama i kad zaleprha snijeg.*

*Kad zgasne svijeća, procvate ruža,
Aleluja...*

(N. Martić, str. 61)

To su godine sarajevskih odlazaka na „Mojsijev“ – Kranjčevićev grob – povijesne pjesme nade koja Kranjčevića unatoč svim lutanjima i traganjima nije izdala. Tko su prerano umrli pjesnici, tko će odškrinuti njihovu bisernu školjku stihova, zapaliti plamen (svijeće) stihova koji će izlistati prekrasnim cvjetovima ruža?!

Pa opet zavičajno, nacionalno domoljublje:

*Sredozemni prsten nam sja
u njegovu sjaju nam vino,
Stol za prijatelje i Knjiga
rastvorena za one koji će doći,
jer neutaživa je žudnja naša...*

(N. Martić, *Putujući na Zapad*, str. 69)

Sredozemni prsten mediteranskoga obola sve više uzmiče od starije k novijoj civilizaciji – tu je i stol za sve dobronamjerne, prosvijetljene i knjiga rastvorena, to je knjiga povijesti i povijesna knjiga; to je *Biblija* i to je knjiga koju priroda, unatoč svemu, stalno obnavlja.

To je *Košulja od lišća* – povijesni lapidarij, plovidba Jurja Šižgorića, Jurja Dalmatinca, Džore Držića, Cvijete Zuzorić, Petra Hektorovića, Hanibala

Lucića, S. S. Kranjčevića, T. Ujevića, A. B. Šimića... u toj zgusnutoj povijesti stihovlja našlo se i mjesto za barbare, rušitelje Grada... i još mnogo toga.

„*Nek se opet vrati nada licu čovjekovom, svjetlost odbjegla pred sjenkom vremena i oluje, lice žene oprano od šminke, meke ruke najmlađe ljubavnice,*“ peva ovaj autor koji zelenu travu pored vojničkog doma snatri kao željenu oazu sna, razneženo i meko, posve daleko od visokih glasova svog temperamentnog govora. O dostojanstvu i svetu moćnom ovaj pesnik kazuje uzbuđeno i katkad preglasno, ali je njegova prva misija, kako se meni čini, da doziva a ne imenuje, da pređe na onu drugu, na onu zagonetnu obalu stvari“ (Draško Redep, *Znamen – O poeziji Nikole Martića*, str. 152).

I još isti auktor: „za moje osećanje poetskog čina, najatraktivniji i najostvareniji odeljak ove poeme jest onaj koji, pod naslovom – *Ljubav svog pjesnika traži* – varira živopisno i lirski senzibilno raspoloženja u godišnjim dobima koja, sva od reda, čeznu za svojim pesnikom. U tom odeljku postignuta je stvarna ravnoteža između apstraktnog, uzvišenog, nekamo u oblasti oslobođenog, rasanjenog duha iskazivanog u znaku svečanog tona, i tihog, emotivnog, odista pitoresknog lirskog tkanja. Sublimiranog izraza sa naglašenom koncentracijom misli, upravo ovaj odeljak, što je za mene veoma simptomatično, pominje da – vrijeme je kad su neslućena djela na pomolu, i čovjek povodljiv a sretan koraca opijen iznenadnim ponudama prolaznosti“ (Isto, str. 168).

Poetički ritam upečatljiva znamenata sa svim bićima i stvarima uspostavlja pjesničku tamnu odjeću tijekom povijesti i nedjeljivo vrijeme kao što je i ljubav. Na koncu, neminovan je čovjekov pad; pa kroza zavještanja pjesnik izvlači sublimiranu misao, okoliš, *Hrvatsku zemlju tragičnih pjesnika* – i sve to provlači vremenom i dobima proljeća, ljeta, jeseni i zime.

I *Zaslovom* ne zaslovljuje, ne zatvara otvoreni rječnik i zaziv – već opetujemo:

„Ni slova, niti počasti bilo koje vrste neće me pridobiti. A ti? Ma gdje bila, ti si zajedno sa mnom. Evo poslije tisuću i tri godine mi koracamo udvoje.

I riječ koju si kazala, dotičući opet moje usne, postade svjetlost na nebu, zora. A to je naš dom.

I ti ćeš na tom plamenu grijati svoje ruke, podobne za vesela djela zajedništva, uz glazbalo, pitku vodu i kruh.“

Martić pravi tlo i apstraktno bezvremeno vrijeme (statično) za svoju riječ i za svoju poetiku. Govor jezika se ne probija gustom i/racionalnom mističnom riječi, jezik i ozemlje – riječi uvijek ustreptale izdržavaju tektoniku poetike, začudne lirske proze koncem XX. stoljeća – kada su i simbolizam, ekspresionizam i nadrealizam prošli akribijsku fazu.

To ne znači da su *passé*, da se mogu prešutjeti: Rimbaud, Whitman, Breton, Saint-John Perse ili naši: T. Ujević, A. B. Šimić, Mak Dizdar... Ne mogu, ne smiju se odbaciti niti prešutjeti – jer su oni od odbačene riječi napravili ugaoni kamen temeljac lirike (posebice XX. stoljeća). Ta će lirika (poetika) bdjeti i svijetliti u sva vremena civilizacija.

Kod svakoga velikog pjesnika dominira jedna (ili više) ideja; kod Martića je to Ljubav i njezina nedodirljiva čežnja između života i smrti. Martićeve pjesme ne poznaju metriku, nego slobodni stih, slobodnu riječ koju izgovara; različni rukopis, pjesma nije inertna – ima i svoj zvukopis, ona upućuje, fascinira, dekodira. Martićevo stvaralaštvo je humanizirano, ne zanosi se stvarnošću, više ga zanima iluzionizam, mitologija, ali i životna askeza. Borgesovski nesklad između zbilje i privida stupnjevito poprima višesmislenost pretvarajući se u beskrajni sustav zrcala privida koja u riječi postaju zbilja. Jedna se iluzija mijenja drugom, iz jednoga sna izvire drugi, novi – gdje jedna percepcija stvara drugu... (Usp. vidi – Borges, *Kratke priče*, str. 117, K. Vidaković Petrov).

Prije našega Martića, T. S. Eliot bi rekao: „I zatim, u preporođenom trenutku, dođe: trenutak u vremenu, trenutak vremena. Na trenutak: izvan vremena, već: u vremenu, u onom što zovemo historija: cijepajući, poloveći svijet vremena, trenutak u vremenu, međutim ne: trenutak vremena. Trenutak u vremenu, i vrijeme se začu u tom trenutku: jer bez smisla: nema vremena, a baš taj trenutak vremena: dao je smisao“ (dodatak – Z. K. – S/ misao!; T. S. Eliot, *Stijena*, VII.).

Hermetične riječi, hermetična djela uokviruju vrijeme u rascvaloj zemlji, razigranoj, razvigojenoj, južnoj zemlji i podneblju pa do „puste zemlje“ koju zima europskoga suvremenoga duha proždire – postajemo li svjesni zastrašujućih pjesničkih riječi, tekstovainventivnosti, nastajanja i nastojanja za mjerom svega stvaranja – neumornoga istraživanja oblika, tema; prijepora koji nadilaze dimenzije jezika i jezikoslovlja; akademske raspre o poetičkom govoru, postaju li i one floskule historijske dinamike i statike? Govor moderne tehnologije – odvaja li duh, dušu i tijelo!? Kako god se

kuća zida od temelja tako nastaje arhitektura poetike, pjesništvenoga jezika iz tlocrta svjetlosti, to je i bljesak martićevske prirode poetskoga govora i prirodopisa.

Bezmjerno čudovišne riječi koje uvijek izvuče iz onoga kolektivno-nesvjesnog: arhetip istine i bića; života i bivstvovanja. Svi glasovi ove lirske poeme, kantilene – simboli, znameniti glasa ličnosti – Božji izabranik pod kapom nebeskom, u uzburkanoj pjeni i sjeni oceana.

Ta prolaznost ima smisao u pjevanju, premda to pjevanje ne može biti natpjevano, zatvoreno, završeno. Martićeva vidovitost je jedna od velikih vrlina naraštajnika – djelotvornost ljubavi ostvarene u riječi. Govorio je i pisao o mnogim veličajnim imenima, o velikim djelima, o svojim zavičajcima, kojima najviše „duguje“ riječ, stih, činilo se da nikada nije mogao dostatno iz/reći; napisati velebne riječi u čast onima čiji je život očajno veličanstven – u njima se zrcali njegova poetika. Kao da je naš Martić upoznat s Andrićevim *Znakovima pored puta*:

„Mislim da ste i vi uvideli kako je teško sagledati i najočigledniju istinu, kako čovek, uopšte, sporo uči i kako skupo plaća to malo što u svom kratkom veku nauči“.

„Kad bi se moglo saznati, izreći i dalje preneti ono što muzika nejasno nagoveštava, čovek ne bi bio ono što je sada – tamno biće u tami, koje ne zna ništa pouzdano o sebi ni o svetu u kome živi, ni o svojoj pravoj sudbini“ (str. 49 – naklada 1980.).

O usudu duše i tijela pjeva Nikola u metaforama i metonimijama. Žal za prerano izgubljenom sestrom, žal za prerano izgubljenim bratom – ocviče on kroza južne biljke njemu drage i njegovim najmilijim umrlim – s njima pravi usporedbu, biljke zavičajke u „kaduljinu brdu“, „moja sestra trešnja“, „duša i tijelo“, ali ne kao nepomirljivo dvojstvo, dvostrukost, dualizam koji je karakteristika hereze. „Bor“, „višnja“, „jabuka“, „šljiva“, „naranča“, „bajam“, „maslina“, „dunja“, „orah“, „ruža“, svud u riječima

mlada zavičajna stabla – biljke koje pjesnik oživotvoruje kao svoja najbliža i najdraža bića. On priznaje: „ne znam što je duša a što tijelo tih biljaka – ali su one personifikacija i oživljavanje mrtve rodbine; pa i zamrle prirode“. Stil zbirke *Duša i tijelo* nosi često čestotne biljke u naslovu, a kaligrafijom njihov oblik. Kulminacija u ljubavi jest kad „ljubav svog pjesnika traži“ – o tome smo maloprije izrekli sud.

„Pjesnik te imenuje tajnom, prevedena na jezik moga naroda ti si ljubavna pjesma i zgrješene u ljubavi“ (N. M., *Izabrane pjesme*, str. 131).

Sva ova stabla izbijaju iz zemlje, pjesnik joj daje posebno priznanje, daje joj najmilija bića, personificira biljke, zahvaća ga blagi lahor južnoga vjetra – toj zemlji iskazuje zahvalnost, predaje joj „dušu i tijelo“, predaje joj srce, duh svoj koji se ujevićevski uzdiže u etire. Ne samo ono što iz „mrtve zemlje“ klija, izniče, nego prije svega će nas nadrasti, nadživjeti riječ. Ne znam je li pad u ljubav istodobno i uzlet u ljubav? Uspon. Majčinstvo zemlje je nešto najpoželjnije /zemlja roditeljica! – i to mora biti uzlet u /uz/ ljubav. Pjesnik mora biti gospodar riječi ako se zove/smatra pjesnikom – riječ je bogat, velik vrt prostora u kojem se beru naramci riječi. Etimologijski: pjesnik je od antičkih vremena miljenik bogova, pa su mu i namijenili tu patničku sudbinu: borbu s riječima. Sloboda pjevanja je još zajamčena – u atenskom vrtu pjesnik se spleo s riječima, a ponad njega zvjezdano nebo vječnosti stalno raste. Što bi bio pjesnik bez patnje, Martić je to u nekoliko inačica lijepo varirao: fizički gubitci, intelektualno naprezanje; doseći savršenu riječ, trošenje fizičkih i duhovnih atoma – tuga zemnih ostataka pretače se u radost vječnosti, u život vječni.

Evo storije o pjesništvu Nikole Martića: „Zbog Hölderlinova pera... sve ljepote svijeta su u mirisu kalopera... zvonio je dragi glas... Milovao je kamen... žedao sunčevine... prebirao krčevine... preslušavao stečke... ljubio ikavicu... čitao samo njemu... rastvorenu knjigu zemlje... i b'rte dojadi mi šuljati se... iskočih iz sjene... znao je za mene... čitavo vrijeme... i kad mišljah da će me prekoriti... on se samo nasmije...“

.....

On ne mari za ovozemaljski raj... zanima ga samo svjetlost... čist i slobodan zrak.“

Lj. Krmek, *Nikola i ja* – XIII. Neretvanski susreti, str. 99.

Zar je moguće da pjesnika boli jezik u „vrtovima zemlje humske“, zar „znamen“ ne zaliječi tu boljku? Vrijeme je ponovnom Martićevu pjesničkom uskrsnuću; a jezik hrvatski pročistiti kako je pjesnik i deklaratorno tražio. Sjaj jezika u bršljanu božićnom i svjetlosno opredjeljenje za čim je Nikola čeznuo i ovozemaljski iščeznuo. Ispratismo ga „svečano“ pjesnički, a blagdanski čekamo novo poetsko uskrsnuće Nikole Martića. Amen.

Vrela:

- Andrić, Ivo: *Znakovi pored puta*, Beograd, 1980.
- Boban, Vjekoslav (priredio): *Hercegovina – antologija hrvatske lirike*, Zagreb, 2003.
- Borges, J. L.: *Kratke priče*, Beograd, 1979.
- Eliot, T. S.: *Izabrane pesme*, Beograd, 1977.
- Friedrich, Hugo: *Struktura moderne lirike*, Zagreb, 1969.
- Grubišić, V. – Kordić, Z. – Šego, K.: *Dreams Dreamt Long ago* (Davno sanjani snovi), CEI, 2009.
- Kočan Mijović, S. (priredio): *Skupljena baština*, ŠN, Zagreb, 1993.
- Kordić, Z. – Šego, K.: *Mnogoglasje*, DHKHB, Mostar, 2000.
- Kordić, Z. (odabrao i priredio): *Jezik i hrid*, Zagreb – Mostar, 2005.
- Koroman, V. (priredio): *Hrvatska proza BiH od Matije Divkovića do danas*, Mostar – Split – Međugorje, 1995.
- Koroman, V. (priredio): *Hrvatsko pjesništvo BiH od Lovre Sitovića do danas*, Mostar – Split – Međugorje, 1996.
- Milanja, C.: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, Zagreb, 2000.
- Mrkonjić, Z., Pejaković, H., Škunca, A. (priredili): *Nаша ljubavnica tlapnja* (antologija hrvatskih pjesama u prozi), Zagreb, 1992.
- Mrkonjić, Z.: *Prijevoji pjesništva I.*, Zagreb, 2006.
- Martić, A.: *Igra vjetрова*, Mostar – Zagreb, 2001.
- Mandić, D.: *Sabrana djela I.*, Mostar, 2013.
- Martić, N.: *Vrtovi zemlje humske*, Sarajevo, 1964.
- Martić, N.: *Bogumilska bajka*, Sarajevo, 1971.
- Martić, N.: *Sedmo godišnje doba*, Sarajevo, 1972.
- Martić, N.: *Svanuće davnine*, 1975.
- Martić, N.: *Izabrane pjesme*, Sarajevo, 1981.
- Martić, N.: *Zavjetno stablo*, Split, 1990.
- Martić, N.: *Stablo nasred svijeta*, Split, 1986.

- Martić, N.: *Duša i tijelo*, Sarajevo, 1982.
- Martić, N.: *Košulja od lišća*, Zagreb – Mostar, 2000.
- Martić, N.: *Znamen*, Sarajevo, 1968.
- Musa, Š., Sušac, G. (priredili): *Nisam mrtav samo sam zemlju zagrlio* (antologija ratne lirike iz BiH), Mostar, 1995.
- Život* (časopis), br. 2, Sarajevo, 1974.
- Život* (časopis), br. 11, Sarajevo, 1974.
- XIII. Neretvanski književni, znanstveni i kulturni susret – Nikola Martić*, Zagreb – Čitluk, 2021.
- Whitman, W.: *Vlati trave*, Beograd, 1969.

Igor Žic

Postojani kositreni vojnik

(inspirirano knjigom Marijana Grakalića *Pjesme vojnika*,
Udruga Viva grupa, Zagreb, 2023.)

1. Krugovi koji se šire

Književnik Milan Osmak (Pančevo, 9. ožujka 1940.), s kojim sam nekoliko godina surađivao kao glavni urednik *Književne Rijeke*, preminuo je 13. veljače 2015. u Zagrebu. Bio je jedan od najpomirljivijih književnika koje sam ikada upoznao i na neki način podsjećao me je na mog djeda, pjesnika Ivu Žica-Klačića. Poveznica je bila meni draga knjiga *Mare nostrum – Antologija hrvatske poezije o moru*. Impresivna antologija bila je otisnuta 1971. na vrhuncu Hrvatskog proljeća. Ambicioznu, odeblju knjigu priredili su Marijan Grakalić stariji i Milan Osmak. Moj primjerak ima i posvetu: *Svom dragom unuku Igoru djed Ivo, konac srpnja 1971. u Rijeci*. Ivo Žic-Klačić bio je u antologiji zastupljen pjesmama *More nas zove*, *U lovu na lokarde* i *Prid Kostrijon*. To mu je bio i jedan od posljednjih literarnih iskoraka jer je umro prvih dana 1972. godine. Ponekad su životni i emocionalni krugovi isprepleteni na neobičan način. I možda, ipak, ne iznenađuje da sam uspješno surađivao i s Milanom Osmakom... i s Marijanom Grakalićem, zagrebačkim piscem – sinom antologičara iz 1971. godine! No idemo po redu... Marijan Grakalić stariji (Zagreb, 30. kolovoza 1931. – Samobor, 21. travnja 1997.), hrvatski publicist, pjesnik, novinar, novinski urednik i kulturni djelatnik. Podrijetlom je iz obitelji istarskih Hrvata, izbjeglih iz zavičaja pred talijanskim fašizmom. Gimnaziju je završio 1953. u Zagrebu.

Novinarsku karijeru gradio je kao glavni i odgovorni urednik *Samoborskih novina* (1955.) i *Požeškoga lista* (1956. – 1957.), dopisnik *Glasa Slavonije* iz Požege (1958. – 1961.), Radio Zagreba iz Požege (1958. – 1961.) i *Pule* (1961. – 1967.) te urednik u *Vjesniku* (1968. – 1971.) i *Radničkim novinama* (1977. – 1988.) u Zagrebu.

Sa skupinom entuzijasta pokrenuo je pulski časopis Matice hrvatske *Istarski mozaik* i bio njegov prvi glavni i odgovorni urednik (1963. – 1966.). Objavio je na stranicama tog časopisa i jedan izuzetno zanimljiv, strastven, politički tekst programskog karaktera *Kultura Istre danas*: „Grgo Gamulin me požurio s obradom mojih gledanja i stavova o kulturi Istre danas – u ovom našem vremenu i prostoru. Zahvalan sam mu za interpretaciju *Prorovati Učku* u *Telegramu* broj 299, iako se s njom i s njim u svim nijansama ne slažem, što nije ni bitno. Sasvim je pametno radije pronaći zajedničke dodire i s Gamulinom i sa svima onima, pa i potpisnicima članka o Istri – Ivom Žicom-Klačićem, Miroslavom Vaupotićem, Milivojem Slavičekom, Nedjeljkom Fabrijom, Matom Raosom i Jozom Laušićem, te na tome uz ostale snage, inače brojne i konkretne, graditi suvremenu kulturu na našem najvećem poluotoku. Jer sasvim je svejedno tko je bolje gledao Toskanu – Gamulin ili ja, Slaviček ili Zadranić Vladimir Pavić ili neumorni Giacomo Scotti. Isto tako sasvim je svejedno tko je stoposto u pravu kod gledanja uzroka propasti istarskih gradića, ali ne samo – da se razumijemo – gradića već i mnogo dragocjenih vrijednosti u Istri. Činjenice su tu. Poreći ih ne možemo i ne smijemo, sipali se pepelom milijun puta po glavi ukoliko uopće treba da se posipamo. Niti je Gamulin kriv što je to tako, niti ja, niti... Mi tražimo samo izlaz afirmaciji – kako sam već nekoliko puta javno rekao i napisao – na širem nacionalnom planu svega onog što se u Istri, stvara, događa i gradi. A da li toga izlaza, pa i priznanja ima? Istra nije učmala provincija. Bez obzira gdje i tko ima takvo mišljenje o kulturi Istre danas, bilanca govori da je rad konstantan i koristan. Da! Možda provincijski? No za moj pojam provincije nema. Postoji samo vrijedno, manje vrijedno i ništavno. Hiperurbanizirani Zagreb ne može i u nacionalnom interesu ne smije imati stav (kakav se već formira) da sve što nastaje u Zagrebu ima republički, maltene nacionalni karakter, i da to nacija mora financirati, a ono što nastaje u Puli, ili Poreču, ili Senju je lokalnog ili u najboljem slučaju regionalnog značenja. A kiča ima i u Zagrebu i u Puli. To je bar jasno. Ali ima i invencije, stvaralaštva...“ (*Istarski mozaik*, br. 5–6, 1965., str. 202).

Marijan Grakalić uredio je više od stotinu knjiga, posebice istarskih autora (Š. Mlakara, Z. Črnje, S. Ivezica,) i zbornika te surađivao u listovima i časopisima *Nedjelji*, *Glasi Istre*, *Vjesniku Povijesnog arhiva u Rijeci*, *Vjesniku*, *Iseljeničkom kalendaru*, *Hrvatskom iseljeničkom zborniku*, zborniku *Zagrebački Gradec* i drugima, ponajviše s temama iz područja heraldike (o grbu Istre i grbovima istarskih gradova, grboslovcu Carlu Baxi i o hrvatskom grboslovlju općenito). Autor je knjige *Hrvatski grb: grbovi hrvatskih zemalja* (1990.). Pisao je o Toniju Perušku, Anti Dukiću, A. G. Matošu, Brijunima... U vlastitoj nakladi objavio je zbirke *Lirika nad Samoborom* (1955.) i *Miris moga kraja* (1956). Objavio je monografije *Samobor* (1955.), *Jasenovac* (1958.), *Požeška kotlina* (1958.), *Hrvatski naivni umjetnici i likovni samorastnici* (1967., 1969.). Zastupljen je u antologijama Mirjane Strčić (1989.), Dušana Karpatskog, u češkom prepjevju (2001.) i u *Antologiji samoborskog pjesništva* (2003). U koautorstvu s Milanom Osmakom objavio je 1971. antologiju hrvatske poezije o moru *Mare nostrum*.

2. Putevi i stranputice

Mene je Marijan Grakalić mlađi (Požega, 24. lipnja 1957.) osvojio tijekom nekoliko dana intenzivna druženja u listopadu 2012. Bio sam izlagač na Zagrebačkim književnim razgovorima u Društvu hrvatskih književnika, a on je dolazio i odlazio, uvijek s nekim novim idejama. Svaku večer odlazili bismo u *caffè*-bar Cinkuš u Mletačkoj ulici, između restorana Didov san i Banskih dvora. Nekakav vrhunac tih druženja bilo je otvorenje izložbe Dore Katanić. Bio je to jedan neobičan i poetičan događaj, koji je organizirao i u kojem je uspio spojiti različite medije: film Kreše Golika *Tko pjeva zlo ne misli* – nastao po djelu Vjekoslava Majera *Iz dnevnika malog Perice* – s glazbom iz filma, koju su izvodili *Cinkuši*, s velikim slikama Dore Katanić – na kojima su motivi iz filma! On je otvorio izložbu ispred *caffè*-bara kako bi potom *Cinkuši* oživjeli najbolji hrvatski film svih vremena!

Tada je rekao: „Kroz igru plohe i boja, dubinu prikaza i sjećanja, njene slike postoje kao sentimentalna i umjetnička činjenica između oka i stvarnosti, odnoseći se pri tome podjednako na druge umjetničke medije koji su ih inspirirale, film i književnost, kao i na ukupnost onog načina života što se u Zagrebu prepoznaje i postoji kao njegov autentični iskon. Slike koje su ujedno ikone grada i njegove memorije time zadobivaju značenje što

nije tek umjetničko. One postaju fantastično posvećenje identitetu grada i njegov su sastavni dio. Ujedno, ulja na platnu prenose filmske trenutke u širi vremenski prostor, a moguće i izvan njega, što ne bi bilo moguće da nije u pitanju gotovo pjesnička intuicija ili likovna magija koja prepoznaje i istodobno izražava jedinstveni udes srca bez kojeg je, tako i tako, bilo kakva umjetnost nemoguća. Uvjerljivost izloženih radova krasi beskrajna razdraganost. Ona se osjeća kroz nadilaženje kolažnog prikaza i ritma u kompoziciji svake slike. Ponajviše dolazi do izražaja u posljednjoj slici iz ciklusa, onoj s vjenčanja (gdje gospodin Fulir konačno ženi staru frajlu Minu), a koja je, slika naime jedina monokromatska...“ S nama je bila i fotografkinja Marija Braut (1929. – 2015.), redovita gošća u tom tako gornjegradskom *caffè*-baru. Nikad mi Zagreb nije ostavio toliko zagrebački utisak kao te večeri, a poostvaritelj neodoljive (možda preslatke?!) iluzije bio je Marijan Grakalić!

Sâm je o sebi pisao u dopisu koji mi je poslao iste te 2012. godine: „[...] U pogledu ostvarivanja društvene uloge pisca u vlastitoj sredini tokom cijele prošle godine, s ponekim izostankom, no gotovo svakoga tjedna vodio sam *Talk Show – bez rezervacije* u najstarijoj zagrebačkoj gostionici na Gornjem gradu *Pod starim krovovima*. Tako je ponovo oživjelo to mjesto u koje su zalazili Antun Gustav Matoš, Vjekoslav Majer, Miroslav Krleža, Tin Ujević, Josip Sever i mnogi drugi naši pisci i pjesnici. Tako sam tamo napravio razgovore koji se kasnije mogu slušati na portalu *Radio Gornji grad* s čitavim nizom javnih ličnosti: Perom Kvesićem, Mišom Hrnjakom, Borisom Perićem, Borom Radakovićem, Tončijem Majicom, Romanom Bolkovićem, Nenadom Korkutom, Jasnom Bilušić i drugima. Također, u smislu takvog nastojanja djelovanja u kulturi autor sam sljedećih izložbi u Galeriji svratišta *Cinkuš*, također na Gornjem gradu u Zagrebu: karikatura Stiva Cinika, fotografija Zagreba Marije Braut, fotografija Ane Šesto, fotografija Nine Brkić, ulja na platnu Bože Glumca, vinorela Ivce Kiša, te fotografija Mije Vesovića. Redovno pišem likovne i druge umjetničke prikaze o radovima i djelima kolega umjetnika. Naravno, s osobitom pažnjom i nastojanjem da se zagrebački Gornji grad oživi na način da umjetnost i estetika budu svakodnevno prisutni i u malim i drugačijim prostorima no što su to velike i poznate institucije. Glede mog statusa do nedavno sam držao *Galeriju arkadija* također na Gornjem gradu sa kositrenim vojnicima koje lijevam i drugim rukotvorinama, no zbog krize bio sam prisiljen

da je zatvorim i otkažem vlastiti obrt, tako da je pisanje i javno nastupanje sad moj jedini izvor prihoda...”

Sve je tu poetično maglovito i... na rubu raspada. Život koji ne može samog sebe uhvatiti niti prihvatiti. Život postojana kositrenog vojnika! Očaravajuće užasan! Do posljednjeg trenutka neće biti jasno je li riječ o uspješnu ili neuspješnu životu. Pokušavajući shvatiti njegov svijet, čitam i drugi njegov dopis iz 2012. godine: „Rođen sam u obitelji pjesnika i novinara, također Marijana Grakalića (knjige: *Lirika nad Samoborom*, *Bogumil Toni*, *Miris Moga kraja*, *Hrvatski grb i grbovi hrvatskih zemalja*, uredio je *Mare nostrum – antologija hrvatske poezije o moru* zajedno s Milanom Osmakom, a pisao je o Anti Dukiću, Toniju Perušku, A. G. Matošu, Brijunima i drugim osobama i temama, te je zastupljen u antologijama Mirjane Strčić, Dušana Krpatskog u češkom prijevodu i antologiji samoborskog pjesništva) i moje majke Emilije Grakalić koja je bila prva žena tv i filmski snimatelj u ovom dijelu Europe na Televiziji Zagreb (od 1963. do 1972.). Odrastavši u takvom okruženju u Zagrebu, Puli i Samoboru krajem sedamdesetih počinjem objavljivati pišući feljtone u *Večernjem listu*, te radeći reportaže za tadašnji časopis za kulturu *Ok*. Pjesme objavljujem u *Samoborskom kalendaru*, a 1978. godine zajedno s pokojnim Borisom Vujčićem te Omerom Rakom, Željkom Roškom i Borisom Jurinićem pokrećem časopis *Zoon Politikon* kao znanstveni časopis studenata Fakulteta političkih nauka u Zagrebu. Studiram potom i na Filozofskom fakultetu i radim u uredništvu *Studentskog lista* i *Poleta*. Eseje, priče, članke i feljtone objavljujem u *Ok*, *Poletu*, *Studentskom listu*, *Večernjem listu*, *Danasu*, *Radničkim novinama*, *Mladini*, *Startu*, *Danasu*, *Odjeku*, *Vjesniku*, *Dugi*, *Omladinskim novinama*, *Ninu*, *Quorumu*, *Pitanjima*, a poslije u *Globusu* i drugdje...”

Naši susreti u Rijeci bili su rijetki i nekako uzgredni. Slučajni. No njemu je Rijeka bila važna kao prostor osvajanja slobode. U ovom gradu mogao se riješiti nekih zagrebačkih složenih odnosa koji su ga gušili i prepustiti se drugačijoj stvarnosti. Ugodno opuštenoj. I pomalo zapuštenoj. Pisac koji se sklonio u zavjetrinu. O Rijeci se nekad govorilo kao o lučkom i industrijskom gradu. Tako su obično započinjali članci u enciklopedijama. Nažalost, situacija se ponešto promijenila i Rijeka je 2012. – 2013. postala Ništa – bez boje, okusa i mirisa. Jedan od najhrvatskijih gradova, u kojem su Hrvati uvijek rado bili bilingvalni, što je i dovelo do cinične definicije

Rijeke uoči Prvoga svjetskog rata: *mađarski grad u kojem Hrvati govore talijanski, a gradonačelnik Giovanni de Ciotta* (na dužnosti 1872. – 1896., unuk Andrije Ljudevita Adamića!) – *njemački!*

Bila je i *Rieka* (bez j!) i *Fijuma* (s j!). Navodno crveni grad, bio je najcrnji grad u Europi – ono mjesto gdje je fašizam, pod pjesnikom D'Annunzijem, zaživio 12. rujna 1919. godine, dakle tri godine prije Mussolinijeva Marša na Rim, odnosno 14 godina prije Hitlerova dolaska na vlast demokratskim putem. Rijetko se gdje tako dramatično ljuljao brod povijesti kao u *malom velegradu* na Kvarneru. Od trčanja s desne na lijevu stranu broda napokon je svima pozlilo!

Rijeka je već dugo grad umirovljenika i studenata – tim redosljedom! *Radnička klasa otišla je u Raj*. Znajući da se priprema opći potop, prisjećajući se Noe – pa i Kama, njegova sina pretjerano sklona istini! – Društvo hrvatskih književnika – Ogranak Rijeka odlučilo je obilježiti taj događaj na brodu *Arca fiumana* (!). Kao što bi to sažeto rekao D'Annunzio: *Hic manebimus optime!*, što će reći: *Ovdje nam je dobro!* U subotu 20. travnja 2013., samo nekoliko dana nakon što je Grad Rijeka službeno proslavio svoj dvadeseti (umjesto dvijetisućiti!) rođendan, mi smo se okupili na palubi broda na mrtvom vezu znajući da je cijeli grad na mrtvom vezu! Zalazak sunca bio je prekrasan, uz nešto ugodna vjetra koji je donio svježinu. Na palubi se okupilo četrdesetak osoba: mnogo umirovljenika, poneko radno sposoban, nekoliko nezaposlenih, jedan beskućnik (nekadašnji dopisnik *Slobodne Dalmacije*, koji danas piše za *Ulične svjetiljke!*), neki koji su bili na Golom otoku i neki koji bi tamo mogli završiti čim se to pitoreskno mjesto vrati u funkciju! U sve to savršeno se uklopio Marijan Grakalić. Postoji nešto izrazito riječko u njegovu propitivanju zagrebačke *male povijesti propadanja*. I ne iznenađuje nas kad ispisuje sljedeće retke u (i o) Zagrebu, a otiskuje ih u Rijeci.

„Ledeni vjetar šiba u gornjogradskoj noći. Svako površno zurenje u lica prolaznika nalikuje nekoj uznemirujućoj upali očiju koje zbog toga postaju buljooke i od koje pobolijevaju pokvarenjaci, osamljenici, pijandure te izgubljeni i ostavljeni stanovnici grada. Filip spusti pogled ne želeći se niti pogledom sresti s onima čije životno iskustvo primiče bliže svijesti gotovo zaraznu bojazan da su jalovo sklopljeni sami nad sobom, a neke prilike na ulici učine mu se tek kao puke ruine milosrđa koje se svakodnevno samo kukavički ukalupljaju u puko obavljanje starenja. Tama naraste, a

on zaključi da čak i kada bi bio vjesnik besmrtnosti sada ne bi pritisnuo ono svemirsko kvačilo za svjetlo jer je istina ovdje odavno orobljena. *Non serviam*, besramno zaviče u sebi iznenada ispunjen ponosom i sada siguran kako više ne bi mogao voditi život koji bi bio tek besmislena rutina i puko podilaženje prolaznosti. Noć mu se učini neprolaznom pjesmom u koju se pouzdaje samo nevina sorta sleđena srca pod zatečenom geografijom neba izrasloj u vlasti mjesečine i inja neke ledene zvijezde. Obuze ga osjećanje gole otmjenosti proisteklo iz privlačne privilegije što neporecivo sluti vječnost i tako nadrasla bespredmetne igre skrivalica i taština. *Možda je prokletstvo slobode tek neproračunata volja providnosti koje svetkujući ne pita za dan ili noć jer joj je svaki trenutak istodobno nalik na praiskonsko slavlje*, pomisli Filip ulazeći u krčmu, mjesto gdje svaki životni glumac ispod kraljuje prije ili kasnije izgubi manire“ (KR, br. 1/2012, str. 83).

Kako sam ja u razdoblju 2011. – 2019. bio glavni urednik *Književne Rijeke*, onda sam objavio nekoliko njegovih priloga: *Gledajući u noć – Ulomak iz romana Gledajući u noć / Povratak Filipa Latinovića*, KR, br. 1/2012, str. 83–91; *Krhotine i ornamenta (fragmenti iz 20. stoljeća)*, KR, br. 3/2012, str. 16–29; *Suton u predgrađu* (ulomak iz romana *Bivši čovjek*), KR, br. 4/2012, str. 102–110; *Predstavljanje knjige Bože Mimice o Slavoniji i doček generala*, KR, br. 4/2012, str. 128–129 i *Pet pjesama*, KR, br. 2/2013, str. 161–162. Kasnije se suradnja prorijedila, u prvom redu zbog njegovih poetsko-političkih meandriranja.

Glavni problem s Marijanom Grakalićem je njegova nestalnost i nefokusiranost. Postoji jedan neuhvatljiv nemir u njemu, neka potreba za politikom u neobičnim formama i s ne baš jasnim ciljevima. Možda se ponešto od tog nemira može osjetiti iz sljedećeg djela njegove kratke autobiografije: „Godine 1989., zajedno s tiskarom Josipom Zebićem, pokrećem nakladničku kuću *Azur* u Zagrebu, gdje radim kao glavni urednik. Osim mjesečnika *Azur Journal* uredio sam od 1989. do 1993. sljedeće naslove: Davor Gjenero *Hrvatska u demokraciji*, Tomislav Sabljak *Fantom tiranije*, Milko Valent *Al-gubah*, Boris Perić *Sezona stakla*, Ivan Pandžić *Toranj bjelokosni*, Pavle Kalinić *Andrija Hebrang – svjedoci govore*, Petar Vučić *Jugoslavija izmišljena država – plaidoyer za konfederaciju*, Tihomir Dujmović *Razgovori s dr. Antom Ciligom*, dr. Srećko Božičević *Jame (kao) grobnice*, Mile Budak *Ratno roblje*, Zvonimir Kulundžić *Stjepan Radić i njegov republikanski ustav*, Borislav Vujčić *Kovčeg, ornamenta*, Zvonimir Majdak *Taj-*

ne trga N, Predrag Raos *Hrvatskim mučenicima*, dr. Milan Šufflay *Srbi i Arbanasi*, Živko Strižić *Tako je Radić počeo*, Ćiro Truhelka *Uspomene jednog pionira*, Josip Marohnić *Povijest Sjedinjenih država*, Melita Petras Čerlek *Nešto sasvim drugo*, Ivan Golub *Trag*, Marijan Sinković *Mladost glupana*, Bogdan Malešević *Tajni plamen svijeća*, Andrej Rora *Pjesme bana Jelačića*, Božica Brkan *Lift*, Zvonimir Bukovina *Kustošijanske minijature*, Gordana Linke *Mali jezični priručnik*, Matija Pokrivka *Hum – najmanji grad na svijetu*, Christian Hermann Vosen *Galileo Galilei i rimska osuda kopernikanskog sustava*, Hrvoje Hitrec *Lijepa moja*, Zoltan Gabor *Tragom Apisa*, Ivan Zoretić *Dnevnik čuvara stanova*, Walter Neugebauer *Miškecove zgode i nezgode*, Andrea Rački *Blagdanski stol*, Bruno Kosić *Tiha noć, sveta noć* (slikovnica), *Petrica Kerempuh – slike iz života najvećeg svjetskog prokošenjaka i lakrdijaša*. Kasnije, kao direktor naklade u izdavačkoj kući *Mladost* d. d., izdajem sljedeće naslove: Boris Perić *Austrija – politički vodič*, Lester Thurow *Glavom o glavu*, Hrvoje Hitrec *Smogovci 1–4*, Zvonimir Balog *Pusa od Krampusa*, Krešimir Mrkoci *Mala povijest kartanja* itd.“

Njegovi interesi su brojni i vrlo različiti, njegova energija velika, njegova pažnja raspršena. Kad god sam razgovarao s njim, imao sam utisak da vodimo nekakav kazališni, scenski, dijalog, koji obično nije imao odviše veze sa stvarnošću. No nije bio iznad stvarnosti – ili bježao od nje – jednostavno, živio je u vrlo različitim stvarnostima! Pomalo šizofren ili kubistički pogled na svijet. Mnogostranost jednostranog! Nije mnogo bolja situacija ni s knjigama koje je objavio do 2012. godine.

„Do sada su mi objavljene sljedeće knjige: *Ljubljanski proces*, Emonica, Ljubljana 1988; *Gospa iz Međugorja* (s Vuk Valent / Luka Vincetić), Vjesnik, Zagreb, 1989; *Nesretna fortuna – Gatalica kneginje Katarine Zrinske*, AŠ Delo, Beograd 1989; *Domovinski rat – interviewi*, Azur, Zagreb 1993; *Duhovnosti novog doba*, historiozofska monografija, Reta, Zagreb 1995. (postalo sveučilišni udžbenik za nove duhovne pokrete na Jezuitskom univerzitetu, FPN-u i FF-u); *U pandžama pohotnog zmaja*, roman, Venerus, Rijeka 2010; *Arkadijski brevijar*, romansirane novele, Hipnotika, Zagreb 2011. Autor sam sljedećih table top igara: *Gabula u Gabeli*, Vjesnik 1979; *Zvijezda smrti*, Vjesnik 1979; *Izori*, Globus 1991; *Tajkuni*, Playboy 1987.“

Ta začudna bibliografija nastavlja se do danas sljedećim djelima: *Pjesme od formata*, Zagreb, 2012.; *Zagreb – intimna sanjarica* (priče), Zagreb, 2013.; *Neskončno*, poezija, zbirka na slovenskom, Koper, 2015.; *Biv-*

ši čovjek, roman Zagreb, 2015.; *Pjesme izgubljenih ljeta*, Zagreb, 2019.; *Samuraji šanka – Haiku*, Sv. Ivan Zelina, 2020.; *Smrt Jamesa Joycea i druge priče iz XX. stoljeća*, Shura publikacije, Opatija, 2021. i *Pjesme vojnika*, Udruga Viva grupa, Zagreb, 2023. Ova njegova, u ovom trenutku posljednja knjiga zaslužuje našu pozornost jer je, kao i uvijek kad je on u pitanju, neobično-obična, skromna, zbunjujuća, osobna i sveopća.

3. Pjesme vojnika

Grakalić i ja sreli smo se još nekoliko puta nakon 2012. godine, no nestalo je bilo kakve prisnosti. Jedan drugoga odložili smo u prošlost. U *Književnoj Rijeci* objavio je još *Poetografiju* (br. 1–2/2017, str. 203–209). U tom izboru aktualnih poetskih zapisa mi se na neki način najviše svidjela jedna njegova duhovita, lokalno-onomatopejska zvučna fantazija, prepuna nataložene usmene predaje. Etnološko prizivanje D’Annunzija i njegove slavne, kišne *La pioggia nel pineto* i *Cvrčka* njegova prevoditelja i oponašatelja Nazora i zažareno-sunčanog, nezaboravnog: *cvrči, cvrči cvrčak na čvoru crne smrče...*

PJESMA ISTRE I KVARNERA

bardi tanac tanci
trajna nina ninena
trajna nina nena
luštra luna
i besede bušat će
dežbrigat će nas
cimiteri
trajna nina ninena
trajna nina nena
bardi tanac tanci

I onda je izronio iz prošlosti tankom knjižicom *Pjesme vojnika*, koju mi je poslao iz bolnice. Knjigu je inspirirao rat u Ukrajini, no sjećanja iz Domovinskog rata su njegova. Uz ponešto tuđih. Otisnuto je pedesetak

stranica kratkih pjesama neugodno sitna sloga. Kao urednik potpisan je Nenad Popović, njegov stari prijatelj, čija je izdavačka kuća Durieux odgovorna za prijelom i grafičko uređenje. Posveta je tipična: „Žicu – Marijan Grakalić, 20. 3. 2023.“ Komunikacija nam je postala krajnje jezgrovita. Bolest uvijek ima prvenstvo! Ili rat je bio davno, ali nikad ne završava! Postojani kositreni vojnik i balerina ne mogu izbjeći završni plamen, ali mogu proživjeti uzbudljiv život!

Jutro i sirene

Nakon uzbune vani je i dalje jutro,
oštar zvuk nestao je u sjaju sunca.
Hoće li nas plavetnilo prevariti?
U daljini zvuci pucnjave i vatra,
nije slučajno pogled u visinama,
nije slučajno jutro sišlo u podrume.

Njegove pjesme čitaju se lako, no potom ostaje neki čudan osjećaj kako nije sve na svom mjestu. Na neobičan način povezao je osobno s univerzalnim, pa često nije do kraja jasno o kojem se tu ratu uopće radi?! Ili je to posve svejedno – jer su svi ratovi isti? Vrlo je opasno na taj način relativizirati rat koji je obilježio neku generaciju. Naš rat nikad nije isti kao svi oni prethodni niti će biti isti kao svi oni budući. No njegova sklonost kubizmu ne dopušta mu jednostavnost poruke. Poruka je više – upravo zavisno od toga o kojem se ratu govori. Ministarstvo hrvatskih branitelja potpomoglo je izdavanje ove knjige, no tu je i Nenad Popović i izdavačka kuća Durieux. Svojevremeno sam napisao dulji tekst *Tilla Durieux – Glumica i kolekcionarica umjetnina* (*Sušačka revija*, br. 37/2002) i znam sve slojeve poruka koje šalje njezino prezime! Ona je živjela u Jurjevskoj ulici u Zagrebu, a njezin kazališni antifašizam prvenstveno je vezan uz Drugi svjetski rat. Teško je bilo biti bivša velika zvijezda njemačkog kazališta koja živi povučeno tijekom Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj! I pomaže borbu protiv njemačkog i hrvatskog fašizma. Jednostavnost može zavarati zavisno od oka promatrača. Ipak, poetičnost može biti ledena.

Mraz na cijevima

Ujutro bijeli se svježina
hladnoća na cijevima
jednostavna kao smrt
koju svojim zubom priziva

Ratni nadimak

Ratni nadimak
Jedino ime

Nakon pobjede

Mršavi starac sjedi na kamenoj ogradi uz cestu,
pored njega stupa naoružana mladost u zanosu,
svi će postati sjećanje koje će trajati neko vrijeme
dok starac ne umre i vojnicima ne prođe mladost.

Ostat će taj zid, izgorene kuće i naša povijest
umorna od vječnosti, rata, heroja, žrtvi i opsjena.

Lijepa, elegantna, dirljiva zbirka pjesama, koja, ako se pažljivo čita, priziva postojanog kositrenog vojnika i okrutnu bajkovitost ljubavi prema balerini i životu te bezbrojne pustolovine prije smiraja... u vatri! Ništa nije jednostavno kod Marijana Grakalića i mora se znati dosta toga o njemu da bi ga se shvatilo dok zamišljeno sjedi prilikom sada posve rijetkih odlazaka u Cinkuš. Posljednjih godina živi u svojoj kući usred vinograda u Blaževdolu, nedaleko od Zagreba... S velikim zdravstvenim problemima. Izgubio je nogu poput postojanoga kositrenog vojnika. Njegov svijet naglo se smanjio i odlazak na kat postao mu je nemoguć. Preuredio je podrum u spavaću sobu. Ostaju mu invalidska kolica, hodalica i štap. I poneki prijatelj. Iščekuje rehabilitaciju u toplicama i protezu.

Možda će jednog dana prerasti u lokalnu legendu, no vjerojatnije je da će tek dobiti fotografiju u Cinkušu, kao i Marija Braut. I tako – dok Cinkuš ne postane sjećanje...

Željka Turk Joksimović

Josip Badalić (17. lipnja 1888. – 11. kolovoza 1985.) – u povodu 135 godina rođenja

Hrvatski slavist je u dugogodišnjemu radnom vijeku imao znatnu ulogu u ispisivanju hrvatske književne povijesti. Istraživao je inkunabule u Hrvatskoj i Sloveniji, bio profesor ruske književnosti, komparatist, knjižničar, ravnatelj drame HNK-a, bibliograf...

Rođen je u moslavačkom kraju Deanovcu kod Kutine kao drugo dijete imućne seljačke obitelji. Osnovnu školu završava u Križu, a srednju u Zagrebu na preporuku seoskog učitelja. Srednju školu završava svjedodžbom Kraljevske donjogradske gimnazije, a zatim upisuje Filozofski fakultet – odsjek klasične filologije (grčki, latinski) i filozofiju te apsolvira 1914. Već iduće godine kao pričuvni poručnik odlazi u Galiciju, a sljedeće četiri godine boravi u Rusiji kao ratni zarobljenik. Tadašnje mu vlasti dozvoljavaju da u gradu Zemljansku predaje njemački i latinski jezik kao gimnazijski nastavnik. Taj posao radi do 1918. Kao gimnazijski nastavnik i budući knjižničar u ruskoj stepi pridružuje se grupi koja sabire razgrabljene predmete i rukopise od umjetničke i znanstvene vrijednosti. Posebno ga zanimaju Hrvati koji prate povijest Slavena, ponajviše Rusa, te počinje prevoditi djela ruskih pisaca. Prevodi djela i pjesme Brjusova, Bloka (prvi je na hrvatski jezik preveo Blokovu poemu „Dvanaestorica“), Jesenjina, Severjanina, Tihonova, Erenburga i dr.

Zaljubljenik u rusko pjesništvo postaje posrednik između ruske i hrvatske književnosti. Od suvremenih ruskih pjesnika interes se polako okreće prema klasicima ruske književnosti 19. st. – Puškinu, Dostojevskom,

Tolstoju, Turgenjevu. Sve se više počinje baviti utjecajem ruskih pisaca na hrvatske stvaraoce u razdoblju od romantizma do realizma. Time se sve više približava komparatističkoj djelatnosti – istraživanja o tekstu, prijevodu i prevoditeljima društveno-političkih i književnih ruskih djela među djelima hrvatskih pisaca postaje dio njegova interesnog rada i znanstvenog opusa.

Po povratku iz Zemljanska doktorirao je filozofiju na zagrebačkom Sveučilištu. Kratko je vrijeme bio zatočen u logoru Jasenovac. Od 1919. radio je u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu kao knjižničar, gdje je ostao s kraćim prekidima sve do 1945. g. Organizacija i uređenje knjižnica, čuvanje i obradba knjižne građe s iskustvima iz stranih knjižnica – bila je njegova velika strast na kojoj je pokazao početni znanstveni interes na polju knjižničarstva i knjige općenito. Posebno je pridonio ideji o prikupljanju stare građe, posebice građe o Zagrebu (*Zagrabiensia*). Postaje predavač kolegija Katalogizacija i bibliografija na postdiplomskom studiju Bibliotekarstva, dokumentacije i informacijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Bio je vrlo aktivan i u stručnim bibliotekarskim udruženjima, pa je bio predsjednik Društva hrvatskih bibliotekara (1934. – 1936.) i predsjednik Društva jugoslavenskih bibliotekara. Nagrađen je Kukuljevićevom poveljom 1979. g. zajedno s još sedam članova Društva, koji su dugogodišnjim radom unapređivali bibliotekarstvo: Vera Bonifačić, Marija Cetina, Pavao Galić, Tomislav Jakić, Vera Mudri Škunca i Aleksandar Stipčević. Godine 1937. objavljuje knjigu *Javne knjižnice u Savskoj banovini*, a dvije godine kasnije *Američko javno knjižničarstvo* proputovavši Ameriku i posjećujući glavne knjižnice – Javnu gradsku knjižnicu u Bostonu (Boston Public Library), Sveučilišnu knjižnicu Yale, Knjižnicu kolumbijskog sveučilišta u New Yorku, Kongresnu knjižnicu u Washingtonu i dr. U tadašnje vrijeme približio je način rada tih američkih knjižnica našem radu u bibliotekarstvu.

Osnovao je i bio voditelj Knjižnice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, kao i voditelj Gradske knjižnice u Zagrebu od 1938. do 1940. Bio je ravnatelj drame Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu u razdoblju od 1940. do 1941. Kazalištem je upravljao vrlo aktivno pokrenuvši osnutak Hrvatske kazališne omladine, koja je trebala osigurati nove gledateljske slojeve po uzoru na Badalićeve stavove o „pučkim kazalištima“. Pokrenute su radničke predstave u Radničkom domu, čime je stvoren uvjet za otvaranje još jednoga zagrebačkog scenskog prostora.

Osobito se zalagao za povezivanje zagrebačkog kazališta sa srednjoeuropskim kazalištima sa željom razmjene iskustava, ansambala i pojedinaca.

Završetkom Drugoga svjetskog rata, 1945., kada je na zagrebačkom Sveučilištu utemeljena Katedra za ruski jezik i književnost, za njezina prvog nositelja izabran je Josip Badalić. Na tom je poslu i umirovljen 1959. Bio je voditelj Katedre za noviju hrvatsku književnost nakon smrti Antuna Barca, a zamijenio ga je Ivo Frangeš. Kao član Međunarodnog komiteta slavista držao je predavanja kao gostujući profesor na sveučilištima u Danskoj (1912.), Čehoslovačkoj (1927.), Bugarskoj (1934.), Španjolskoj (1935.), Sjedinjenim Američkim Državama (1938., 1965.), Njemačkoj, Nizozemskoj (1939.), Švedskoj, Pakistanu (1969.), Sovjetskom savezu (1975.) i dr.

Knjigu *Hrvatska svjedočanstva o Rusiji* objavljuje 1945. – s tekstovima Jurja Križanića, Ognjena Štrige, Franje Račkog, Vatroslava Jagića, Petra Tomića, Stjepana Radića, Augusta Cesarca, Miroslava Krležu, Milana Šenoa i dr., u kojoj je na jednom mjestu skupio sve doživljaje hrvatskih književnika o Rusiji. Bavi se istraživačkim radom na inkunabulama, radi na hrvatskim i tadašnjim jugoslavenskim inkunabulama te postavlja pitanje naših tiskara. Uz Tomu Maretića, Vatroslava Jagića, Milivoja Šrepla i dr. Badalić je značajan povjesničar nacionalne hrvatske književnosti i književni kritičar. Godine 1952. objavljuje studiju *Inkunabule u NR Hrvatskoj*, a 1957. *Inkunabule u Sloveniji*. Zalazi i na područje gotovo nepoznate ukrajinske književnosti i istražuje hrvatske prijevode najznačajnijeg pjesnika ukrajinskog romantizma Tarasa Ševčenka. Posebno zanimanje posvećuje pjesniku i kritičaru Jurju Križaniću, s čijim se djelima susretao još u ruskoj stepi, i objavljuje radove i djela vezane uz Križanićevo život i rad. Inspiriran životom toga tragičnog hrvatskog lika zarobljena u ruskim prostranstvima ustrajno je tragao za dokumentima o školovanju, putovanjima, rukopisima i utjecajima koje je Križanićevo djelo imalo tijekom stoljeća. Cijeli životni i radni vijek vraćao se svojim korijenima, svojoj voljenoj Moslavini, koju je zvao „književna Moslavina“ jer je dala mnoga poznata i slavna imena kao što su Ivan Česmički, Antun Nemčić, Đuro Stjepan Deželić, Slavko Kolar, Đuro Sudeta i dr. o kojima je pisao u svojoj knjizi *Moslavačke razglednice* (1979.). Objavio je još mnogo knjiga: *Dostojevski u hrvatskoj književnosti* (1932.), *Bibliografija hrvatske dramske i kazališne književnosti* (1948.), *Bolska rukovet stare hrvatske lirike* (1949.), *Prašina s puta* (1966.), *Rusko-hrvatske književne studije* (1972.), *Svojom stazom* (1984.)...

Kao predavača i profesora voljele su ga i spominjale mnoge generacije. Pratiti predavanja profesora Badalića bila je „povlastica na duhovnu radost“, kako bi znao reći jedan njegov učenik. Razvijao je govorničko umijeće do savršenstva, naglašenim temperamentom i erudicijom. Pa tako Saša Vereš piše: „Za ljutih zagrebačkih zima dizali smo se rano iz postelje da ne bismo propustili Badalićevo predavanje, uvjereni da se profesor ne ponavlja i da ono nešto posebno dojmljivo i duhovito neće pričati dva-put...“. Maštovit pripovjedač, nikada suhoparan u svojim izlaganjima, majstor riječi, imao je u sebi – po riječima svojih učenika – nečega posebnog, pjesničkog, zaljubljeničkog, a svako mu je predavanje bila svojevrsna kreacija, lirski monolog.

U radu je mnogim studentima pružio poticaje i smjernice za izgradnju vlastitih znanstvenih metodologija, a ljubav prema hrvatskoj i ruskoj književnosti proširio je na mnoge današnje intelektualce. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je 1981./82. u organizaciji Narodnog sveučilišta Ivanić-Grad upriličena izložba *70 godina znanstvenog i književnog rada Josipa Badalića*.

Primio je i nekoliko odličja i priznanja – Orden rada i reda (1958.), republičku Nagradu „Božidar Adžija“ (1968.), Zlatnu plaketu Jozefa Dobrovškoga od Čehoslovačke akademije (1971.), Nagradu SR Hrvatske za životno djelo, Orden zasluga za narod sa zlatnim vijencem (1978.). Kada je umro u 97. godini, cijela ga je Moslavina došla ispratiti na ispraćaj u Križu. I danas Dom kulture u Križu, zvan „Josip Badalić“, aktivno djeluje zajedno s knjižnicom i čitaonicom, a svake se godine dodjeljuje i Nagrada „Josip Badalić“ najboljem rusistu na godini.

Velikog znanstvenika, književnog povjesničara, putopisca, novinara, knjižničara, bibliografa, kazališnog djelatnika, pedagoga, prevoditelja, izvrsnog predavača, recenzenta, ukratko intelektualca, teško da će moći zaboraviti hrvatska književnost i štovatelji iskrene, duhovite i umne ljudske riječi.

Obljetnicu Badalićeva rođenja završavam njegovim riječima: „Nisam, međutim, nikad gubio vjere u boljega čovjeka i bolju budućnost, ni svoju ni čovječju. Ni nekoć, kao moslavački pustopašni pastir s kožnatim korbačem u desnici, ni danas kao zreo čovjek s perom u istoj desnici.“

NOVI PRIJEVODI

Virginia Wolf

Ulične pustolovine

(esej iz 1927.)

Vjerojatno nikada nikoga nije obuzela strast prema grafitnoj olovci. No postoje okolnosti u kojima postaje krajnje poželjno posjedovati ju, trenutci u kojima odlučimo imati predmet, izgovor da bi se lunjalo Londonom između čaja i večere. Kao što lovci na lisice love kako bi očuvali vrstu, igrač golfa igra kako bi otvorena prostranstva štitio od graditelja, tako i nama, obuzetima željom da se djenemo u ulična lutanja, olovka služi kao izgovor, pa ustanemo i kažemo: „Stvarno moram kupiti olovku“ kao da bi tek pod krinkom ovog opravdanja mogli mirno uživati u najvećem zadovoljstvu gradskog života u zimskom vremenu – lutanju londonskim ulicama.

Doba bi trebalo biti večernje, i to u zimskoj sezoni jer zimi nam pogoduju šampanjska osvjetljenost zraka i druželjubivost ulica. Ne proganja nas žudnja za hladom, samoćom i slatkim mirisom sijena kao ljeti. A večernji nam sati nude neodgovornost što nam ju daruju mrak i lampe.

Nismo više sasvim mi sami. Kad u blagoj večeri između četiri i šest izađemo iz kuće, zakrivamo onakve sebe kakvima nas znaju prijatelji i postavimo dio te goleme republičke vojske anonimnih pješaka, čije nam društvo toliko godi nakon samotinje vlastite sobe. Jer u njoj smo sjedili okruženi predmetima što neprestano izražavaju osebnost naših temperamenta i usmjeravaju sjećanja na naša iskustva. Ta je zdjela na kaminu primjerice kupljena jednog vjetrovita dana u Mantovi. Izlazile smo iz trgovine kada se zlokobna starica dohvatila naše suknje i navijestila da će svakako ovih dana crkavati od gladi, ali „Uzmite!“, vikala je i uvalila nam plavo-bijelu

porculansku zdjelu u ruke kao da ne želi da ju išta podsjeti na njezinu besmisleni velikodušnost. I tako postidjene, sa sumnjom da smo gadno nasanjkanе, ponijele smo zdjelu vraćajući se u mali hotel u kojem se usred noći gostioničar toliko nasilnički svađao sa ženom da su svi nahrupili u dvorište kako bi gledali, pa opazili lozu obraslu oko stupovlja i bijele zvijezde na nebu. Trenutak se primirio, obilježen kao novčić među milijunima koji se neprimjetno iskliznuli.

S nama je boravio i melankoličan Englez, nadvijen nad šalice za kavu i male željezne stolove otkrivao nam je tajne duše – kao to već putnici običavaju. Sve ovo – Italija, vjetrovito jutro, loza oko stupovlja, Englez i tajne njegove duše – izdižu se u oblačku iz porculanske zdjele na kaminu. Pogled nam je pao na pod; evo i smeđe mrlje na tepihu. Gospodin Lloyd George je to učinio, „taj tip je đavo!“ rekao je g. Cummings, na tepih je odložio vreo kotlić, kojim je upravo popunjavao čajnik tako da je utisnuo smeđ prsten.

Ali čim se za nama zatvore vrata, svega toga nestaje. Slomljena je školjkasta ljuštura, što ju je naša duša izlučila kako bi se nam se duša skućila i stvorila sebi krajnje različit oblik tako da je od svih nabora i hrapavosti ostao u sredini samo mekušac percepcije, golemo oko. Kako li je prekrasna ulica zimi! Ujedno je otkrivena i zakrivena. Ovdje se mogu nejasno pratiti simetrične pravilne linije vrata i prozora; ondje ispod lampi plutajući otoci blijede svjetlosti kroz koje žurno promiču svijetli muškarci i žene, koje usprkos siromaštvu i otrcanosti ovija određeni izgled nerealnosti, ozračje trijumfa kao da su baš umakli životu tako da taj nasamareni život mora produžiti dalje bez svoga plijena. Naposljetku, mi samo glatko klizimo površinom. Oko nije rudar, ni ronilac, a ni tragač za zakopanim blagom. Nosi nas glatko niz potok; mozak odmara, pauzira, spava, kako to možda i izgleda.

Lijepa li je u to doba londonska ulica! Sa svojim otocima svjetlosti i dugim šumarcima mraka, na jednoj strani s plohama travnjaka s pokojim razasutim stablom gdje se noć ušuška u prirodno spavanje i dok prolazimo duž kovanih ograda, možemo čuti krckanje i uzburkanost lišća i grančica, koje se protivi tišini polja oko njih, zatim huk sove i udaljeno tutnjanje vlaka u dolini. Ali podsjećamo se, ovo je London; među goluždravim drvećem visoko su obješeni uokvireni crvenkastožuto osvijetljeni prozori; tu su i lampe, te točke sjaja koji gore kao niske zvijezde; ovo prazno tlo

koje bez prestanka drži ovu zemlju u miru je londonski trg, okružen uretima i kućama u kojima u ovom satu žarke svjetiljke gore nad mapama, nad dokumentima, nad stolovima gdje činovnici sjede listajući navlaženim kažiprstom beskrajne korespondencije; ili prožimajuća svjetlost svjetiljki što pada na intimu neke sobe za crtanje, lagane joj stolice, papire, porculan, stol i figuru žene koja precizno mjeri broj žlica za čaj koji – ona zagleda k vratima kao da je čula zvonjavu odozdo i nekoga kako pita je li unutra.

Ali ovdje se odmah moramo zaustaviti. U opasnosti smo kopati dublje nego oko odobrava; ometamo gladak tok niza struju hvatajući se za kakvu granu ili korijen. Kao odgovor, u svakom se trenutku može uskomešati uspavana vojska i probuditi u nama tisuću violina i truba; vojska se ljudskih bića može razbuditi ispoljiti sve svoje nastranosti, patnje i prljavštine. Pustite da još malko lepršamo, ali i dalje u zadovoljavanju samo površinama – svjetlucavim sjajem motornog omnibusa; karnalnim glamurom mesarnica s njihovim žutim krilcima i purpurnim odrescima; plave i crvene cvjetne snopove koji tako hrabro gore kroz izloge cvjećarnica.

Jer oko ima tu čudnu karakteristiku: oko odmara samo na ljepoti; kao leptir traži boju i kupa se u toplini. U ovakvoj zimskoj noći kad bolno upinjanje prirode da se ispolira i dotjera daje najljepše trofeje, odlama grudice smaragda i korala kao da je čitava zemlja napravljena od dragog kamena. Ono što oko ne može (govorimo o prosječnu neprofesionalnom oku) je sastaviti ove trofeje tako da iskažu mnogo tajanstvenije kutove i odnose. Stoga, poslije produžene ishrane ovom jednostavnom, šećernom bajkom, čiste i neusklađene ljepote, postajemo svjesni zasićenosti. Zaustavimo se na vratima trgovine s čizmama i izlanemo neki sitan izgovor koji nema nikakve veze s pravim razlozima za odustajanjem od svijetlih rekvizita ulica i povlačenjem u neku tamniju komoru bivanja gdje možemo, dok poslušno dižemo lijevu nogu na plohu blagajne, pitati: „Onda, kako je to biti patuljak?“

Patuljčica je ušla praćena dvjema ženama koje su, normalna rasta, uz nju izgledale kao dobrodušni divovi. Smješajući se trgovkinjama, činilo se da se odriču bilo kakva udjela u njezinu deformitetu i uvjeravaju ju u njihovu zaštitu. Nosila je zlovoljnu, ali ispričavajuću grimasu uobičajenu za lica deformiranih. Iako ju je odbacivala, trebala je njihovu ljubaznost. Kada

su goleme cure pozvale trgovkinju i smiješeći se zadovoljno zatražile cipele za „ovu damu“, prodavačica je gurnula mali štand pred patuljčicu. Ona je izbacila stopalo napadnošću koja je zahtijevala svu našu pažnju. „Pogledaj! Pogledaj ga!“ izgledala je kao da zahtijeva od svih nas da uočimo kako je to lijepo oblikovano, savršeno proporcionalno stopalo zdravo razvijene žene. Bilo je nadsvođeno, aristokratsko. Čitavo joj se držanje promijenilo dok je gledala kako počiva na štandu. Izgledala je umireno i zadovoljno. Stav joj je postao pun samopouzdanja. Slala je po cipele za cipelama; iskušavala par za parom. Ustala je i izvodila piruete ispred zrcala koje je odražavalo samo stopala u žutim cipelama, antilop cipelama, u cipelama od krokodilske kože. Zadišla je suknjicu i pokazala male noge. Smatrala je da su noge, naposljetku, najvažniji dio osobe; žene su, rekla je sebi, ljubljene samo zbog nogu. Ne uočavajući ništa osim svojih stopala, možda je zamišljala da je i ostatak tijela bio jedno s prelijepim stopalima. Iako je bila odjevena otrcano, bila je spremna spiskati sav novac na cipele. I budući da je to bila jedina prilika da se ne pribojava ikakva neugodna motrenja, bila je spremna iscrpiti sva joj dostupna sredstva da produži izbor i isprobavanje. Gledajte mi noge, činilo se kao da govori, jer bi sad koraknula ovako sad onako. Mora da joj je dobro raspoložena trgovkinja dobacila nešto laskavo jer joj se lice rastopilo u ekstazi. Ipak, one dvije u pratnji, iako dobronamjerne, hitale za svojim poslovima; ona mora odlučiti; ona mora izabrati. Napokon je izabrala i – dok je izlazila između svojih čuvarica, uz kutiju što joj se ljuljala s prsta – ekstaza je blijedila, znanje se vraćalo, stara se zlovolja i staro ispričavanje vratilo, a u trenutku kad je zakoračila na ulicu, ponovno je bila samo patuljak.

Pa ipak, patuljčica je promijenila ozračje; prizvala je atmosferu koja, činilo se – jer smo ju slijedile na ulicu – stvara grbave, iskrivljene, deformirane. Marširajući niz ulicu, dva su se bradata muškarca, očito braća i posve slijepa, oslanjala o glavu dječaka što je koračao među njima. Hodali su nepopustljivim, ali treperavim hodom slijepih, što je dodavalo njihovu stavu nešto od straha i neizbježnosti sudbine koja ih je zadesila. Dok su prolazili stupajući ravno, činilo se da je taj mali konvoj rascijepio prolaznike zamahom te tišine, te izravnosti, te nesreće. Zaista, patuljčica je pokrenula groteskan ples kojem su se sad svi pridružili: krepka dama čvrsto se umotala u sjajnu tuljanovu kožu; maloumni dječak što siše srebrni držak

štapa; starac se šćućurio na pragu kao da je, iznenada svladan apsurdnom ljudskog spektakla, sjeo pogledati ga – svi su se priključili šepanju i tapkajući plesa patuljčice.

U kojim su se rascjepima i pukotinama, možemo se zapitati, nastanila ova osakaćena družina zaostalih i slijepih? Moguće tu u gornjim sobama ovih uskih starih kuća između Holborna i Sohoa, gdje ljudi nose čudna imena i bave se hrpom zanimljivih zanata; zlatari, harmonikaši, dugmatari ili se uzdržavaju čak i većim egzotičnostima trgujući šalicama bez tanjurića, porculanskim ručkama za kišobrane i bojama prezasićenim sličicama svetaca mučenika. Tamo žive, i čini se da dama u tuljanovoj jakni život drži podnošljivim trateći dane harmonikom ili čovjek koji oblači dugmad; život koji je tako fantastičan ne može biti potpuno tragičan. Ne zamjeraju nam, mi razmišljamo o svom blagostanju sve dok iznenada iza ugla ne nabasamo na bradata Jevreja, divlja, izgladnjela, očaravajuća u njegovoj bijedi; ili prođemo kraj zgrbljena tijela starice koja napuštena na pragu javne zgrade čuči pod ogrtačem poput usput nabačene deke preko mrtva konja ili magarca. Pred takvim se prizorima živci u kičmi usprave; u našim očima nenadano bljesne baklja; postavi se pitanje zauvijek bez odgovara. Nerijetko ovi napuštenici ne liježu dalje od dobačaja kamenom iz kazališta, u doseg u zvuka orgulja, kako bi se – kad se noć spušta – gotovo dodirivali šljaštećim ogrtačima i svijetlim nogama gostiju restorana i plesača. Leže blizu onih izloga gdje trgovina nudi svijetu starica ostavljenih na pragu, slijepih ljudi, hromih patuljaka, sofe koji su poduprte pozlaćenim vratovima ponosnih labudova; stolove ukrašene košaricama šarena voća; komode popločane zelenim mramorom da lakše podnesu teške veprave glave; i tepisi koje je starost toliko omekšala da su im karanfili gotovo nestali u blijedo zelenu moru.

Prolasci, pogledi, sve se čini slučajno, ali čudesno poprskano ljepotom kao da je ove noći plima trgovine – koja deponira svoje terete tako točno i prozaično na obalama Oxfordske ulice – van izbacila samo dragocjenosti. Bez maštanja o kupovini oko je živahno i velikodušno; ono stvara; ono krasi; ono poboljšava. Stojeći vani na ulici možemo izgraditi sve prostorije imaginarne kuće i namjestiti ih po vlastitu ukusu sofom, stolom, tepihom. Ovaj je tepih prikladan za hodnik. Ova će alabasterna posuda stajati na rezbarenu stolu, a naše će se proslave odražavati u onome debelom okruglom

zrcalu. Ali, nasreću, tako izgradivši i opremivši kuću, izostaje obveza posjedovati ju; može se demontirati u tren oka, izgraditi i opremiti druga kuća s drugim stolicama i drugim zrcalima. Radije se odajmo uživanju u antiknim draguljarnicama, među pladnjevima s prstenjem i visećim ogrlicama. Izaberimo primjerice baš ove bisere i zamislimo da će se, kad ih stavimo, naš život promijeniti. To će se zbiti u jednom trenu, negdje između dva i tri ujutro, a lampe bliješte jarkom bjelinom po napuštenim ulicama Mayfaira. U tom trenutku vani su samo automobili i nadire osjećaj praznine, prozračnosti, samotne zabave. Noseći bisere, izlazimo na balkon s pogledom na vrtove usnula Mayfaira. Tek nekoliko svjetala u spavaćoj sobi zasjedajućih u Domu lordova nakon povratka s Vrhovnog suda ili lakeja u svilenim čarapama, kao i udovaca što su se rukovali s državicima. Mačka se šulja duž vrtog zida. Ljubav se vodi u sibilantima, zavodljivo u tamnijim dionicama sobe iza gustih zelenih zavjesa. Sedirano šetajući kao da korača terasom ispod koje okruzi i grofovije Engleske leže okupani suncem, ostarjeli premijer prisjeća se s nakovrčanom i smaragdima okićenom Lady Tom-i-Tom one prave istine iza kakve velike krize u državnim poslovima. Izgleda da smo na vrhu najvišeg jarbola najvišeg broda; a istovremeno znamo da ništa od toga nije važno; ljubav se time ne dokazuje, kao ni velika završna dostignuća. Zato se oduševljavamo trenutkom i u njemu širimo svoje perje, stojeći na balkonu motrimo mjesečinom obasjanu mačku koja se šulja duž zidina vrta princeze Marije.

No što može biti apsurdnije? Zapravo, udarilo je zvono u šest, zimska je večer; šetamo duž obale da bi kupili olovku. Kako smo onda ujedno na balkonu u lipnju i nosimo bisere? Što može biti apsurdnije? To je ipak ludost prirode, a ne naša. Kad se zaokupljala stvaranjem njezina remekdjela čovjeka, trebala je misliti samo na jednu stvar. Umjesto toga okrenuvši glavu, gledajući preko ramena, pustila je da se u svakog od nas ušuljaju instinkti i želje koje su u suprotnosti s našim glavnim bićem tako da smo raznovrsni, šaroliki, puka mješavina. Je li istinsko ja ovo što stoji na pločniku u siječnju ili ono što se u lipnju izvija preko balkona? Jesam li ovdje ili tamo? Ili istinski ja nije ni ovaj ni onaj, ni ovdje ni tamo, nego nešto tako raznovrsno i lutajuće da smo doista pravi mi samo onda kada smo popustili njegovim željama i dopustili da nas neometano odvedu? Okolnosti uvjetuju jedinstvo, čovjek mora biti cjelina zbog praktičnosti. Kad otvori vrata navečer, dobar građanin mora biti bankar, igrač golfa, muž i otac; a

ne pustinjski nomad lotalica, mistik što zuri u nebo, pijanica iz slamova San Francisca, vojnik koji diže revoluciju, samotni parijski kuka o svojim skepsama. Kad otvori svoja vrata, treba prstima proći kroz kosu i odložiti kišobran u stalak kao i ostali.

Ali sad su pred nama, taman kad treba, knjižare s rabljenim knjigama. Nalazimo sidrište u tim prigušenim strujama postojanja; ovdje se uravnotežujemo nakon raskoši i bijeda ulica. Sâm pogled s vrata na knjižarevu suprugu s nogom na ogradi kako sjedi uz ugodnu ugljenu vatru uzbuđuje i veseli. Ta ništa ne čita, ili tek novine; čim završi s prodajom knjiga – što joj lako pada – razgovor joj se vrti oko šešira; voli da je šešir praktičan, kaže ona, koliko i lijep. O, ne, ne žive oni u trgovini; žive u Brixtonu; ona mora gledati u malo zelenila. Kako bi trgovina živnula, ljeti se na vrhu prašne hrpice knjiga nađe cvijeće u staklenci iz njihova vrta. Knjige su posvuda; i uvijek nas ispuni isti osjećaj avanture. Antikvarne knjige su divlje knjige, beskućnice; sjatile su se u golemim jatima najrazličitijeg perja i imaju šarm koji nedostaje pripitomljenim knjigama obične knjižare. Osim toga, u ovome slučajnom raznolikom društvu možemo se slučajno okrnuti o nekoga potpunog stranca koji će nam, s nešto sreće, postati najbolji prijatelj na svijetu. Uvijek postoji nada kad posežemo za sivkasto bijelom knjigom s najviše police koju njezina aura otrcanosti i napuštenosti vodi prema susretu s čovjekom koji se na konju zaputio istražiti tržište vune u Midlandsu i Walesu, neznani putnik, koji je odsjedao u krčmama, pio svoju pintu, bilježio o lijepim djevojkama i ozbiljnim običajima, sve je brzo i marno zabilježio iz čiste ljubavi prema temi (knjiga je objavljena o njegovu trošku), bio beskrajno prozaičan, radišan i vjeran činjenicama i toliko udubljen da nije osvijestio kako se miješa miris božikovine i sijena zajedno s autoportretom koji mu osigurava trajno mjesto u toplu kutku ognjišta uma. Netko ga sad može kupiti za osamnaest penija. Označen je s tri i šest penija, ali je supruga knjižara, vidjevši koliko su korice načete i koliko je knjiga tamo stajala otkad je kupljena na nekom sajmu viktorijanskih kućnih biblioteka u Suffolku, stavila popust.

Razgledajući knjižaru, sklopili smo i druga iznenadna kapriciozna prijateljstva s nepoznatim i nestalima čiji je jedini zapis primjerice ova mala knjiga pjesama, tako lijepo tiskana, tako fino opremljena, s portretom autora. Jer bio je pjesnik i prerano se utopio, a njegov stih, blag, formalan i

sentenciozan još nam odašilje slab prigušeni zvuk poput onih orgulja koje u jakni od samta rezignirano navija u nekoj stražnjoj ulici stari talijanski verglaš. Bilo je tu i mnoštvo putnica, tih neukrotivih usidjelica, koje su nastavile svjedočiti o tegobama koje su podnosile i zalascima sunca kojima su se divile u Grčkoj dok je kraljica Viktorija još bila djevojka. Razgledavanje Cornwalla s posjetom rudnicima kositra smatralo se vrijednim voluminoznih zapisa. Ljudi su polako napredovali duž Rajne i međusobno se portretirali crnim tušem sjedeći i čitajući na palubi kraj kolutova užadi; mjerili su piramide; godinama su bili izgubljeni za civilizaciju; obraćali domorodce u kužnim močvarama. Sva ta pakiranja i odlasci, istraživanje pustinja i obolijevanje od groznica, naseljavanje u Indiju za cijeli život, prodiranja čak do Kine, a zatim povratci u provincijski život u Edmontonu, padaju i guraju se na prašnjavu podu poput nemirna mora, nemirna kakvi su i Englezi. Čini se kako se vode putovanja i pustolovine razbijaju o malene otoke ozbiljna napora i sav se cjeloživotni trud zbio u nazubljenoj hrpi knjiga na podu. U tim gomilama uvezanih svezaka s pozlaćenim monogramima na poleđini zadubljeni svećenici izlažu evanđelje; čuje se znanstvenike s čekićima i dljetima kako klešu oko drevnih tekstova Euripida i Eshila.

Razmišljanja, bilježenja i tumačenja nastavljaju se u veličanstvenu obimu oko nas i preko svega poput precizne i vječne plime koja plavi drevno more fikcije. Nebrojani svesci govore kako je Artur volio Lauru i kako su bili odvojeni i kako su bili nesretni, a onda su se sreli i živjeli zauvijek sretni, kako je to već bivalo dok je Viktorija vladala ovim otocima.

Broj knjiga na svijetu je beskonačan. I zato smo prisiljeni opet – nakon letimičnih pogleda, bljeskova razumijevanja i kratkih čavrljanja nastaviti dalje na ulicu – gdje se u prolazu uhvati riječ i iz slučajne se fraze izmašta cijeli život. Razglabaju neka dvojica o ženi koja se zove Kate, rekao je: „Sinoć sam joj rekao ravno u lice... ako ne misliš da vrijedim jedne poštanske markice...” Ali tko je Kate i kakva se to kriza u njihovu prijateljstvu odnosi na markicu nikad nećemo saznati; jer Kate tone pod toplinom njihove rječitosti; i tu na uličnom uglu još se jedna stranica iz knjige života otvara i izlistava prizorom dvojice muškaraca ispod svjetiljke koji se savjetuju. Ta dvojica sriču najnovije vijesti iz *Newmarketa* u novinskim stupcima. Misle li dakle, da će sreća ikada pretvoriti njihove dronjke u

krzno i fino odijelo, ogrnuti ih satovima na lancu i djenuti dijamantne manžete tamo gdje je sad otrcana košulja? Ali glavna matica šetača ovoga trenutka prebrzo se širi da bismo postavili takva pitanja. Obavijeni su, u ovoj kratkoj dionici od posla do kuće, nekim narkotičnim snom, slobodni od uredskog stola dok im svjež zrak miluje obraze. U sanjarenju i gestikuliranju, ponekad bunčajući riječi naglas, prolaze preko Stranda i preko Waterloo Bridgea odakle će biti bačeni u duge tutnjeće vlakove do kakve male vile u Barnesu ili Surbitonu gdje san probija pogled na sat u dvorani i miris večere u podrumu.

Ali sada smo došli do Stranda i dok oklijevamo na ivici, štapić dužine prsta počne polagati rampu na brzinu i obilje života. „Stvarno moram – stvarno moram“, govori. Niti ne propitujući taj zahtjev, um se pokorava poznatom tiraninu. Moramo, uvijek moramo učiniti ovo ili ono; nije dopušteno jednostavno uživati u sebi. Nije li ne tako davno baš odatle izmišljena izlika i nužnost kupnje? Ali što je to bilo? Ah, da, olovka. Pa krenimo onda i kupimo tu olovku. No baš kad se krenemo pokoriti toj naredbi, još jedna rasprava sa sobom osporava tiraninu pravo da inzistira. Dolazi do uobičajenog sukoba. Iza štapića dužnosti vidimo cijelu širinu rijeke Temze, žalobnu, mirnu. I vidimo je kroz oči nekog tko šeće riječnom promenadom u ljetnoj večeri, bezbrižno. Odlazemo kupnju olovke; krećemo u potragu za tom osobom – i uskoro postaje jasno da smo ta osoba mi sami. Jer ako možemo stajati tamo gdje smo stajali prije šest mjeseci, ne bismo li trebali biti isti kao tada – mirni, povučeni, zadovoljni? Pokušajmo onda. Ali rijeka je grublja i sivlja nego u sjećanju. Plima hrlji moru. Njom se spušta tegljač i dvije teglenice, s teretom slame čvrsto vezanim ispod pokrova. U blizini je i par naslonjen na ogradu s neobičnim nedostatkom samosvijesti koji je uobičajen kod ljubavnika, kao da važnost njihove afere neupitno zahtijeva zahvalnost ljudske rase. U ovom trenutku znamenitosti koje vidimo i zvukovi koje čujemo nemaju ništa od kvaliteta iz prošlosti; ne uživamo u spokoju osobe koja je prije šest mjeseci stajala gdje mi sad stojimo. Njezina je sreća u smrti; naša u nesigurnosti života. Za nju nema budućnosti; budućnost čak i sada nasrće na naš mir. Tek kad promatramo prošlost i uzmemo od nje element neizvjesnosti, možemo uživati u savršenu miru. I zato se moramo okrenuti, ponovno prijeći Strand, moramo naći trgovinu gdje će nam, čak i u ovom času, spremno prodati olovku.

Ući u novu prostoriju uvijek je značilo pustolovinu jer su životi i osobine njezinih vlasnika u nju destilirali atmosferu, i čim se zateknemo unutra, napojimo se nekim novim valom emocija. Nesumnjivo, ovdje u papirnici ljudi su se svađali. Njihov je bijes praskao kroza zrak. Smjesta su se zaustavili; starija se gospođa – očito su bili bračni par – povukla u stražnju sobu; starac je, čije bi zaobljeno čelo i sferične oči dobro izgledale na naslovnici nekoga elizabetanskog folija, ostao nas poslužiti. „Olovka, olovka“, ponovio je, „svakako, sigurno.“

Govorio je odsutno, a opet s napetošću čovjeka čije su se emocije uzburkale i izazvale opću poplavu. Počeo je otvarati i zatvarati kutiju za kutijom. Rekao je da je vrlo teško pronaći stvari jer drže toliko različitih artikala. Zanio se u priču o nekom gospodinu pravniku koji je upao u nevolje zbog ponašanja njegove supruge. Godinama ga je poznao; taj je bio povezan pola stoljeća s Hramom, rekao je to kao da želi da ga čuje supruga u stražnjoj sobi. Otvorio je kutiju gumenih vrpca. Naposljetku, ljutit zbog svoje nesposobnosti, otvorio je vrata i grubo viknuo: „Gdje držiš olovke?“ kao da mu ih je žena skrila. Stara je dama ušla. Ne gledajući ni u koga, položila je ruku na pravu kutiju finim držanjem pravedne strogosti. Tu su bile olovke. Kako bi onda mogao bez nje? Nije li mu ona bila neophodna? Da bi ih se održalo u stajanju jedno uz drugo u prisilnoj neutralnosti, valja precizno izabrati olovke; ova je bila previše meka, ova previše tvrda. Stajali su gledajući u tišini. Što su tako dulje stajali, bivali su sve mirniji; zažarenost se hladila, gnjev jenjavao. Evo, svađa je prestala bez ijedne razmijenjene riječi. Starac je, koji bi pristajao naslovnici nekoga komičnog komada Bena Jonsona, odložio kutiju natrag na pravo mjesto, s naklonom nam poželio laku noć i oboje nestadoše. Ona će se baciti na njezino šivanje; on će čitati novine; kanarinac će ih iz krletke nepristrano zasipati sjemenom. Svađa je završila.

U tim minutama dok se upijao ambijent, svađa jenjavala i kupovala se olovka, ulice su se posve ispraznile. Život se povukao na najviši kat, a svjetiljke se popalile. Pločnik je postao suh i tvrd; cesta je bila od tučenog srebra. U povratku kući kroz pustoš možemo sebi prepričati priču o patuljčici, slijepcima, zabavi u vili u Mayfairu, o svađi u papirnici. U svaki od tih života može se prodrijeti malo dublje, dovoljno daleko da čovjek sebi pruži iluziju kako nije ograničen na jedan um, da može nakratko obući tijela

i umove drugih. Možeš postati preljubnica, političar, ulična pjevačica. A ima li većeg užitka i čuda nego odbaciti ravne linije ličnosti i zaputiti se onim stazama što vode ispod grmlja i debelih stabala u srce šume gdje žive one divlje zvijeri zvane naši bližnji?

Istina je: pobjeći je najveće zadovoljstvo; zimsko lutanje ulicama najveća je pustolovina. Ipak, dok se opet bližimo vlastitu kućnom pragu, utješno je osjetiti kako nas iznova obuzimaju stare stvari i stare predrasude; a jastvo se – što se palilo na brojnim uličnim uglovima i poput moljca se oprljilo na plamenu mnoštva nedostupnih svjetiljki – zaklanja i zatvara. Ovdje su opet uobičajena vrata; ovdje je stolica okrenuta kako smo ju i ostavili i porculanska zdjela i smeđi prsten na tepihu. I ovdje je – ispitajmo ju nježno, dodirujemo ju s poštovanjem – jedini plijen koji smo donijeli od svih gradskih blaga, grafitna olovka.

S engleskoga prevela Dorta Jagić

Potomak „darovita drvodjelje“ u ekumenskom vrtu

Ivan Babić: *Šuma*, Naklada Bošković, 2023.

Prije ove knjige jednostavna naziva *Šuma* (Naklada Bošković) Babić je potpisao sedam knjiga poezije. Računamo li elektroničko izdanje knjige *Koncepcija vrta* (iz 2019.) blizancem istoimene knjige iz 2014. godine, broj objavljenih knjiga svodljiv je na šest. Pa bi ova, „šumska“ imala biti sedmom. Ova preinaka u brojidbi Babićevih objavljenih pjesničkih knjiga nije potaknuta potrebom za redukcijom broja popisanih knjiga. Potaknuta je, naprotiv, uvjerenjem kako položaju sedme knjige objavljenih Babićevih pjesama „prirodno“ pripada baš ova knjiga. Jedno je uporište toga uvjerenja simbolna aura brojke sedam. Njezina posebnost proizlazi iz tumačenja kako sedmica nastaje spojem brojaka 4 i 3. Prva se kao poopćeni označitelj dodjeljuje zemaljskoj zbilji, druga se dodjeljuje nebeskoj. Pa bi sedmica imala biti označiteljem cjeline. Drugo je uporište toga uvjerenja značenjski ovitak što ga Babić u ovoj knjizi „ovija“, a i „uvija“ u zbiljnost šume. Ona je, kao osjetilna zbiljnost, dakako, šuma. Ali nije samo to. Njezina se datost u Babićevim pjesničkim tekstovima otvara prema značenjskom obzoru gdje se naslućuje i njezina poveznica s nebom. Ima li se u vidu skicirana

sukladnost, dopušteno je vjerovati da je, kako je naznačeno, „prirodno“ što je ova Babićeva knjiga sedma u njegovu opusu autorskih pjesničkih knjiga.

U ovoj knjizi (76 pjesama, 91 stranica), koliko je vidljivo, tri su odrednice akumulirane u već prije napisanim Babićevim knjigama. Prva je – tehnička. Babić u *Šumi* rabi dosljedno i uvjerljivo pjesmu u prozi, a točnije izgleda: pjesnički mikroesej kao nosivi metodologijski predložak. Po pravilu, uporaba takve tehnike pobuđuje hipotezu kako je autoru do svojevrstne racionalne stege autorskog teksta. No čitanje Babićeva teksta tu hipotezu izravno opovrgava. Posrijedi je živo, dinamično, tekstno tkivo, koje brojnim novim odnosima između riječi i nerijetkim, paradoksalnim okretima pobuđuje pomisao na doživljajne i kognitivne viškove svojstvene baroknim poetikama. Da ne bi izrečeno zvučalo odveć „arheologijski“, podsjetiti je kako je isti strukturni odnos između osjetilnog obilja i nevidljive zbiljnosti aktualiziran i u secesiji. A ona je, podsjetiti je, jednim od rodniha mjesta – modernosti, točnije onoga njezina tijeka koji se od sedamdesetih godina prošlog stoljeća dalje jasnije očituje kao – post/modernost.

Druga je odrednica teksta u Babićevoj *Šumi*, najkraće rečeno, refleksivnost. Zapravo začuđuje kako se ta riječ povukla iz dnevne komunikacijske potrošnje na korist riječi duhovnost i srodnih, s pomoću kojih se naznačuje prisutnost druge zbiljnosti u svakodnevicu, bez koje se ne mogu valjano niti interpretirati događaji u njoj

jer, zahvaljujući toj zbiljnosti, i zadobiva-ju status – fenomena, dakle onih tvorevina gdje se u jedno spajaju tragovi zemlje i neba. Refleksivne autorske intencije, već konstrukcijski, upućuju na pluralnost i „višeekatnost“ sada/ovdje svijeta. Taj atlas razlika već svojom prisutnošću implicira i vjeru kako u svijetu svakodnevice postoje zagonetni, imaginacijom nagoviješteni, prolazi u one zbilje koje ona izravno ne obuhvaća. Ali bez kojih se ni bivanje u njoj ne može primjereno uspostaviti. Bez toga uvida, ujevićevske snohvatice, svijet se javlja u vidu zatvorene, da se ne veli, i zatvorske kutije. Pjesnička je refleksija, ukazujući na višestrukost fenomena, tu i nehotice – oporbena. Nije posrijedi polemični odnos premda se može napisati i takav tekst. Posrijedi je svojevrstno (imaginarno) svjedočenje. Pa čitati Babićevu *Šumu* i kao oporbeni tekst nije posve promašeno. Srodni tragovi vidljivi su već u prvim Babićevim knjigama, pa se refleksivnost može držati svojevrstnom autorskom konstantom u Babićevu rukopisu.

Treća odrednica teksta u Babićevoj *Šumi*, s izravnijom vezom s prije napisanim tekstovima, prisutnost je metafore vrta. No izravnije vezujući vrt i šumu Babić ne preuzima obvezu što bi ih žanrovski nametala (pjesnička) inventura vrta. To je, uostalom, već djelomično i prošao u knjizi *Koncepcija vrta* (iz 2015. godine). Ovdje uspostava veze šuma – vrt omogućuje (pjesničku) ekumenizaciju vrta. Drugačije rečeno, omogućuje pjesnički odnos prema šumi određujući je poopćenim – vrtom živih. On je toliko ne/mjestan koliko su i živi neovisni o imperativima mjesta. On je toliko sve/mjestan koliko su živi, takvi kakvi su svojom ontičkom baštinom, neodvojivi od navlastita životna mjesta. Šuma je, slobodnije rečeno, svagdje gdje ima živih, pa je logično što je Babić: „[...] Odlučio ošumljavati svoje riječi [...] u pitomoj aritmiji svelišća [...]“ (str. 17, 18). Iz povijesti kulture znamo kako se

vrt diferencira osloncem na jedno ili više „funkcionalnih“ uporišta kakva su primjerice sigurnost (kuće, dobara), stalnost zadovoljstva (vrt užitka), autonomija (vrt kontemplacije)..., no iza takvih prigodnih određenja izvorno stoji intencija k drugomjесnosti vrta, k njegovoj, pokradimo od Michaela Foucaulta, heterotopičnosti. Uzmemo li spomenuti uvid ozbiljno, nameće se zaključak kako drugomjесnost šume ne treba tražiti u vodoravnoj razdiobi mjesta po prostoru. Treba ju tražiti u okomitoj razdiobi mjesnosti gdje se uspostavlja neuklonjiva razlika između živoga svijeta i mrtve zbilje. Ovdje šuma preuzima ulogu vitalističnog označitelja gdje je uvijek kako Babić zapisuje: „[...] Vrijeme za čaj s vrapcima...“ (str. 75).

Koliko je značenjski vidljivo, taj značenjski potencijal šume kao vitalističkog označitelja Babić konceptualno naslanja na dvije jednadžbe: šuma = labirint i šuma = protopolis. Na prvi pogled, u vitalistič-ni trag šume nije preporučljivo upisivati trag labirinta. Iz povijesti kulture znamo kako u labirintu i prvu i zadnju riječ ima nužnost (iliti sudbina), pa je jedini autentični „proizvod“ labirinta – smrt. Znamo i to da je tu smrtnu nemezu labirinta uspio savladati smrtni junak poučen racionalnom domišljatošću zajamčene žrtve. Pa naspram te racionalne sposobnosti smrtnog junaka i žrtve stoji labirint kao (nepopravljiv) – neprijatelj. U razdoblju prosvijećenosti takav je odnos nadmoćan. No usporedo s njim prisutna je i tradicija koja u njemu vidi jamca spasonosne zagonetnosti svijeta, navlastito života. Kao jezgri označitelj tu se nerijetko koristi i šuma. Reći kako je taj označiteljski status šume posebno učvrstila romantika nije, dakako, pogrešno. Ali je točno i da se on može nazrijeti i u razdobljima prije i u razdobljima poslije. (Sjetiti se je u našoj tradiciji primjerice planina Petra Zoranića ili dubrave Ivana Gundulića, pa u modernosti Vladimira Nazora...) Ovdje je labirint „otet“ iz imaginarna antropocen-

tričnog muzeja i vraćen na njegovo mjesto predracionalnog jamca svijeta živih. Time se njegova opasna priroda ne niječe. I Babić ustvrđuje: „[...] U šumi često izraste greška [...] Uostalom kažu da je greška uračunana“ (str. 21). No ključno je oduzimanje monopolnih ovlasti antropocentričnom, računskom odnosu spram zbilje. I zagovor vitalistične osjetljivosti u obzoru koje se treba ozbiljno uzimati u obzir i „pitoma aritmija svelišća“ (str. 17). Iliiti život u njegovoj temeljnoj – zagonetnosti.

Drugu jednadžbu nagovješćuje, čak i eksplicitno, Babić u tekstu „Protopolis“. Na što ukazuje možda je očitije u idućem ulomku: „[...] Kada se u fruttni najednom sovi otme huk, a vrane zagrakću, pčele i čvorci zamuknu, hladniji vjetrici prostruji, zvončići i sunčak utrnu, a trepetljike se naježe i od korijenja zijevnu, sve je opet spremno za brloženje i unoćavanje u nje-drima već stišana i zamračena protopolisa“ (str. 19). U samom naslovu, vidljivo je, spojene su dvije riječi proto i polis. Prvom se upućuje na neko prvotno i temeljno stanje. U njemu, najčešće, jasno se ne razlikuju kaotične i kozmogenetične silnice, nego se prepleću i povezuju u različitim, „blizanačkim“ inačicama sna i jave. Zahvaljujući tomu, „proto“ stanja su stanja otvorenosti i plodnosti. Drugom se riječi polis sugerira prisutnost – životne zajednice. To se značenje tijekom povijesti djelomično povuklo ustupajući mjesto značenju polisa kao političke zajednice. Zbog toga uporaba te riječi na prvi pogled izgleda – neprikladnom, no motri li se stanje polisa u vidu množine životnih veza i zajednice kao nadsvođujućeg okvira, onda njegova uporaba u „šumskom“ kontekstu ne izgleda nategnuto. Samu riječ dalje Babić u knjizi i ne rabi. Ali se u ponuđenim tekstovima fraktalno ponavljaju uvidi u organičnost i životnost šumske cjeline u rasponu od primjerice „pupčane paučine“, „brzaca“, „pseće vjernosti“, „netreptaja“ do „drvodjeda“, „crnog na crnom“, „drvotoka“, „tepanja

krošnjje“... Promatraju li se dakle spomenute dvije jednadžbe šume kao cjelina, na čistini se ustaljuje uvjerljiv vitalistični označitelj koji drži na okupu paradoksalno značenjsko polje, u isti mah nestabilno i otvoreno koliko i stabilno i centrirano. Tu je post/moderni kulturni kontekst prirodnim okvirom njegove čitljivosti.

Vitalistične autorske intencije ako nisu valjano estetički situirane, poznato je, lako podliježu sirovim redukcijama. U Babićevoj knjizi te opasnosti nema: već i samo autorovo lirsko umijeće drži nastale tekstove „na svom mjestu“. Dodatno tomu pridonosi i Babićeva izravnija kvalifikacija šumske supstancije. Ovako Babić: „[...] Šumo duboka. Šumo visoka. Šumo ledena. Šumo topla. Moja majko. Bajko moja“ (str. 47). Šuma je ovdje dvojstvena: u isti je mah i prva (dodajmo: velika) priča i prvo zavičajno mjesto. No Babić ima potrebu dopisati: „[...] A meni trebaju riječi. Riječi usklađene s ošitom šume, s ušima lišća što nadglasavaju šutnju. Što zvuče kao tišina“ (str. 89). Velika priča šume provjerava se dakle pozivom na paradoksalnu tišinu. Ovdje nije nekorisno sjetiti se „starog“ Vladimira Nazora i njegove „Srpanjske pjesme“. Ona, poznato je, završava stihom: „Bog je u tišini“. Šuma je u Babićevu tekstu vitalna i majka i bajka. Ali je oboje po tomu što se pjesnički, autorski jezik uspostavlja osloncem na „ošit šume“. Time mu je zajamčena ključna kakvoća: zvučati kao tišina daha iliti, rabeći pomisao na Nazorov stih – zvučati kao živi trag neba na zemlji. Ima li se naznačeni odnos Babićev prema jeziku, dolazi na svoje i prije spominjana refleksivnost kao jedno od obilježja teksto-va u knjizi. Nije posrijedi tek „lirska navika“, neovisna o odnosu spram jezičnog tkiva. U igri je potraga za jezičnim mogućnostima koje uvijek iznova uspostavljaju novu jezičnu zbilju u okružju u kojem dolazi na vidjelo i stari/novi paradoks: po njemu u svakoj vitalističnoj jezgri, koliko je – vitalna, leži nebeski trag. Babić je napisao lijepu

„naturalističnu“ knjigu ne/naturalističnim jezikom. Traži čitatelja pripravna na čitanje i – na ponovno čitanje. Ona, vidi se, nedvojbeno zaslužuje biti na mjestu – sedme knjige. Kapa dolje Babiću.

Ivan Rogić Nehajev

Važan prozni doprinos poeziji mora

Milana Vuković Runjić: *More ili san*, Vuković & Runjić, 2023.

Roman *More ili san* Milane Vuković Runjić (nagrađivane autorice tridesetak knjiga) važan je prozni doprinos moru u hrvatskoj književnosti jer se ono najviše razmahalo u domaćoj poeziji od davnina do danas. Ovaj introspektivan roman o ljetnom odrastanju u obiteljskoj kući na otoku (s raznorodnim lelujavim doživljajima života i svijeta) nije klasičan roman – to je profinjena lirska proza bez fabule, bez vremenskih granica, odnosno asocijativno pletivo koje stvara razne suptilne slike obitelji, mitova, majčinstva, ljubavi i života u morskome krajoliku, a koji nastanjuju stvarni i nestvarni likovi. More nije samo zbiljsko prostranstvo pred starom otočkom obiteljskom kućom, urešenom pomama, smokvama, lovorom, zrikavcima, čempresima, borovima, ružmarinima i neizbježnom taracom, a s druge strane ograđenom brdom s Perunovim svetištem iz kojeg pucaju munje i gdje se skrivaju drugi staroslavenski bogovi. To nije samo konkretna, slikovita stara kuća s čije je desne strane grad, carska Dioklecijanova palača, a s lijeve gradić na rijeci – to je prostor zastavljen u vremenu, u mislima „omeđen“ tajnovitim morem i zagonetnim nebeskim svodom. U tom mediteranski aromatičnom ozračju bride brojne uspomene, ras-

paljuje se mašta i lelujaju snoviđenja poput morskih valova, daleko od pohlepne apartmanije i novca. To je kuća koja diše na svoj način, a ne uzdiše ni za čim. Fleksibilna struktura romana daje nam slobodu da ga čitamo kada želimo i kako hoćemo, kao da plivamo u moru – sad okretno, pa ravno, na leđima, odnosno protočno, gipko i širokim zamasima ruku kojima uzimamo i raznosimo naokolo sve bajkovite kapljice ove kontemplativne priče.

Iako je roman prepun živahnih obiteljskih slika (mamini kolači, dalmatinska šalša, brižan otac, majka i kćer koji su na panteonu njezina srca i brojni drugi članovi obitelji uz gozbe i običaje), on je zapravo neprekinuta meditacija, struja svijesti, koloplet raskošne zbilje i profinjene ezoterije. To je zapravo poezija u prozi iliti poetično mudrovanje o duši i životu, tankočutno, senzualno i neusiljeno. U našem vremenu koje je puno junaka i antijunaka, uspješnih i neuspješnih, *winnera* i *losera*, nismo baš navikli na bajkovitu prozu sa stvarnim i mitološkim bićima, među kojima nema dobrih i loših, jakih i slabih, nego su sve pojave jednako važne i prožete u čarobnom bivanju na jednom tako stvarnom, a opet transcendiranom mjestu. Ovo je roman čežnje za onim što bježe i što još traje, a ne roman žudnje za onim što bi trebalo biti.

Sva tkanja mora

More ili san knjiga je za pjesničke duše koje mogu glatko prelaziti s teme na temu, s jednog mjesta na drugo pod zajedničkom kapom kozmosa, uživati u nelinearnoj slobodi duše. U ovoj disperzivnoj prozi čitatelji mogu roniti iz jedne vizije u drugu, plivati od jedne slike do druge, brčkati se s jednoga kraja na drugi... čitati od bilo kojega poglavlja, pa i na preskok, s obzirom na to da je sve prepleteno sa svime u snovitim oblacima duše, ali i na zajedničkom tlu predaka i predaja. Ljudi

su povezani sa svojim i tuđim sudbinama i vlastitim sjenama, ljubavi su prepletene sa zabludama, tlo je povezano s poviješću, zbilja s fantazijom, ženstvo s majčinstvom, trajanje s nestajanjem, život sa smrću.

More i kuća na obali... mjesto spajanja svega, i postojećeg i zamišljenog.

Ona (pripovjedačica) gleda noćno, u sebi skriveno more kako se širi, umuje o životu, sjeća se tate koji je „otišao“ i koji je povlašteno biće u svetoj škrinji njezinih tajni i sjećanja. Ona, poput zalutale božice, misli na grad (Zagreb), koji je uvijek tužan jer u gužvi uvijek svašta nedostaje, a svoju morskku kuću smatra „uređenim“ svemirom unatoč svem carstvu svojih unutarnjih mijena. „Živjeti i umrijeti na gornjoj taraci pod ružičastim nebom“ san je ove suptilne spisateljice koja prodire poetski u konkretnu egzistenciju, ali raslojava i općeljudsku esenciju, odnosno transformira ju u tisuće boje i oblika. More jest lirska i kozmička bajka, ali oko morske kuće noću struje i djetinji strahovi, sablasti dolaze s brda u ogledalo, javljaju se duhovi potopljenih jedrenjaka, prijete zamišljena i nedomišljena čudovišta. Ona se još kao curica boji smrti jer stalno uokolo vidi dalmatinske žene u crnom, vidi smrt koja svakodnevno živi u bićima koja se kreću. Ona, kasnije odrasla princeza novoga doba, vidi u mašti na tom mjestu i pastorage pučana, koje su pune vila i muževnoga mošusa, za kojim žude Vlasi, gospari, djeca i starci. Njoj prošlost, stvarna i mitska, stalno rastvara zavjesu i sve se pretvara u igru duhova. Ona (koja pripovijeda) ne voli svijet današnjih instant-dama, ne voli prekomjernu vidljivost svega i radije uranja u sjećanja na slijepu susjedu na moru, slikaricu i fizičarku koja joj je u svojoj tmini riječima osvjetljavala smisao rastopljenih satova na Daljijevim slikama. A u ovoj knjizi vrijeme je doista pomirljivo stalo i sve je tako mirno kao da beskonačno traje.

I filozofija je započela od vode koju je Tales imenovao prapočelom svega (unu-

tar Miletske škole starih Grka). No kada spomenemo more, u nama se budi daleko više umjetnička čud negoli filozofska jer promjenjiva duša prati sve mijene mora kao metamorfoze života. Hrvatska je književnost prepuna mora – čudljiva mora, meditativna mora koje nestaje u nebu, tajanstvena mora, dobroćudna mora i bijesna mora koje udara o stijene i vraća se u grotlo svojih strašnih valova. More sa svim mijenama, unutarnjim i pejzažnim, raskošno je opisano osobito u hrvatskoj poeziji, a kao primjer možemo navesti antologiju Ane Horvat *More mora (hrvatski pjesnici o moru)*. Listajući sve te „morske“ pjesme, vidjet ćemo sveznačnost mora – od mistična mora kod naših starih latinista i renesansnih pjesnika, koje diže olujne valove, prevrće lađe, tjera mornare da natežu konope i dozivaju i Boga upomoć. Petar Hektorović u moru vidi strahotnu nepredvidivost, pa pjeva: „S oštrinom grbini uzmutiše more, / pak bura zapini, dvignuv se sa gore. / Vode ne umihu komu posluh dati, / istom se počnihu put neba penjati“.

Ivan Gundulić prvi je more usporedio sa životom: „Ah, nije život ljucki drugo / neg smučeno jedno more, / neg plav jedna, ku udugo / biju vali kako gore; / i sred ovijeh netom tmına / č’ok se rodi, mrijet počina.“ Mnogi će pjesnici poslije njega u moru, na moru i pred morem osjećati razna stanja ljudske duše, od mira do nemira, od meditativne ljepote koja se utapa u beskraj do neukrotiva mora koje simbolizira nedefiniranost i neuhvatljivost života.

Baš dobro da smo spomenuli latiniste i renesansne pisce jer Milana Vuković Runjić u posljednje vrijeme vodi svoj zanimljiv Književni salon (u knjižari Vuković & Runjić) pripovijedajući o staroj hrvatskoj književnosti, i to na mnogo živopisniji način negoli što reklamatori opisuju suvremeno štivo koje valja prodati. Vuković Runjić vraća nas u vremena i prostore naše starije književnosti, uz bogatu scenografiju, za inat ovomu posesivnom dobu koje

gura jedno da bi odbacilo drugo. I taj je Književni salon nešto između zbilje i snova – prošlost uvijek živi ako joj se vraćamo, a mrtva je ako smo ju ostavili za sobom.

Već na početku knjige *More ili san* Milana Vuković Runjić govori o Arkadiji (temi svoga doktorata u nastajanju), o književnom i mitskom raju naspram ove rušilačke civilizacije, no i s tom Arkadijom valja ući u pakao znanstvene egomanije. Spisateljica ironizira sve kanone – od intelektualnih do znanstvenih, ruga se površnim trendovima, umjetnoj inteligenciji, koristi pomodne anglizme u sarkastičnu tonu i kliče: „Eto vama svijet u kojem slavna osoba goleme stražnjice propovijeda njegu iste, a meni dajte latiniste!“

Mitska balerina u 21. stoljeću

Roman *More ili san* (zapravo romansirani esej) s jedne je strane ekstrovertan, odnosno pun realističkih opisa mediteranskog podneblja (poetski intimiziranih), a s druge strane je izrazito introvertan, pun bajkovitih percepcija, mističnih i mitoloških slika, intelektualnih pasaža, apstraktnih duhovnih uzgona u svevrijeme, filozofijskih razmišljanja i neuhvatljivih, raspršenih podsvjesnih čestica. Spisateljica snuje i budi se, pa nas često trzne i zaintrigira osviještenim povijesnim „traktatima“. „Što uopće znamo o našoj povijesti? Stoljećima smo bili krvava, vječno pomična linija između Turaka, Mlečana i uljuđenog Zapada, s nekoliko prastarih gradića koji se nikada nisu predali [...] Naše utvrde i dalje stoje, povrh gradića u kojima su se tiskale knjige na zaboravljenom staroslavenskom jeziku naših zakarpatskih pradjedova.“

Pripovjedačica ne voli zaborav, najmoderniju „mantru“ suvremenog svijeta. „Suvremene tematike šuplje su i lažne“, zapisuje. „Koliko god se to gadilo suvremenim pjesnicima, poezija je ceremonijalna, tiče se davno zaboravljenih obreda, rituala, konjske žrtve, tetoviranih skitskih ratnica,

svega osim idiotske, imbecilne, svakodnevice gdje desna tenisica, hrčak i hidrant postaju glavni junaci pjesme, uz to jebanje, kurac i politička orijentacija.“

Ona mnogo više voli mitsku imaginaciju koju najimpresivnije pokazuje priča o Nereju. Nerej je u grčkoj mitologiji bradati starac, dobroćudan bog mora koji ima riblji rep i može mijenjati oblike. Na plaži je u maloj kući pored njezine doista živio čudan usamljen čovjek o kojem su se pričale svakojake priče, a pripovjedačica ga je u djetinjstvu oblikovala u mašti kao boga koji danju stoji u kadi i natapa svoj riblji rep, a noću skače u dubine i uživa u čarolijama podmorja. Ona (koja pripovijeda) više vjeruje odsanjanu Nereju negoli stvarnu dosadnu biću. Više voli djedovu priču kako je doista vidio morską sirenu negoli sve transparentne ljepotice ovoga svijeta. Draže joj je u muškarčevoj duši (u svojim ljubavnim ispovijestima) tražiti spojeve anđela i demona negoli definirani stil. I sama je takva – potječe, kaže, od plemena Vukova koji su došli iz Bosne gdje su se borili s Turcima i Ugarima i koji su se za puna mjeseca preobražavali u vukove. Ona, krhka romanekna plesačica, osjeća u sebi i buđenje mitskoga bijesa, dizanje visokih valova kada vidi nepravdu jer u njoj žive i muza i nimfa i žena, i pjesnikinja i ratnica. Ona je i persona, ali i riba koja „živi u crnim dubinama i nosi mali fenjer“ ili pliva pomičući na morskoj površini nebeske zvijezde.

Rado se i oštro sprda s pomodarijama novoga doba. Draži su joj stari jedrenjaci negoli kapetani s jahtama koje se zovu *Adriatic Star Princess* ili *Croatian Sunset Cruise*. „I dalje smo istok, egzotika, opanci, zurle, Morlaci, kola, čevapčići. Čemu i sami pridonosimo usrdno nabijajući janje na ražanj.“ Ironična je prema riječi *destinacija*, prema pomodnim snimanjima *Igre prijestolja*, što je najbolje dočarao jedan Amerikanac kada je pitao u Gružu hoće li se nakon snimanja demontirati one divne kulise, odnosno dubrovačke zidine.

U svemiru, kaže pripovjedačica, nema reda, pa vrijeme može teći ravno kao rijeka, može se vrtjeti u krugu... život je skup sitnih čestica, a o životu možemo govoriti samo zato što je sve ono što ga istinski sačinjava nama nevidljivo.

Knjiga završava njezinom pjesmom „Triton“ posvećenom drugom božanstvu s ribljim repom. Citirajmo nekoliko strofa: „Taknula sam ga / u dubljem moru / gdje sam plivala / a dno se gibalo, / pjeskovito, mekano. // Taknula sam ga / njegov modri bok / ni riba ni čovjek / nego nešto između / kamo upadneš / kad previše je složeno. // Moje je moj krevet / s mokrim plahutama / snovi se komešaju / među borovima, / berem dagnje umjesto češera.“

More ili san – tankočutna knjiga s raznorodnim rasutim fragmentima, okretna i zavodljiva za one rasplesana duha, a teška za one koji traže radnju, zaplet i rasplet. Ovo je knjiga svakojakih okreta, ponekad naglih ponekad usporenih. A okret je važan želimo li ući u čar života kao u morski vir. Milana Vuković Runjić okretna je u tim krugovima, a kada piše, pleše po svojim rečenicama poput krhke balerine. Ovaj verbalni, pa i taktilni koncert jest za probranu publiku u autoričinoj književnoj dvorani.

Lada Žigo Španić

Tri ptice i tobožnje sitnice

Ružica Martinović-Vlahović: *Tri ptice i jedan grad: Pripovijetke o rodama, djeci, ljubavi i ratu*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2023.

Književnica i liječnica Ružica Martinović-Vlahović (Zagreb, 1950.), odrasla je u Kominu u Dalmaciji, a od 1976. živi u Slavonskom Brodu i radni je vijek provela u

tamošnjoj bolnici. Piše pjesme, pripovijetke, romane, eseje, osvrti i životopise profinjena rukopisa te sudjeluje u uredničkom radu. U književnost ulazi devedesetih godina prošlog stoljeća. Njezina najnovija knjiga *Tri ptice i jedan grad*, objavljena u ožujku 2023. godine, četrnaesta je njezina samostalna knjiga, ujedno i treća zbirka pripovijedaka. Knjiga sadržava devetnaest pripovijedaka raspoređenih u četirima ciklusima: *Sail into the fairy tale*, Daleko od očiju, a blizu srca, Tragovima boli i Odjeci mladosti.

I kako piše Mirko Ćurić u pogovoru knjige: „većina proza povezana je sa Slavonskim Brodom, u kojem se autorica profesionalno afirmirala i s kojim se saživjela, dio tekstova nas vraća u njezino neretvansko djetinjstvo i mladenaštvo, ali nam donosi i svoja razarajuća i bolna iskustva u Brodu iz Domovinskog rata, do velikih tragedija, poput pogibije djece 1992. godine.“ Ona je originalna, „svoja i specifična unutar hrvatske suvremene književnosti, neumorna u promicanju duhovnih vrijednosti, i to onih kršćanskih“, ali i onih općekulturnih bogatstva zapadne civilizacije. Današnje dominantno ateističko kulturno okruženje smatra kršćansku književnost nepotrebnom i manje vrijednom, pa će takvog autora „izbjegavati književna kritika, veliki nacionalni mediji, a niti jedna ozbiljna književna nagrada neće ni u uži izbor odabrati djelo u kojem *Bog nije mrtav*.“ Premda Egelton piše kako se „kršćanska vjera ne vrti oko moralnog uzdizanja, političkog jedinstva ili estetskog šarma [...] Ona počinje raspetim tijelom“¹.

Potom Ćurić navodi Anu Batinić koja spominje glavne karakteristike književnosti koju ispisuju hrvatske liječnice i liječnici: „Humana orijentacija, sposobnost empatije i moć opažanja detalja odlike su većine liječnika i premda na prvi pogled egzaktnost medicine kao znanosti te nedo-

¹ Terry Egelton. *Kultura i smrt Boga*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2015., str. 216.

kučivost i kreativnost literarnog svijeta djeluju kao dva suprotna pola, medicina i književnost zapravo dijele preokupaciju – opsjednutost životom, što zacijelo osigurava plodan suživot medicine i literature“².

Tri ptice i jedan grad zbirka je pripovijedaka s ponekim poetskim ogleđom, mjestimice na rubu esejističke i faktografske proze. Prvi ciklus *Sail into the fairy tale* (Uplovite u bajku) sadrži šest priča, tematski mahom vezanih uz grad Brod i njegove stanovnike.

Prva pripovijetka te cjeline *Ptica koja i bez krila leti*, kojom je po svoj prilici inspiriran i naslov zbirke, donosi nam istinitu priču o ljubavi dviju roda, o ptici prostrjeljena desnog krila i invalidnoj koja ne može letjeti, a dobila je ime Malena i njoj vjernog muškog rodana nazvanog Kleptan koji se tijekom dvaju desetljeća svake godine s proljećem vraćao u Slavonski Brod, svojoj Malenoj, iz godišnje selidbe u Južnu Afriku. To svjedoči o monogamnosti nekih životinja u vremenu kada ljudska monogamnost slabi. Autorica izriče paradoksalnu zamjedbnu da se u ljubavi i bez krila može letjeti!

Spominje i treću pticu koja je čaplja. Jer „upravo na ulazu u Brodsku tvrđavu godinama se šepirio cvjetni grb grada Broda, zaigrani florealni crtež u obliku štita, ispisan bojama cvijeća. U njemu usred cvijeća i na središnjem mjestu, stoji uspravna visoka ptica, bijela čaplja s ribom u kljunu i svitkom, odnosno *rotulusom* što ga drži u podignutoj desnoj nozi-ruci.“ Tipična ptica za ovaj močvarni krajobraz.

Uza spomenute *tri ptice* Ružica obilno piše o Slavonskom Brodu. I to u mnogim svojim pripovijetkama i ogleđima. No i dalje se povremeno vraća djetinjstvu i zavičaju u Dalmaciji uz obalu Neretve. Izgleda da u određenim godinama nastojimo vratiti neke svoje dugove, bilo predcima bilo

zavičaju ili gradovima u kojima smo živjeli. Očito je i za autoricu došlo vrijeme da se oduži svom gradu u kojemu boravi, evo, već peti decenij!

„Dokora bi i čitav grad mogao postati uspavan, bajkovit i kao začaran. S praznim starinskim kućama i životom zaustavljenim u njima. Kitnjaste secesijske zgrade u staro gradskoj jezgri – napušteni poslovni prostori i trgovine, čiji izlozi slijepo zure u nebo. [...] Posvuda izranjaju spodobe prošlosti, a uz njih ukorak koracaju kosturi sjećanja, kloparaju šupljim kostima. Klepeću, škripe, lupetaju, šušketaju sitnim koščicama... I zvonckaju pravadnim zvončićima uspomena u suhoj skeletnoj ruci vremena.“

Sjećanja prelaze na gradsku povijest i na neke opažene ili zanimljive ili poznatije stanovnike. Tako je i s pričom *Treći prozor*, posvećenom profesoru Reubenu Lederer-Eldaru, koja završava rečenicom: „Nakon punih pedeset godina zatvorio je putanju odlazaka i dolazaka, mladosti i starosti, znanja i ljudskosti, ratova i mira, života i smrti...“

U ogleđu-priči *Žena u prolazu* i drugdje poetska zapažanja ponekad prelaze u poetsku mistiku. Tako piše: „Kako stvari mogu postojati i bez nas, posve jednako, nigdje okrhnete našom odsutnošću?! Sve je i dalje na svome mjestu, osim nas koji smo negdje drugdje.“ Ili: „Pa nas zbunjuje ta mala disonancija životne melodije, sitna pukotina identiteta, rascjep koji, kao i tolike druge do sada, treba zacijeliti, ispuniti i presvući korom svoga *jastva*.“ Njezina poetičnost je izrazito misaona. Nije studirala filozofiju, pa je utoliko više misaono originalna. Vidi se utjecaj velike književne erudicije. Nerijetko nailazimo na poduže antropomorfne tekstove: „Sišavši na šetalšte, učini mi se odjednom kao da se rijeka pokrenula. Pa mi izlazi ususret, kreće se prema meni, govori mi, priča i viče; glasno se smije i brblja. Podiže svjetlost iz svojega krila i širi je poput plime, dlanovima mi gladi kosu i lice. Pozdravlja me. I ne znam

² Ana Batinić, *Ars medica, ars poetica*, HAZU, Zagreb, 2007.

zašto, ganuta sam time, mogla bih jecati od tog dodira. Otvorena, jasna i puna velikodušna prijateljstva njezina je ljepota; taj Zemljin san o rijeci koji se ponavlja uvijek, čim se voda, sunce i nebo nađu zajedno.“ U priči-eseju *Tvrđava i grad* piše o povijesti Slavenskog Broda.

Dio pripovijedaka, uključujući i one epistolarne forme, pisan je u prvom licu, što pojačava dojam autobiografski intoniranih sadržaja. Ponekad vidimo dugotrajno nabiranje, vrlo bogato smislom i tanahnim književnim stilom.

U drugoj cjelini knjige, tematski obojenom ljubavi i naslovljenoj *Daleko od očiju, a blizu srca* nalazi se pet pripovijedaka.

Priča *Jedna obična ljubav* epistolarna je pripovijetka. Vrlo suptilno analizira ljubav i duševna raspoloženja. Ponekad spaja suprotna raspoloženja. Kao i u priči *Anđeoski pozdrav (Blagdanski triptih)*, bavi se temom *obične ljubavi* u svakodnevnom iskustvu zajedništva u dvoje koje, iako uobičajeno i *normalno*, može postati itekako dragocjeno.

U priči *Možda ipak vidi* virtuozno opisuje iznenadnu naknadnu sljepoću. Nikada nigdje nisam pročitao tako sjajno, bogato i originalno opisane doživljaje slijepog čovjeka. Ponekad autorica manifestira vjeru u Boga nekih svojih protagonista. Kršćanska književnost ne polazi od estetske ili teološke misli, nego od razapetosti križem.

Priča *Ponovni susret* pisana je u prvom licu i epistolarnom obliku. Opet govori o ljubavi, njezinoj duhovnosti i njezinu nedostajanju. Često ju prati razvijena i lucidna psihologija.

U trećem ciklusu *Tragovima boli* sabrane su četiri ratne pripovijetke.

U priči *Molitvenik*, među inim, opisuju križni put zarobljenika godine 1945.

Priča iz Domovinskog rata *Što je smreka vidjela jednoga ratnog dana* dominantno je antropomorfna i prati doživljaje jedne smreke kojima nam autorica pokušava prenijeti ljudsku patnju i strah, u kojima

se naslućuje sva jezovitost i strahota rata. A pripovijetka *Putovnica* zapravo je autoričin dnevnik koji spaja desetljećem udaljene godine. Ratne i poratne.

Četvrti i zadnji ciklus *Odjeci mladosti* donosi četiri priče koje govore o dvama dječacima i jednom djetinjstvu.

Pripovijetka *Grdelin* u samom naslovu sugerira mediteranski ambijent i prateći priču o odrastanju jednog dječaka, proteže se duže godina dosižući sve do doba korone i izolacijskog razdoblja u kojem je priča i napisana, o čemu se i sama autorica očituje na kraju.

Dva ožiljka na dlanu i jedan na srcu pripovijetka je u prvom licu, a ako nije izmišljena, djeluje kao sjećanje na vlastito djetinjstvo. Izvrsno opisuje bogatu i maštovitu duševnost djeteta: „Obično sam brojila korake, pa bih u svaku ploču porazdijelila po dva ili tri, a moralo ih je biti točno onoliko koliko sam odlučila toga dana. Bila je to jedna od omiljenijih zabava pri hodu jer pri tome se zaboravi na hodanje, a može se i ugodno razmišljati.“ „Pitala sam se tko sam ustvari, i jesam li možda netko dugi nego što se čini, a bilo je zanimljivo kako me to uopće nije zabrinjavalo – pa ako i jesam, posve mi je svejedno. Prihvatila sam taj osjećaj svojevrstna poljuljana i nejasna identiteta u zamagljenoj i pomaknutoj sferi bivstvovanja – sve me to mekano obuhvaćalo kao neka živa prisnost, a ne otuđenje, kao svojevrstno obogaćenje, a ne gubitak; kao put prema slobodi, u budućnost.“

Autorica piše: „Uvijek se iznova upitam u čemu je tajna zavičaja? Zavičaj je kuća djetinjstva, kuća sjećanja, kuća mladosti, kuća našega bića, njegov dom i ishodište.“

Njezine su slike bogate i jasne. Ponekad govori u prvom licu o vlastitu sjećanju! Njezine su riječi često riječi mudrosti. Nije riječ samo o ljepoti misli nego i o njihovoj dubini.

Josip Sanko Rabar

O pustinji srca, još jednom...

Damir Karakaš: *Potop*, Naklada
OceanMore, Zagreb, 2023.

Najbolje bi ga bilo počastiti ujedno i najnetočnijim općim nazivom: „tekstom“. Zamišljam, posve neuk u tome smislu, da se tako piše i skica za scenarij igranoga filma kojemu tek treba dodati konačni pre-maz, ispuniti praznine i pokušati ga snimiti u jednom kadru. Ili potražiti epski materijal na nekim udaljenim koordinatama ako je epskost ono što želimo od romana, kako nekada tako i sada. Karakaš se ne zamara uzusima ili prevarenim očekivanjem. Njegov je „tekst“ i roman i prošireni sinopsis za roman koji će se tek imati napisati, a možebitno je i produljena novela ili skraćeni roman, kad nas već „gnjavi“ genološka zapitanost. Jer pod presijom romaneskne žanrovske esencije, a ona teoretski govori o epskom uvidu u živote raznovrsnih likova, o razgrađenoj i doradaenoj fabuli, epizodama, profiliranim karakterima, o gustoći priče, mjeri zaokružena koncepta, poruke i pouke... Karakašev nacrt za nešto što bi moglo jednoga dana postati velik roman o egzistencijalnim rubovima (gubitcima, ljubavi, ratu, odnosu otac – sin...) svejedno je uzbudljiv „tekst“, koji se čita onako kako nam se čini, oslobođen formalnih stega, ali upravo i najviše računa na njih jer ih pretpostavlja *in absentia*. Pred nama je platforma koju po našim iskustvenim ticalima čitamo i kao roman i kao predvorje toga paklenog stroja, što bi nas emotivno samljeo da se nastavio u nekim standardnim, romanesknim količinama i veličinama. Želim reći dakle da je i ovakav kakav jest, pristojno ću reći – ekonomičan, a ne škrt – Karakašev „tekst“ mjesto jakih emocija i još većih poticaja da se o spomenutim egzistencijalnim „vrućim mjestima“ itekako razmišlja i pronalazi

moguće odgovore. Taman kada pomislimo da je došao trenutak značajnijega epskog obračuna, da ćemo primjerice konačno mnogo toga doznati o vezi glavnoga lika/ pripovjedača s bivšom suprugom, o djetetu koje mu iz te veze kao ocu svakodnevo nedostaje (a o tome nitko ništa ne zna jer on je „tek“ otac, a dijete naravno pripada „samo“ majci), taman kad je došao red da njegov odnos s novom djevojkom Hanom poprimi čvršće sadržajne ladice i da ih oboje možemo uklopiti u aktualni raspored emotivnih prostorija, soba i sobičaka... baš tada dolazi do pukotina i odiljanja od očekivane žanrovske forme i Karakašev „roman“ *in spe* postaje pristojan „tekst-koncept“, koji će se tek napuniti fabularnim/sadržajnim/eksplanatornim mjerama. Ali neće, uporno do samoga kraja. I to mu postaje najveća vrlina i najveća mana, zavisno od toga kako okrenemo recepcijsku ploču. Sintaksa krika kao surogat najveće emotivne dubine. Nadomjesna iščitavanja, moguća popunjavanja neizrečenoga, dodvoravanje potencijalnom smislu... kakva lukava gesta piščeva talenta. Zamarajte se vi, dragi čitatelji, ja vam ponudih svoju tvrdu kost i sirovo meso, vi napravite od toga što hoćete, pa i čitav nedjeljni *menu* ako želite i ako ste sposobni.

Sve što čini Karakaševu pripovijedanje nalazi se u odnosima, nerazjašnjenima, fabularno nedorečenima, tek naznačenima, postavljenima i zagrebanima ispod površine kao problem, a onda napuštenima jer je obrada priče došla kraju, jer se skica dovršila, a slika ostala s previše ili uglavnom premalo boje, u svakom slučaju: zamućena. Posrijedi je mreža iza koje se ocrtava život, lik i djelo glavnoga junaka: otac – dijete, muž – žena, dečko – djevojka, majka – sin, otac – sin. Mladić iz ličke zabiti, odrastao s blagom majkom koja svima želi udovoljiti i s ocem, grubim čovjekom iz šume koji sinu zamjera sve što je moguće, čak i onda kada za to nema razloga: njegovo skitanje po svijetu od Zagreba i Pariza, njegovo nedovršeno školo-

vanje, uopće... njegovu je uvjerenje da mu je sin poluništarija, koju valja stalno i iznova opominjati na dužnosti i obveze, negdašnje neposlušno dijete, a sada ponešto prezreni muškarac, koji se odmetnuo u bijeli svijet gdje je potonuo, a nije ostao s roditeljima da im pomogne, da ih zaštiti i naslijedi. Otac je metafora teška ličkog života, ali ujedno i mjera opstanka kremenitih ljudi toga kraja. Sin mu pristupa oprezno, kao da ga se boji, čini se... ali nije tako: to je zato što ga poštuje i vidi u njemu stup odrastanja, vidi u njemu onoga koji mu je pomogao i hrabrio ga makar ga istodobno vrijeđao, a nerijetko i čušnuo. To ne znači da je otac uzor i osoba zbog koje se treba i mora vraćati u rodno mjesto, to samo znači da priznaje očevu simboličku važnost u njegovu osposobljavanju za život. Zajednički trenutci u obrani sela, na stražarskom mjestu u početcima srpske pobune svjedoče kako su njih dvojica ipak i nakon svega „ekipa“, kako računaju jedan na drugoga i onda kada otac preko usana prevaljuje samo riječi kritike i nezadovoljstva. Ljubav se ne hrani samo izvanjskim lijepim i ljepljivim rječnikom, ona je miljenica i grubih riječi ako su izrečene u kôdu roditeljske brige i sinovske poslušnosti. Na tu se mjeru otac i sin privikavaju od djetinjstva i još nisu prevladali i usvojili taj proces. I opet „malo je puno“, sintaksa goraka prijekora postaje agregat natopljena značenja brige i odgovornosti. Govoriti „volim te“, „stalo mi je do tebe“, „kako si, dragi sine“... nisu omiljena ni poželjna retorička sredstva u toj igračkoj postavi, prije jednadžba s dvjema nepoznicama iza kojih stoji neki drugi svijet, koji je sviknuo na manje grubu stvarnost i sretnije ljude. Možda baš onakve kakvima se doimaju likovi iz Prtenjačinih proza u kojima se tematizira odnos između oca i sina (*Sine, idemo kući*, 2021.; *Kino Sloga*, 2022.). Karakaš i Prtenjača u tome smislu funkcioniraju kao opozitni parnjaci: u prvoga hladnoća, strogoća i nemir – u drugoga toplina, blagost i sreća. Otac kao pokora i sukob *vs.* otac kao

nagrada i razumijevanje. Pa ipak, Karakašev lik odrasla sina ima sve što ima i Prtenjačin lik sina klinca u odrastanju. Samo je to skriveno i zarobljeno u gustim vlatima trave, na zaraslome proplanku i u mističnoj šumi. Dijete prirode *vs.* dijete grada, svaki u svome modusu odrastanja, ali sa sličnošću u mehanizmima predstavljanja iako se tako ne čini. Jer oba autora pronalaze svoj stilsko-izražajni kompleks u pjesničkom slogu, u stilskom hibridu koji govori natopljenom retorikom poetskog izričaja: kod Prtenjače to je miran, ujednačen stil novoromantičara, a Karakaš je stiliziran manirist, graničan inovator, nešto poput francuskih simbolista koji uvijek iznova mallarméovski „bacaju kocku koja neće ukinuti slučaj“. Iskidana, atomizirana, fraktalna, fragmentarna rečenica ličkog pripovjedača zahtijeva pronalazak formule za dohvaćanje smisla svih onih sinkopiranih opisa čovjeka i prirode, kratkih rezova i britka zasijecanja u stablo socijalnih drveća, u čudnu šumu međuljudskih odnosa. Naratogram je zrcalo psihograma glavnoga lika kojemu su osobne i društvene/političke nevolje zaštitni znak (dijete koje ne viđa i koje mu je na neki način oduzeto nalazi se u Francuskoj, djevojka Hana koju je počeo voljeti nestabilna je osoba s vlastitim kondorima u glavi i završava tragično, na granicama njegovih zavičajnih proplanka i šuma počinju srpski napadi i ratno stanje u novoj državi, on je uglavnom nezaposlen i pokušava studirati...). Jezik u ovoj prozi nije samo sredstvo opisivanja i sustav znakova kojim se prenose poruke i pouke, i on sâm je poruka, mjerilo jakobsonovske poetske jezične funkcije koju mjestimice treba dešifrirati punim angažmanom rasna čitatelja. Toplu i *flat* poetiziranu prozu Prtenjačinu može u najboljem smislu čitati svaki onaj koji voli književnost (što nije nevrjednno), a Karakaševu preskakanje uvriježene romaneskne igre mogu pratiti oni čitatelji kojima nije strana dodatna simbolička galvanizacija i koji u sebi imaju ugrađeno iskustvo modernističkih i inovatorskih radova

(što samo po sebi nije vrijedno ako pritom ne zaiskri iskren, barčevski čitateljski zanos spram „doživljaja“ književnog djela, čime su Karakaševi čitatelji izjednačeni s Prtenjačinima). Dakako, naposljetku je sve u „sviđanju“, individualnom osjećaju za estetičku ugodu, koji netko posjeduje ili ne posjeduje jer i to je razina znanja o književnoj umjetnosti koja se s godinama i iskustvom stječe, usvaja, rastvara i vježba.

Neka onda moje „mrsko Ja“ ovdje i sada progovori konkretno iz aspekta moga „sviđanja“ i moje „estetičke ugone“: iako privlačan zbog svoje okljaštrene strukture, sirova materijala i „manje je više“ pristupa, Karakašev roman doživljavam, upravo zbog čitateljskog iskustva i horizonta očekivanja, nedovršenim djelom koje je jače u dijelovima, ali ne i u cjelini. Čini se kao da je autor namjerno zbrzao u pjesničku olakotnu formu *anything goes*, kao da ga je tjerao neki rok ili tko zna koji vanjski (nadam se ne i unutarnji) supervizor. Na jednoj strani zahvalan sam što je Karakaševa poslovična škrtoš i opet dobro baždarena, pa moram i mogu uživati u sinkopi fabule i blagoj stilskoj entropiji koja dobro udara „na prvu“, ali sam se na drugoj bandi našao u deficitu, u potrebi da konačno osjetim puninu primarnoga autorova pripovjednog prijevaja: želio bih da je prazninu ipak zamijenila punina i da cijeli posao ne završava nultim morfemom. Drukčije rečeno, okvir je pogodio u sridu, ali volio bih da je između toga malo više fila i šlaga, ne mora to biti posve dovršen posao (umjetnost to nikada i nije), ali kao da je to moglo još malo otići naprijed, još zaokružiti priču, podebljati ju, ali ne, naravno, i silovati dodatnim materijalom... Čini mi se da je za to još trebalo vremena, možda da je tekst još malo odležao, da se agregat obrade priče još malo napunio... Premalo, kao ni previše materijala i meandara, nije dobro za priču. Uostalom, Karakaševa inovacija, fabularna i stilska, meni, doduše, dostatno draga i zanimljiva, nije baš toliko

markirana da bismo mu mogli pljeskati u zboru, bez ostatka...

Ali pljesak autoru ipak pripada i zaslužio ga je, umjereno jak za ovaj, a glasniji za druge svoje romaneskne zapise o Lici, šumi, odrastanju, vlatima trave, ocu i podrijetlu na rubu svijeta, u toplim bojama zavičaja, u gruboslatkome osjećaju života, zbog ugođajne pripovjedne matrice da lički krajobraz i tamošnji način života pretvori u magičnu metaforu svijeta. *Sjećanje šume* je na prvome mjestu, zaslužio je postalo lektirni naslov, a srodno i slično, za oktavu ipak slabije, zvočne *Proslava* i *Potop*. Lički je kraj dobio svoga značajnog pisca: književna povijest, dakako, bilježi Milu Budaka koji je neposredno, baš kao i Karakaš, u svojim djelima donio život ličkog čovjeka u specifičnu tvornom okruženju. I tu prestaje svaka sličnost između njih dvojice o kojoj niti ne treba širiti razgovor. Karakaš je donekle preklapljiv u poetičkom smislu s dvoje drugih Ličana, lunarnim Ulderikom Donadinijem i začudnom Marijom Čudinom... Svjetovi osamljene osobe, zagasita otuđenost i snoviti refleksi zbilje približavaju ovo troje ličkih umjetnika istoj poetičkoj vertikali, s time što je Karakaševo zavičajno-emotivno-psihološko sidro bačeno daleko u drago mu polje, šumu i travu i iz njih crpi svoju žitku energiju.

Karakaš-pripovjedač je pjesnik koji kazuje/pjeva univerzalne priče o ljudskoj naravi iz grumena i sjemenja ličke zemlje.

Ivica Matičević

Fusnote ljubavi i zlobe

Zoran Ferić: *Dok prelaziš rijeku*,
V.B.Z., Zagreb, 2022.

Od svojih literarnih početaka Zoran Ferić najuspješniji je kada priča viceve. Naravno, nije riječ o kavanskim cirkusijadama ni išemu banalnom, uglavnom ne previše ili

prečesto banalnom, nego o njegovu umijeću da svaku životnu situaciju pretvori u efektanu smijuriju izvlačeći iz života ono najduhovitije, ponekad i najblesavije, ali uvijek beskrajno smiješno. Pritom njegovi rani junaci po navici hodaju s udom koji visi iz otkopčana šlica, a čitatelj se, zabavljen urnebesno smiješnim situacijama u koje upadaju njegovi likovi, niti ne sjeti da je takovo luftanje genitalija bezvezni dodatak burlesknim nezgodama. Uostalom, to da općinstvo, osim čitatelja moralno preosjetljivih iliti moralizatora po vokaciji, moguće i profesiji, niti ne primijeti taj vulgarni suvišak, mada uglavnom ne postoji nikakva suvisla motivacija takvih pripovjednih „ukrasa“, svjedoči da je riječ o iznimno vještu piscu.

Anegdotalnost naravna kratkim prozama kojima je Ferić započeo književni put dobivala je na težini u mjeri u kojoj se njegova spisateljska ambicija širila na dulje forme u kojima se kao dodana vrijednost rađa apsurdni humorizam, mjestimično razrastao do groteske kojom spisatelj svoje likove prepušta nakaradnim, čudnovatim i smiješnim, no uvijek fabularno efektanim obratima. I sami su ti likovi plodna podloga apsurdu i smijehu – svaki je od njih i nehotice skrivio, bilo vlastitom „pomjerenošću“, pa i izmještenošću iz stvarnosti bilo lakonskim ponašanjem ili banalnim neoprezom, situacije kojima je zatečen i zarobljen. Savršeno podudaranje likova, ambijenata i zapleta moguće je samo kod vrhunskog poznavatelja zanata, a onaj višak koji nadograđuje egzistentne karaktere i okoline te njihovo prepletanje pričom, ono što se ne da definirati ni najoštroumnijom književnokritičkom i znanstvenom aparaturom, jest, ma koliko to zvučalo patetično ili čak i banalno, umjetnost sama. Umjetnost pripovijedanja. Nju je Ferić izgradio u konvencijama kratke priče, književnoga oblika koji nezalicama može izgledati kao prpošno poigravanje književnim instrumentarijem, neambiciozan ludizam nara-

ativnih bonvivana, a tu je obrazinu Ferić jako rado i jako često lukavo navlačio na svoje autorsko lice, a književni znalci, iskustveni čitatelji i profesionalni pisci svjesni su kako je kratka forma daleko najzahtjevnija prozna zadaća. Hoćemo li da uspije, ona mora i konstrukcijski i mikrostilski biti brušena poput klasičnog soneta ili bilo koje druge stroge pjesničke forme.

Majstorstvo pripovijedanja prenosio je Ferić i u svoje romane. Psihološki uvjerljiv, stilski precizan, konstrukcijski kompetentan, duljim je naracijama dokazao kako je moguće ono što postiže malo prozaista – biti jednako dobar novelist kao i romanopisac. Primjerice, gotovo svakoj Murakamijevoj kratkoj ili kraćoj priči „nedostaje zraka“ tako da skoro opipavamo ili nedorečenost ili skicoznost fabule koja tek očekuje zamah, kao što Buzzati jevi romani, osim *Jedne ljubavi*, unutar fabularnog okvira u načelu meandriraju tematski povezanim, ali u navlastitosti jasno prepoznatljivim pripovijestima. Stoga nije pretjerano ustvrditi da je kod Ferića riječ o marinkovićevskome, markezovskom, manovskom nadahnuću, što je potvrdio i najnovijim romanom. Drukčije i manje nego u prethodnim romanesknim pothvatima.

Dok prelaziš rijeku zbraja sve vrline hrvatskog prozaika, uz još jednu njegovu osobinu, dosada kritičarski nedovoljno uočenu: specifičan odnos spram likova. Ovaj pisac naime, ma što se događalo njegovim junacima, ma kako bili iskrivljeni, pa i ridikulozni, nikada nije ciničan. Koliko god karakter bio „uvrnut“ i ma što uradio, autor će uvijek za nj, bez patetike, bez sentimentalizma naći neko logično objašnjenje. Savršenom motivacijom on aktere svojih priča opravdava dodajući im takovom pripovjednom alimentacijom stanovitom diskretnu tragičnu notu, ne pretvarajući ih, doduše, u tragične junake, ali im namećući nadmoćan usud i nesporazum kao skrivene, no itekako moćne upravljače i pečate vlastitih im sudbina.

U ovom se romanu Ferić, ne prvi puta u njegovoj književnoj karijeri, ali ovdje najnaglašenije odriče jednoga od svojih najjačih aduta: fabularnog poantiranja. Dobro obaviješten i osviješten pisac, svjestan žanrovskih pravila i tradicija, i književnih i općekulturnih, onazočujući misanost spojenu s umijećem i time diskretno instrumentaliziranu, sada je pak posve zaokupljen refleksijom snažno podcrtanom pripovijedanjem u ja-formi. S obzirom na vanjske oznake uosobljena karakterapripovjedača koji je pisac, ali i na njegovu približnu dob, kao da je riječ o autobiografskom djelu. I prije se u Ferićevim prozama javljao njegov alter ego, čak i gotovo eksplicitno (Fero), ali je ovdje pripovjedački fokus isključivo prustovski koncentriran na nutarnost glavnoga lika. Nije to Prustova introspektivna čipka sjećanja, nego je poglavito riječ o dijalogu koji glavni junak, pedesettrogodišnji književnik vodi sa sobom, svijetom oko sebe i ponajviše s mlađahnom ljubavnicom, dvadesetdvogodišnjom studenticom kiparstva.

Stara istina da se književnost rađa iz književnosti i da je život često samo blijed žanrovski odraz literature javlja se kao obrazac i u ovom romanu tajanstvena i simbolična naslova. Ferić, kako sâm prizna je u intervjuima, slijedi model Marguerite Duras iz njezina romana *Ljubavnik* u kojem sredovječni kineski bankar ljubuje s petnaestogodišnjom djevojčicom. Daleke uzore fabuli nalazimo i u *Mirnom Americancu* Grahama Greena, kao i Nabokovljevim pedofilno-ljubavnim romanima *Lolita* i *Čarobnjak*. Kod Greena je naglasak na odnosu starijeg novinara i mlade Vijetnamke te tipično naivnu mladom Americancu, koji remeti novinarov plan da osigura djevojku za utjehu vlastitoj starosti. Nabokov u *Čarobnjaku* eksploatira pedofilnu strast zrela muškarca spram djevojčice koja završava skandalom, a Ferićevu je zapletu od svih tih djela najbliža *Lolita* po tome što junakinja, mada zapravo djevojči-

ca, u očima uspaljena vremešnika raste do vješte manipulatorice i perfidne zavodnice. Duras pripovijeda iz perspektive djevojčice, Ferić glasom starijeg ljubavnika. Kod njega se ne može govoriti ni o pedofiliji jer je riječ o punoljetnoj partnerici, a razlika u godinama protagonista, naglašavana kritikom željnom isforsirane skandaloznosti, manje je problematična od neodređena odnosa glavnog lika spram ljubavnice, čovjeka dakle, koji je uredno oženjen, što i ne bi bilo neobično ni neočekivano da, kako sâm višekratno naglašava, ne voli svoju ženu. Voljeti ženu i seksualno se zadovoljavati s ljubavnicom, u odnosu koji je i po sebi prilično ambivalentan – oni se jednom animalno troše, a drugi put nježno vode ljubav – u najmanju je ruku nedefinirana situacija. Upravo je ta neodređenost, podgrijana i otvoreno promiskuitetnim ljubavničnim navadama, problem i adut romana. Problem ako se sa stanovitom distancom logično upitamo o muškarčevim motivima upuštanja u takovu vezu, adut za njegova introspektivna obraćanja sebi, svojoj prošlosti, realnost i stalno vrebajućoj tjeskobi.

Zanimljiva u Ferićevu romanu jest i činjenica da je u svim sličnim romaneskim vezama uvijek jedna strana bila barem egzistencijalno podređena. U *Loliti* se odigrava intiman teatar moći u kojem se ovisnost statusno moćnijeg pretvara u podređenu figuru. Kod Ferića je riječ o dvama ravnopravnim borcima u areni ljudskih odnosa. Oboje su i lovac i lovina. Oboje vlastitu osobnost klešu u srazu s drugim, svjesni, što je još jedan od dokaza autorove i filozofijske i umjetničke obrazovanosti, da je taj drugi uvijek drugi u nama, naš konstrukt i naša žudnja, kao što je i jastvo uvijek podijeljeno s onim što sami stvaramo pred vlastitim nutarnjim pogledom, ali uz neizbježno prelamanje prizmom u zjenici onoga drugog. Kontigentnost sebstva rastvara se u literarno kubističke portrete koji, kao i oni likovni, implicitno polemiziraju sa psi-

hološkim ocrtavanjem osoba u realističkim romanima. To kako nam realističan portret prikazuje ljudsko lice, jednako kao što realističan opis sugerira čvrsto zadan integritet ljudske ukupnosti pojedinca, zapravo i nije realizam. Barem ne po Picassu ili Jamesu Joyceu. Po njima je baš to rastvoreno, raskomadano lice, bilo fizičko bilo psihičko, prava slika čovjeka kako ju vidi i doživljava drugi čovjek. Brecht bi rekao da najmanje socijalna jedinica nije čovjek, nego dva ljudska bića. Stoga je najuvjerljivija metafora u romanu tvrdnja glavnog junaka kako se u svakome novom odnosu s nekom uvijek drugom ženom uvijek iznova rađa. Ujedno, to je i najpoštenija afirmacija feminizma shvaćena ne kao ideologija od koje se pristojno živi, nego feminizma kao neprekidna stvaranja života u svim njegovim nijansama, kod Ferića najčešće sivim, ali otužnim, ne na način nijansi boje u poznatom erotskom romanu, nego tjeskobnim, časimice mučnim.

Ležerna zadnja scena u kojoj se virtualni svijet umjetnički materijalizira kao artifičijelna, prijeteći dominantna stvarnost, podcrtava tjeskobnu svijest o vremenu, ali i sukobu ne naraštaja, nego svjetova. Pripovjedačeva je ljubavnica metonimija virtualnosti, virtualnost sama. Pripovjedaču ostaje jedno drugo doba – pisane riječi i nade da će njegova knjiga biti socijalno samoubojstvo jer samo tako može povjerovati u smisao vlastita egzistencijalnog svjedočanstva.

U Ferićevoj nevelikoj, slojevitoj knjizi izmjenjuju se sadomazo-scene s opservacijama punim nježnosti. Spomenuti emocionalni paralelizam prave ljubavi i seksa te vođenje ljubavi s mladahom ljubovcom, uz fabularnost reduciranu na račun refleksije, temeljne su slabosti romana. Složen emocionalni odnos s ljubavnicom sâm bi za sebe bio daleko uspješniji, intrigantniji, bez nemotivirana, suvišna zanovijetanja o ljubavi spram supruge.

Antun Pavešković

KRONIKA DHK – travanj, svibanj 2023.

Tribina DHK

– 5. travnja 2023.

Gošća tribine bila je Marina Šur Puhlovski, a razgovaralo se o njezinu teškome stvaralačkom putu jer je uvijek izbjegavala književne generacije, o novom romanu *Virus, potres, brak*, koji je izazvao veliku medijsku pozornost, o „istini“ u književnosti naspram štetne kulture kiča, o književnosti kao sudbini, a ne kao zanatu, o dubokoj esenciji književnosti koja se danas zanemaruje u ime popularnih tema, o lošem utjecaju „popratnih književnih djelatnika“ na književne kreativce i o drugim temama.

– 12. travnja 2023.

Gost tribine bio je Dubravko Jelačić Bužimski. Razgovaralo se o domaćoj i stranoj literaturi (Borges, Gogolj, Gjaliski, Galović...), o filmu, kinima, o kazalištu (posebice o Histrionima, čiji je jedan od utemeljitelja), o uprizorenjima njegovih drama, o radu na HTV-u, o poznanstvima s mnogim uglednim piscima, filmašima, kazalištarcima itd.

– 26. travnja 2023.

Gošća tribine bila je Sanja Nikčević i razgovaralo se o književnosti, umjetnosti te koliko smo žrtve vladajućih kanona, zašto je nasilje u umjetničkim djelima popularno, zašto je važnije šokirati negoli nadahnuti, kada smo izgubili priču, likove, razliku između dobra i zla i prihvatili seku-laristički svjetonazor.

Voditeljica Tribine je Lada Žigo Španić. Sve tribine održane su u prostorijama DHK.

– 3. svibnja 2023.

Gost tribine bio je Boris Domagoj Biletić. Razgovaralo se o njegovu književnom, publicističkom i znanstvenom radu s naglaskom na knjigu *Hvatanje zraka* (Matica hrvatska, 2021.).

– 9. svibnja 2023.

Gošća tribine bila je Božica Jelušić, a razgovaralo se o njezinu opusu s naglaskom na njezinu zadnju proznu knjigu *Teška ljeta* (Beletra, 2023.).

– 17. svibnja 2023.

Gošća tribine bila je Božica Brkan i razgovaralo se o njezinu književnom i novinarskom radu, ali i o popularnim kuharicama u kojima njeguje našu kulturu stola.

Voditeljica Tribine je Lada Žigo Španić. Sve tribine održane su u prostorijama DHK.

Bez cenzure

– 19. travnja 2023.

Održana je polemička tribina „Kažu kako se poezija ne čita, a stalno se objavljuje. Doživljavaju li pjesnici novi uspon?“, a sudjelovali su Branko Čegec, Miroslav Mićanović i Zrinko Šimunić.

Voditeljica Tribine je Lada Žigo Španić. Sve tribine održane su u prostorijama DHK.

– 23. svibnja 2023.

Održana je polemička tribina „Spisateljice koje su mijenjale položaj žena u

društvu“ (a u povodu 150. obljetnice rođenja M. J. Zagorke). Na tribini su sudjelovali Milana Vuković Runjić, Lidija Dujić, Maja Gregl i Ana Horvat.

Voditeljica tribine *Bez cenzure* je Lada Žigo Španić. Sve tribine održane su u prostorijama DHK.

Mala tribina DHK

– 19. travnja 2023.

Julijana Matanović održala je književni susret s učenicima šestih i sedmih razreda Osnovne škole Izidora Kršnjavoga.

– 20. travnja 2023.

Silvija Šesto održala je književni susret s učenicima šestih razreda Osnovne škole Davorina Trstenjaka.

– 4. svibnja 2023.

Zlatko Krilić održao je književni susret s učenicima četvrtih, petih i šestih razreda Osnovne Montessori škole barunice Dédée Vranyczany.

– 10. svibnja 2023.

Nada Zidar Bogadi održala je književni susret s učenicima drugih razreda Osnovne škole Gustava Krkleca.

Voditelj Tribine je Hrvoje Kovačević. Sve tribine održane su u prostorijama DHK.

Tribina u gostima

– 11. travnja 2023.

Nikolina Manojlović Vračar održala je književni susret uživo s učenicima Odgojnog doma u Bedekovčini.

– 20. travnja 2023.

Rosie Kugli posjetila je mlade pacijente KBC-a Zagreb, Škole u bolnici Jordanovac i održala književni susret.

– 27. travnja 2023.

Mladen Kopjar posjetio je mlade i male pacijente Klinike za pedijatriju KBC-a Zagreb i održao književni susret.

Voditelj Tribine je Hrvoje Kovačević.

Upravni odbor DHK

– 3. svibnja 2023.

U prostorijama DHK održana je 27. sjednica Upravnog odbora DHK.

– 20. svibnja 2023.

U prostorijama DHK održana je Izvanredna izborna skupština, kojoj je nazočilo 134 članova. Za predsjednicu DHK izabrana je Hrvojka Mihanović Salopek, a za dopredsjednike Željka Lovrenčić i Mirko Ćurić. U Upravni odbor izabrani su Lidija Bajuk, Boris Beck, Boris Domagoj Biletić, Božica Brkan, Nikola Đuretić, Dubravko Jelačić Bužimski, Ivica Matičević, Ivan Rogić Nehajev, Davor Šalat i Lada Žigo Španić. U Nadzorni odbor izabrani su Mate Ćurić, Ružica Psihista, Sonja Tomić, Davor Velnić i Dragica Vranjić Golub. U Časni sud su izabrani Enerika Bijač, Goran Gatalica, Ivica Glogoški, Maja Kušenić Gjerek i Đuro Vidmarović, u Odbor Fonda Miroslava Krleže: Boris Domagoj Biletić, Vinko Brešić, Božica Brkan, Stjepan Čuić, Božica Jelušić, Ivica Matičević, Pavao Pavličić, Ivan Rogić Nehajev i Boris Senker.

Djelovanje ogranaka DHK

– 7. travnja 2023.

U organizaciji riječkog ogranka Društva hrvatskih književnika održano je novo izdanje „Poezije s balkona“, čitanje autorske poezije s balkona na 1. katu Filodrammatice u 14:00: „Poezija uz čaj“, caffè bar Dnevni boravak. Na obama događajima nastupili su književnici Božica Jelušić i Davor Grgurić.

– 13. travnja 2023.

U organizaciji Istarskog ogranka DHK u Gradskoj knjižnici Pula predstavljena je knjiga prepjeva s talijanskoga Simone Mocenni *Modro* (Istarski ogranak DHK, Pula, 2020., prepjevala Ljiljana Avirović). Uz autora su sudjelovali Vanesa Begić, Eliana Moscarda Mirković, Bruno Krajcar i Boris Domagoj Biletić.

– 20. travnja 2023

U Posušju je potpisan Sporazum o ustanovljenju književne Nagrade „Benjamin Tolić“ i Stipendije „Benjamin Tolić“ između Društva hrvatskih književnika, Matice hrvatske i Općine Posušje. Sporazum su potpisali Zlatko Krilić, predsjednik Društva hrvatskih književnika, Blago Kovač, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Posušju i Ante Begić, načelnik Općine Posušje, po kojem književnu nagradu za najbolje prozno djelo na temu zavičajnog identiteta i autohtone narodne kulture dodjeljuje Društvo hrvatskih književnika, a učeničku stipendiju dodjeljuje Općina Posušje.

– 8. svibnja 2023.

U organizaciji Ogranka Sisačko-moslavačke županije održan je Književni kompas Sisačko-moslavačke županije. Sudjelovali su Višnja Lovrić-Mencej, Kristina Semeljuk, Filip Katavić, Jasna Popović Poje i Miroslav Lovčanin, Željka Uhtil, Ratko Bjelčić, Denis Vidović, Danko Tomanić, Branko Tompić i Siniša Matasović

– 11. svibnja 2023.

U organizaciji Društva hrvatskih književnika – Ogranak slavonsko- baranjsko- srijemski, Croatia na non profit kft. Budimpešta i Srednje i strukovne škole Đakovo u prostorijama DHK u Zagrebu održano je predstavljanje dvojezične knjige *Hrvatska kuhinja / Horvát konyha* (Croatia, Budimpešta, 2022.). Sudjelovali su Timea Škrilin Šakan, ravnateljica Croatice Budim-

pešta; Mirko Ćurić, predsjednik Ogranka slavonsko-baranjsko- srijemskog i ravnatelj Srednje strukovne škole Đakovo; Božica Brkan, književnica, i Darko Milas, dram-
ski umjetnik.

– 15. svibnja 2023.

U organizaciji Zavoda HAZU Đakovo i Društva hrvatskih književnika – Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski u Spomen-muzeju biskupa Strossmayera Đakovo održano je obilježavanje 210. godišnjice rođenja i 130. godišnjice smrti Jurja Tordinca. Sudjelovali su predsjednik Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskog Mirko Ćurić, dr. sc. Pero Aračić, dr. sc. Zlata Živaković-Kerže, dr. sc. Marija Benić Penava, dr. sc. Goran Rem, dr. sc. Milica Lukić, dr. sc. Vlasta Markasović, dr. sc. Emina Berbić, mr. sc. Ivan Stipić, dr. sc. Ivica Đurok i dr. sc Vlatko Dolančić.

– 27. svibnja 2023.

Održan je književni program Krapinsko-zagorskog ogranka DHK u Hrašćini, koji se održao u povodu 272. obljetnice pada *Hrašćinskog meteorita*. Na pjesničkom recitalu sudjelovali su Hrvojka Mihanović Salopek, predsjednica DHK, Mirko Ćurić, potpredsjednik DHK (ujedno i predsjednik Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskog; Siniša Matasović, predsjednik sisačko-moslavačkog ogranka DHK te članovi Krapinsko-zagorskog ogranka: Božidar Brezinščak Bagola, Vera Grgac, Rajko Fureš, Ivica Glogoški, Hrvoje Kovačević i Nenad Piskač, a u glazbenom je dijelu programa stihove hrvatskih pjesnika izveo Neven Mrzlečki iz HNK u Zagrebu.

– 28. svibnja 2023.

U organizaciji Istarskog ogranka DHK i Gradske knjižnice Poreč održan je 28. Književni susret „Badavca“ 2023. pod geslom „Mir iskričave prostranosti“. Sudjelovali su Vanesa Begić, Dragan Gortan, Stanislav Habjan, Vjekoslava Jurdana, Željka

Lovrenčić, Siniša Matasović, Tomislav Milohanić-Slavić i Marija Ribarić. Glazbenim intermeccom predstavili su se pulski glazbenici Valter Milovan i Vedran Grubić, pjesmama u znaku zavijačnosti, gdje su bili zastupljeni i Čabrunići i Jurićev kal, uz izložbu slika porečkih slikarica Amine Konate-Visintin i Elizabete Cimbal.

Ostale aktivnosti DHK

– 18. travnja 2023.

U prostorijama DHK održana je Prezidborna skupština DHK.

– 19. travnja 2023.

Utemeljena je Nagrada „Matko Peić“, koja će se godišnje dodjeljivati za najbolji putopis. Prisutnima su se obratili predsjednik DHK Zlatko Krilić, gradonačelnik Grada Požege Željko Glavić, zamjenik županice Požeško-slavonske županije Ferdinand Troha, voditelj Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Požegi Milko Jakšić, predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran i inicijator pokretanja nagrade Milan Bešlić.

– od 21. do 22. travnja 2023.

U Rovinju su održani 27. Dani Antuna Šoljana, književno-znanstveni kolokvij u organizaciji Pučkog otvorenog učilišta Grada Rovinja. Ovogodišnja tema bila je „Teatrološki aspekti Šoljanova djela“, a sudjelovali su Maciej Czerwinski, Lada Žigo Španić, Antun Pavešković, Ivana Žužul, Kristina Peternai, Leszek Małczak, Jelena Lužina, Dubravka Crnojević-Carić, Boris Senker, Sibila Petlevski i Cvijeta Pavlović. Voditelj kolokvija Ivica Matičević podsjetio je kako je ovogodišnje izdanje manifestacije posebno jer će u srpnju ove godine biti obilježena trideseta obljetnica smrti književnika Antuna Šoljana.

– 22. travnja 2023.

U prostorijama DHK održano je obilježavanje 123. godišnjice osnutka DHK i svečana dodjela nagrada Dana hrvatske knjige. Nagradu „Judita“ za najbolju knjigu ili studiju o hrvatskoj književnoj baštini dobila je Ružica Pšihistal za Studije o Marulićevoj Juditi. Nagradu „Davidias“ za najbolji prijevod djela iz hrvatske književne baštine dobio je Guy Spielmann za *La comédie nagusaine au tournant des XVIIe et XVIIIe siècles: un faux air de Molière (Dubrovačka komedija na prijelazu XVII. u XVIII. stoljeće: prividni Molière)*, a Nagrada „Slavić“ za najbolji književni prvirjenac dodijeljena je zbirci priča Mime Juraćak *Sitan život*. Nakon dodjele nagrada predstavljeni su novi članovi DHK: Ludwig Bauer, Boris Beck, Milan Bešlić, Josipa Gogić, Andy Jelčić, Stanislav Marijanović i Anamarija Mutić Sarić. Svečanost je vodila Tamara Džebić Šaljan, a kao glazbena gošća nastupila je Zrinka Posavec, koja je izvela uglazbljene stihove Tina Ujevića (*Igračka vjetrova*), A. G. Matoša (*Suza*) i Vesne Parun (*Ushit*).

– od 22. do 23. travnja 2023.

U prostorijama DHK održan je program Noći knjige „Ure bez cenzure“. Sudjelovali su Boris Beck, Alida Bremer, Sanja Pilić, Kristian Novak, Zrinka Posavec, Dorta Jagić, Damir Karakaš, Sanja Polak, Darko Pernjak, Dino Milinović, Nina Obuljen Koržinek, Zlatko Krilić, Neven Hitrec, Goran Matović i Igor Baksa. Program je vodio Vedran Kukavica.

– 4. svibnja 2023.

U organizaciji Društva hrvatskih književnika i Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Rijeci održano je predstavljanje knjige Sanjina Sorela *Kalafat teksta: sitne bilješke o poeziji Milorada Stojevića* (DHK, Zagreb, 2022.). Uz autora su sudjelovali Mario Kolar i Milorad Stojević.

– 22. svibnja 2023.

U Osijeku u Knjižari Nova održana je svečana dodjela književne Nagrade „Anto Gardaš“ za najbolju knjigu pripovijedaka ili roman za djecu i mladež. Ove je godine pripala Morei Banićević, autorici romana *Mjesečari Monteriera* (Naklada Ljevak). Uza članove Povjerenstva Stjepana Tomaša, Branku Primorac i Tomislava Zagodu sudjelovali su i predsjednik Ogranka DHK Osijek Mirko Čurić, Josip Cvenić i dramski umjetnik Ivan Čačić. Nagradu

su uručili sin Ante Gardaša Miro Gardaš i članica Povjerenstva za dodjelu nagrade Branka Primorac.

Preminuli članovi DHK

Dana 12. svibnja 2023. u 90. godini života preminuo je Ante Rilović.

Dana 28. svibnja 2023. u 83. godini života preminuo je Mirko Marjanović.

Maja Kolman Maksimiljanović

